

•

NÎQAŞËN FELSEFEYË 11.

Abdusamet Yîgît

weşanên

.
. .
. .
. .

Niqaşên felsefeyê 11.
@Abdusamet yigit
Weşanên felsefeyê
2013-Almanya-Berlin

.
ISBN 961-0-040995-31-9

Pêşgotin:

Di serdema navîn de wê pêvajoyên wê yên felsefeyê wê bi zêdeyî wê li ser temenekê bawerî û têkili û ankû levnekirina wê ya bi aqil re wê, were dîtîn. Di serdema navîn de wê, mijare bawerî û aqil wê pîrr zêde wê weke mijare ku wê ku wê bi wê re wê were hildan li dest. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, pêvajoyên hizirkirina bi felsefeya xiristiyanîyetê re ên weke patristiskê û di dewama pêşketina demên skolastisismê û hwd wê, bi wê re wê pêşkevin û wê temenekê hizirkirinê wê li ser pergaleên hizirkiirînê ên demên kevnera re wê biafirênin bin.

Demên serdema navîn de wê, demek nû wê piştî wê demên kevnera re wê destpêbikê. Di wê temenê de wê, mijare aqilê zêhnî û di xwe de ê weke bi îdeayan bi kûrbûnê û hwd re wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê, di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Weki din ev dem wê weke demek civakan û pêşketina wan jî wê were pênasekirin ku ew li ser temenê wan ên civakî, dîrokî, çandî û hizrî. Di dewama wê de wê bawerî wê rengê xwe wê li demê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, di wê de wê, demek hizirkirinê a ku ew di xwe de wê bi kûrbûnê re wê pêşveçûnan wê di nava jîyanê de wê bide çêkirin û dîyarkirin wê bi wê re wê êdî wê pêşkeve.

Mirov nikarê bi tememî bêjê ku wê gotina felsefeyê wê bi rengê hizirkirinê wê re wê, di serdema navîn de wê ji jîyane mirov wê derkeve. Lê wê reng û awa wê di çerçoveya aqilmeşandinê xwe de wê, biafirênê. Aqilmeşandin bi serê xwe wê, weke rêgezê hizirkirinê ku wê bi gotinî û nûansî wê karibê di dema hizirkirina xwe de ew bigihênê li hinek hizrên cihê. Wê dema ku mirov got 'ya li gorî min' 'ya nerîna min' û hwd wê, di wê temenê de wê, di wê de wê, cihê bûn û levkirin jî ku ew bibê wê di wê de wê, gotinê cihê wê bibin û ew gotinê ku ew hatina bi lêvkirin wê karibin mejiyê mirov bixwe re bibin û bigihênina li hinek hizirkirinê din ên cihê jî.

Di wê temenê de wê, pêvajoyên hizirkirinên serdema navîn wê çendî ku wê demek wê bi zêdeyî wê bi gelek alıyan û pergalên hizirkirinê ên di zikhev de re wê wê were bi sehêtkirin jî lê wê di wê temenê de wê, ew hizirkirin ku ew piç bi piç dibin wê bi demê re wê temen û sîyane gûharandinên ji temen ve wê bidina çêkirin. Ev jî wê, weke aliyekê ku wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di gotinê de wê dema ku mirov gotinek bi lêvkiir wê dawîya wê li kûderê wê bisekinê wê ji aliyekê ve wê nedîyar bê. Wê, di awayekê de wê hertimî wê karibê mirov bigihênê gelek rengên hizirkirinên cihê û ankû bi hizrên din ve girêdanê çêbikê ku ew digihijina heta kûderê ew jî bi wan re bigihjê li wan deveran. Serdema navîn wê hinekî jî wê di xwe de wê, di wê temenê de wê temenê wê yê yekser ê gûharî çêkirinê wê mejyê mirov û hin bi hin di xwe de bi hêstî û hizrî gihiştina hizirkirinên cihê û hwd bê. Di pêvajoyên hizirkirinê de wê, di wê temenê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê hizirkirin û mantiq û hwd wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê bi tevger ê hizirkirinê wê di wê warê de wê biafirênê. Bandûra mantiqê di gûhartinên di wê temenê de em bi fahmkirinê û hwd re de wê, ne kêmî wan hizirkirinên piç bi piç ên ku mirov wan di mejyê de dikê bê. Wê, di wê temen de wê, mantiq û hinekî fahmkirina rasyonalityê wê di wê temenê de wê, pêşketina wan wê li ser wê temenê wê, dema ku wê dem wê were dema dawî a skolastisismê wê êdî wê temenê vegûhartinê wê bi xwe re wê, di rengekê de wê, di demê de wê bide çêkirin. Wê êdî wê aqil û bawerî wê rêya wan wê di hizirkirinê de wê ji hev wê cihê bibê. Wê, di wê temenê de wê, aqil wê bi serê xwe wê, bi rêgezên xwe yên fahmkirinê re wê êdî wê bi gelek alî û awayên wê yên ku ew weke bi çandê, wêjeyî û hwd re wê pêşkeve wê, pêşkeve û derkeve li pêş.

Pêvajoyên aqil bi serê xwe pêşketinê û di wê temenê de wê hin bi hin wê çawa wê derkevina li pêş bi têgihên weke mantiqê matematik û zanînen fîzîkî û hwd wê, di dewama wê de wê giring bê ku mirov wê li vir wê bikirpênê. Zanîstên fîzîkî wê pêşketina wan û di xwe de wê bi kûrbûna wan re wê rê li pêşveçûnên dema ronansansê û pêşketina dema wê ya ku weke dema zaninê wê were pênasekirin wê vekê. Ev jî wê weke demek nû û hebûna wê ku wê ji nava wê dema serdema navin wê, pêşkeve û wê derkeve li pêş bê. Lê pêşketinên aqil û felsefeyê wê di wê temenê de wê, dema ku ew her ku ew derdikevina li pêş wê, gûharîner wê weyneke wê bileyizin. Di demên serdema navîn de wê, di xwe de

girtiniya wê ya bi zêhnî wê hem di wê de wê ji aliyekê ve wê, temenê wê biafirênê û hem jî wê ji aliyekê din ve wê, temenê ji wê derbasbûna li ser temenê lêpîrsînên bi jîyanê û hwd re jî wê biafirênê. Ber ku wê jîyanek li berçav ku mirov wê dijî û wê pêwîsta ku mirov wê bibînê bê. Weke kirdeyek dihizirê mirov wê, di wê çerçoveyê temenê de wê, pêşkeve û wê derkeve li pêş. Di aslê xwe de li pêşketina mirov a di demê de wê, li ser wê sekin in wê bi serê xwe wê weke mijarek hêja û giring bê ku mirov wê wê li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman bê.

Serdema navîn wê di wê temenê de wê, ji gelek aliyan ve wê pêşketin û pêşveçûnên wê yê bi hizirî û hwd re wê pêwîst bê ku mirov li wê bihizirê û wê, kifşbikê û wê werênê ser ziman bê. Wê, di bin wê dîmenê wê yê weke bi bawerî û olî û serwerîya wan re ku wê pêşkeve de jî wê gelek pêşveçûnên din ên ku ew di wê temenê de ew werina kifşkirin wê hebin. Di rastiyê de wê, reng û rastîya pêşketina serdema navîn wê ji temen ve wê bidina dîyarkirin jî wê di reng û awayekê de wê ev bin.

Abdusamet Yigit

Destpêk: niqaşên felsefeyê 11.

Di aslê xwe de ku mirov ji kijan aliyê ve li lê binerê wê felsefeye wê serûwana wê ya di serdema kevnera de ku wê bibê wê, bi xwe re wê, di awayekê de wê, bi encamên xwe yên ku ew wê piştî wê demê wê di serdema navîn de wê bide dîyarkirin re wê weke demek dirêj a pêşketinê wê xwe bide dîyarkirin. Serdema kevnera wê, di awayekê de wê, rengêkê hizirkirinê û felsefeyê wê, bi xwe re wê pêşbixê. Wê di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, ev dem wê piştî pêşketinên bi hizrî ên bi hezaran salan weke li mesopotamya û dora wê û hwd re wê, di rengêkê de wê, xwe di awayekê de wê, bide dîyarkirin.

Pêvajoyên pêşketina hizrî ên mesopotamîkî hê jî em dikarin wê bo wan bibêjin ku ew layiqî xwe û bi rastîya xwe ya mazin a demdirej re hê ew baş ne hatiya fahmkirin. Her ku ew kifşkirin li wê dibin bi xwe re rengên hizirkirinên demên piştî xwe ên demên hemdem jî wê hê jî wê di wan de wê gûharandinan wê bide çêkirin. Di wê rengê de wê, pêvajoyên wê yên pêşketinê wê, di aslê xwe de wê, hê jî wê pêwîst ku ew ji temen ve ew were fahmkirin. Pêvajoyên pêşketinê ên demên piştî wê di temenê mesopotamîya û kifşkirinên wê yên bi hizirî û hwd de wê, temenekê erkolojîkî ê zêhnî jî wê bileyizê. Li gorî wê çendî ku wê, pêşveçûn wê bibin wê di rengêkê de wê bi wê re wê, li gorî wan wê pêşveçûnên wan

demên berê jî wê gav bi gav wê hinek ji wan wê werina kifşkirin. Weke ku wê, pêşketinên demên berê ên mesopotamîkî wê, li pêvajoyên pêşketinê ên demên piştre û heta demên hemdem wê hoyandî bê wê di regekê de wê bi wê re wê her gava pêşketinê wê di wê temenê de wê di regekê de wê bi xwe re wê, hinek fahmkirinên nû wê bi wê re jî wê di reng û awayekê de wê werênê li holê.

Di wê temenê de wê ev jî wê bi xwe re wê, di temenê hinek kifşkirinên nû ên hizirkirinê û hwd re wê bi demê re wê di regekê de wê pêşketinên nû wê bide çêkirin. Di wê rewşê de wê zanyarîya demên mesopotamîkî û pêşveçûnên felsefeya demên kevnera ên piştre ku wê bibê wê di temenê de wê dikarê bi awayekê de wê, bi gotineka ku em bi wê pêşketina demên hemdem a zanîstî dihênina ser ziman wê dikarin bi wê werênina ser ziman. Ew jî wê di wê temenê de bê ku wê her zanist wê dema ku ew di jîyanê de wê bi cih bibê û wê were ser ziman wê, pêwîstîya bi fahmkirina wê ya bi felsefeyî jî wê hebê wê, di wê temenê de wê, bi wê re wê, werê ser ziman. Li vir wê, dema ku em li konseptên hizirkirinê dinerin wê di wê temenê de wê di wê de wê di regekê de wê çendî ku wê kûrbûn wê bibê wê bi wê re wê, di regekê de wê, pêşxistinên nû wê bi wê re wê bibê. Di demên kevnera de wê pêvajoyên felsefeya zêhnî a ku wê li mesopotamiya wê hebê wê, li rex felsefeya xwezayî a li demên kevnera û herêmên girêkê ku wê bibê wê, di regekê de wê, çerçoveyek hizirkirinê wê bi xwe re wê biafirênê.

Di wê temenê de wê, zanîna ku wê bi wê re wê were û bibê wê, tiştekê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Ew jî wê ew bê ku wê zanîn wê di jîyanê de wê serwer bibê û wê bi wê re wê êdî mirov wê li jîyane xwe û navaroka wê binerê û wê bi wê pêşxistin û rastkirinan wê bikê û ankû wê çêbikê. Di wê çerçoveyê de wê, di demên serdema kevnera de wê, hizirkirinên felsefeyê wê di wê temen de wê li ser wê astê wê bi temenekê sazûmanî wê bibê. Pêşketina êkolên felsefeyê û ankû dibistanên felsefeyê wê di wê warê de wê di temenekê xwezayî de wê aqil di jîyanê de wê weke temenekê fahmkirinê wê bide çêkirin û wê bi temen bikê. Di wê rengê û awayê de wê, di dewama wê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê, were dîtin ku wê aqil wê êdî wê weke temenekê ku nirov wê çendî ku mirov, xwe bi wê pêşbixê wê bi wê re wê pêşkeve û wê mazin bibê. Mazinbûn û pêşketin wê, di wê rengê de wê, weke du gotinên ku wê hev biafirênin bin. Li ser wê temenê wê, di awayekê de wê, felsefe wê, pêvajoyên hizirkirinê wê di nava jîyanê de wê li ser temenekê fahmkiriinê wê bide pêşxistin. Di aslê xwe de wê mirov dikarê

wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê felsefe wê, hinekî jî wê dema ku wê têgîhên weke rasyonalismê û ankû mantiqê wê bikarbênê wê, di wê rengê de wê, bi wê re wê, di temenekê zêhnî de wê, çawa wê di wê de wê kûrbûnê wê bikê wê bi wê re wê, çerçoveya wê biafirênê. Ev wê, di aslê xwe de wê, di demên serdema navîn de wê bi zêdeyî wê bi têgîhên weke nominalismê û hwd re wê, di rengê de wê, pêşkevin û wê bi ekolî wê di reng û awayekê de wê çerçoveyek hizirkirinê wê biafirênê. Beremberê wê, pêşveçûnên bi skolastisismê ku wê bibin wê di wê warê de wê weke aliyna din ên k umirov dikarê bi wan re wê di wê temenê de li wan bihizirê û wan werênê ser ziman bê. Skolastisism wê, di aslê xwe de wê, di awayekê din de jî wê çendî ku wê weke li ser temenekê bawerî û ankû olî wê temenê fêrbûnê wê bi çerçoveyek ahengbar a teolojikî û hwd re wê weke ku wê bide pêşxistin û wê bi wê re wê pêşbixê wê, di wê rengê de wê, tiştêkê din jî wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Ev bi felsefeyî û ekolî pêşketin wê, di wê çerçoveyê de wê, di çerçoveyekê de ku ew bi olî bê û ankû rengêkê din ê felsefeyî ê hizirkirinê û hwd bê ku wê, çawa wê, di wê çerçoveye de wê nerînek li jîyanê û pêşxistinên wê bide çêkirin û wê bi wê re wê, temenekê fahmkirinê wê bi wê re wê biafirênê wê, bide dîyarkirin. Di serdemên navîn de wê, bi zêdeyî deerketina li pêş a mijarên têgîhî ên weke rewîstê, awayên wê û hwd li pêş wê, hinekî wê li ser temenekê pêşketinê ên bi civakê û keseyetî û hwd re wê di rengê de wê bi wê re wê weke encamekê bê.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, felsefe wê, karê wê di serî de wê weke karekê lêpîrsîner bê. Wê di wê çerçoveyê de wê çawa wê weke aliyekê wê yê din wê werênê li holê wê bi wê re wê, di rengê de wê, bê ser ziman. Felsefe wê, di wê çerçoveyê de wê, di awayekê de wê di nava jîyanê de wê temenekê hizirkirinê ê ji binî ve ê lêpîrsînê wê bi xwe re wê biafirênê. Wê dema ku wê bi serwerî derketina li pêş a baweriyên wê di temen de wê, hizirkirinên weke bi pîrs pîrsînê û lêgerîna li sedemê û hwd di mejî de wê bi wê re wê, di rengê de wê bi wê re wê, xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Di awayekê de wê jidandiniya di serdema navîn de a bi pergali, sazûmanî û hwd li ser mirov û jîyane mirov û weke ku mirov wê hertimî di bin sehêtekê bê wê, hinekî jî wê weke encamak ya bi pêşketina mejiyê mirov re bê. Mirov di mejiyê xwe de wê xwediyê çerçoveyek lêpîrsîner a bi her tiştê re bê. Wê, ev wê, dema ku mejî wê, fêrî lêpîrsînê wê bikê wê, dema ku ew wê nekê wê weke ku ew tiştêkê ji xwe kêmkê wê lê

were. Ber wê yekê wê hem bi vekirî û hem sergirtî wê ew wê di xwe de û wê bi xwe re û di jîyane xwe de wê bikê.

Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê werênê ser ziman ku wê mijare lêpirsînê wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giirng wê xwe bi wê re wê bide dîyarkiriin.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, mijare hatina berhevdû a bawerî û aqil ku wê bi wê re wê weke du kesên vajî hevdû dihizirin bin wê, hinekî jî wê dema ku em li wan yek bi yek dihizirin wê di wê temenê de wê, gelek tiştan wê ji me re vebêjê. Bawerîya dihizirê jî wê weke pêjnek hizirkirinê wê di wê temenê de wê, derkeve li pêş. Yan jî yazdanê ku ew hertimî di hizirê û bi wê re dide hizirandin û di wê çerçoveyê de wê, di nava jîyanê de wê bi gelemperî wê bibê xwediyê nerînekê û wê bi wê nerênê wê çerçoveyek keseyetî û rewîstî wê bê pêşxistin wê êdî wê bi wê re wê bi pergali ku wê pêşkeve wê derkeve li pêş. Di serdema navîn de wê ev rewş wê weke rewşna ku wê weke ku wê ji rengê pêşketina demên kevnera ên felsefeyê wê weke bi şûnve rewşên bi şûn ve kişandinê jî ku wê çendî wê weke ku wê werina ditin di nerîn û çavên mirov de lê wê di dîmenekê din de jî wê weke rengekê fahmkirinê a ku wê di wê çerçoveyê de wê pêşketina bi mirovî û jîyane mirov wê li ser wê temenê felsefeyê wê li gorî wê bi rewîstî, rasyonel, realist û hwd re wê, bi temen û sazûman bikê û wê bi wê re wê, li ser wê çerçoveyê bi jîyankirinê wê bigihênê hinek kevneşopîyên fahmkirinê û jîyanê wê, bi wê re wê, were dîtin. Ev dem wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê di dewama demên kevnera de wê weke demek destpêkê a li ser temenê wê rûnandinê ku wê di dewama wê de wê demên hemdem wê werin jî bê. Demên serdema navîn wê, di wê çerçoveyê de wê, li gorî rastîya wê ya hizirkirinê û fahmkirinê wê di wê temen û çerçoveyek zêhnî û bi kûrbûnên di wê de ku wê bibê re wê, dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Fahmkirina serdema navîn û felsefeya wê, di wê temenê de wê, di serî de wê, di awayekê pîrr dîmenî de wê, pêwîst bê. Di wê temenê de wê, felsefe wê karibê temenekê baş ê fahmkiriinê bi xwe re wê temenê bide çêkirin. Felsefe di serdema navîn de wê pêvajoyên wê yên pêşketinê wê, di çerçoveyek zêhnî û razber û hwd de wê çawa wê pêşkeve wê, li ser wê temenê wê giring bê ku mirov wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Xoslet û teybettiyan demê ku mirov li wan dihizirê û di nerê wê bi wan re dibînê ku wê li gorî pêşveçûnên civakî û keseyetî û hwd re wê, awayên

pêşketinê wê bi hizrî û hişmendî wê di rengê de wê xwe bidina dîyarkirin. Minaq wê dema ku em dîmenê rewîstî wê hildina li dest wê, di çerçoveya demê de wê weke aliyekê ku wê nîşanaka pêşketina têgiha civakbûnê û bi wê re ya keseyetê û çawa jîyankirinê û hwd bê. Di aslê xwe de wê, ev têgihên bi wê rengê wê ji aliyekê ve wê çendî ku wê rengê jîyankirinê wê çawa wê, di xwe de wê, di awayekê de wê weke ku wê bikin ku ew bidina dîyarkirin jî lê ji aliyekê din ve jî wê, nîşanaka wê bin ku wê di çerçoveya têgihên bi pirsên weke çawa jîyankirinê û hwd de ku wê weke temenna têgînê ên lêgerînê û encama wê bin.

Di wê çerçoveyê de wê, di awayekê de hewldanên ghiştina 'ya baştir' wê, di wê çerçoveyê de wê weke kirdeyek ku mirov wê di nava hişmendîya xwe de wê li wê bigerihê bê. Wekî din wê jî mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare kirdeya jîyankirinê û ankû li ser wê temenê pirsîrî û lêgerîna li bersivên wan wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku wê di çerçoveya jîyane heyî û di wê de wê çawa wê baştirbûnê wê bibê û hwd re ku wê bibê wê bi wê re wê xwe di rengê de wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê, di wê çerçoveyê de wê, di wê de wê, dema ku wê têgihên weke ghiştina 'rasteqîniyê', 'ya rasttir' û hwd wê bê ser ziman wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, bi wê re wê, xwediyê têgihê bê. Di awayekê de wê, hebûna xwûdê bixwe jî wê weke kirdeyek ku wê di wê temenê de wê di destpêkê de wê bide hizirkirin û wê bi wê re wê, weke gotinek ku wê di çerçoveyê de wê, weke bi wê sînore başî û nebaşiyê û hwd wê ji hev wê wre cihêkirinê bê.

Di rengê din de jî wê, di wê temenê de wê mejiyê mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê çawa wê bi wê re wê bigihijê ya baştir wê, di wê temenê de wê li wê bihizirê. Hizirkirinên mirov wê, li ser wê temenê wê her çendî ku ew bi encamên wê re dîtin wê êdî wê li ser encamên wê re wê, di rengê de wê bikê berlêpîrsînê de. Çendî ku wê têgînek bi başî û weke 'ya qanc' wê were were ser ziman jî lê wê dema ku wê encamên wê cihê bin û wê di wê temenê de wê, encamên xirab wê weke vajî wê bi xwe re wê bide dîyarkirin wê ev wê weke aliyekê ku wê li ser wê temenê wê di mejiyê mirovan de wê bê temen û sedema lêpîrsînên di mejî de.

Hizirkirinên mirov ên di mejiyê mirov de ku ew dikê wê, dema ku ew bi ahengekê li wê dihizirê ew bi wê dixwezê ku ew di awayekê ahengê de ku ew bi wê re di xwe de û di jîyane xwe de bigihijê aramiyê. Ber ku wê dema ku ew dîmen û xiyalkirinên başiyê dihizirê û bi wê re di mejiyê xwe de ew zêdetirî wan dîmenan diafirênê û minaqan dihizirê û çêdikê di

mejî de bi xiyalkirinên xwe re wê, êdî wê di dewama wê de wê, xwestina di wê temenê de jîyankirinê û ankû ghiştina wê jî wê weke aliyekê din ê bi ew dixwezê li wê bigihijê bê. Di wê temenê de wê lêgerîna mirov a di mejiyê mirov de wê hertimî wê di wê temenê de wê berê wê bi ya baştir de bê. Di wê rengê de wê, di nava baweriyê de jî wê ew dîmenê ku ew 'ya baştir' pêşkêş dikê û ankû ew wê ji mejiyê mirov re dihênê ser ziman wê li ser wê re wê xwe li wê bigirê. Di wê temenê de wê, dema ku ew bi wê re dihizirê wê, di wê temenê de wê di dîmenekê de wê bi wê re wê li ya baştirin wê bigihijê wê bi bêriya wê re wê, di nava wê de wê weke ku ew rast dibîne wê bijî. Di wê temenê de wê xwestekên dilên û yên mejiyê mirov wê, di wê temenê de wê carna ku wê levbikin û levnekin jî lê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, temenê hizirkirinên mirov wê bi xwe re wê biafirênin. Mirov wê dema ku ew di nava rastiyê de ew dihizirê wê di wê temenê de wê, di wê temenê de wê, di renekê de wê, bi wê re wê, weke ku ew wê dixwezê ku ew hatiya ser ziman were kirin. Di wê temenê de wê, kirin wê, çawa wê, di dewama wê de wê, bi demê re wê di rûhiyeta mirov de wê bi hişmendîya re wê çûnûhatinê wê çêbikin û wê bandûra wê di jîyane me de wê bi kifşkirinên wê re wê bibê wê, di wê temenê de wê, di renekê giring de wê xwe bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, dema ku mirov wê, di dewama wê de wê li wê dihizirê wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare rûhiyeta mirov a weke bi derûnî û hwd wê, di wê demê de wê, weke aliyekê din ê beremberê hişmendîya mirov a ku mirov bi wê dijî re wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin. Hişmendî û rûhiyet wê, di wê temenê de wê di temenekê bandûr û bertekê a bi hiş û hwd de wê, xwe bi encamên xwe yên ku ew di jîyane mirov de wê bidina dîyarkirin re wê bibê û wê, di wê temenê de wê, di renekê de wê, xwe bide dîyarkirin. Derûnî wê nîşanaka tişteke din bê ku mirov wê ji wê aliyekê ve wê li wê binerê û wê bikê ku wê fahmbikê. Ew jî wê ew bê ku wê, çawa wê ku wê bi hişbûna mirov û hwd jî wê di nava de wê bi wan aliyên têgînî re wê mirov wê bigihijê keseyetîyekê û wê bi wê re wê, xesasîyetên xwe yên bi hişmendî wê, di wê temenê de wê, di renekê de wê bi xwe re wê biafirênê bê. Dûnya hundurê mirov wê, bi wê re wê, di dîmenekê de wê bibê û wê bi hiş bibê. Miirov di wê de wê gelek çûnûhatinan wê bijî. Di dewama wê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê, bibê xwediyê pêşveçûnên mazin ên bi wê re.

Di aslê xwe de wê jî mirov dikarê wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê derûnî wê di wê temenê de wê weke aliyekê din ê bi dîmenî

ê li ser heman hişê ku em bi wê fahmdikin û hwd re ku wê bibê jî bê. Di wê temenê de wê, tiştên ku em fahmdikin ku ew başbê wê çawa wê derûniyek baş wê bi me re wê biafirênê û wê hêstên baş wê bi me re wê bide çêkirin. Lê dema ku wê vajî wê nebaş bê wê çawa wê hêstên xirab wê bi mirov re wê çêbikê û mirov wê bi wê re wê xwe nebaş û xirab wê hîsbikê. Ev wê, di wê temenê de wê, tiştêkê din wê bi wê fahmkirina me re wê bi wê re wê bide afirandin. Ew jî bi derûnî wê rûhiyeta me ya hundurê me bê. Ev wê, weke dîmenekê din ê fahmkirinê ê bi hîskirinê bê. Tişt wê dema ku wê baş bê wê çî wê hîskirinê wê bide me û dema ku ew nebaş bê wê çawa wê xirabiyê wê bide me wê, mirov wê, êdî wê hin bi hin wê li ser fêrbûnên xwe re wê, ew wê, azmûn bikê. Wê fêrî wê, derxistina li têgihîştinê bikê. Ev wê, di xwe de wê, weke aliyekê din ê ku wê mirov wê bi wê re wê di rengekê de wê, bi wê re wê bihizirê û wê di awayekê din de wê hizrên xwe wê bi wê re wê hem azmûn bikê û hem jî wê çerçoveyên nû ên fahmkirinê wê bi wê re wê, di mejiyê xwe de wê bi xiyalkirinê û hwd re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din wê bênê li holê.

Pêşketina derûnî û rûhiyeta mirov di wê demê de wê nîşanaka awayekê pêşketinê ê mirov ê teybet bê. Wê bi wê re wê, keseyet wê hebê. Û wê di nava wê hewirdora ku ew di wê de dijî de wê çawa wê, xwediyê rewşek jîyanê bê wê bi wê re jî wê bigihîjê hizirkirinên wê. Di dewama wê de wê jî mirov dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê têgînên mirov wê weke têgînên keseyeti wê bi wê re wê, pêşkeve.

Mirov wê li gorî xwe rast bibînê û ankû wê li gorî xwe baştir bibînê û yan jî wê vajî wê li gorî xwe nebaş û xirab bibînê wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê jî mirov dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê, derûnî û hiş wê, çendî ku wê di wê rewşê de wê weke ku wê di 'yek dîmenê' de wê bibê û wê xwe bide dîyarkirin jî lê mirov wê bi azmûnên kirinên xwe re wê hin bi hin wê fêrî wê ji hev cihê hizirkirinê û bi wê re xwe gihandinina hizrên cihê ên li ser wan herdû aliyên re. Ev ji hev derxistin û bi wê re gihiştina li rewşên weke yên ku mirov bi wan dijî re wê xwe bi temen bikê. Di nava xwezaya ku mirov wê dijî de wê, têgîna li xoş çûyinê, xweşbûnê û hwd ku wê pêşkevin wê di wê temenê de wê mirov wê, di wê temenê de wê, çî û çawa wê xwe bi wê re wê, rehet, baş û xweş hîsbikê û wê weke wê li xoşa mirov wê herê wê êdî wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê, aliyekê wan aliyên bi

têgînên nepenîparêz û ankû mistisismê ku wê di wan de wê bi hewldanên kûrbûnê û hwd wê, di wê temenê de wê bi keseyet û hêstên ku mirov bi wê rengê bi wan dijî û di wê temenê de wê çawa wê bigihîjê tiştêkê din bi wê re wê di wê temenê de wê bi wê û li wê bihizirê. Di aslê xwe de wê di wê çerçoveyê de wê têgîna hizirkirinê wê di wê temenê de wê, di rengêkê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê aliyên weke yên kûrbûnê wê, di wê temenê de wê, çawa wê weke bi armanca gihandina zanînek mazintir û ankû tiştêkê ku wê mirov wê xwe zêdetirî bi wê mazintir, baştir û serketîtî û ankû bi wê xwe li pêştir wê bibînê wê bi wê re wê, di rengêkê de wê bide dîyarkirin. Ev wê, nişanaka pêşveçûnên nû ên giring ên bi keseyetê û bi wê re ku mirov di xwe de bi wê kûr dibê û bi wê re gihiştîya awayekê fahmkirinê jî wê bide dîyarkiriin.

Mirovê serdema navîn wê van aliyan wê hemûyan wê di gelek awayan de wê di derûnî û hişmendîya xwe de wê bijî. Wê gelek aliyan wê wate nediye. Wê di wê temenê de wê 'hewldana fahmkirinê' wê di wê temenê de wê bikeve nava lêgerîna wê de. Di wê temenê de wê weke ku wê, lêgerîna di nava wê nepenî û ankû mistisismê de wê, bi wê çawa wê xwe di wê de wê bi baştirîn wê bibînê wê weke awayekê kirdeyî ê hizirkirinê wê di wê derûnîya mirov de wê xwe bi wê re wê di rengêkê din de wê bide nişandin.

Di wê temenê de wê dema ku mirov wê dijî jî wê, ti tişt wê êdî wê di awayekê de wê ji xwe re wê têr nebînê. Wê dema ku wê tiştêkê wê were gotin wê di kirinê de wê çî encamê wê bide wê li wê binerê ku ew di levkirinekê de ya û ankû na. Di dewama wê de wê bi wê re wê, di rengêkê de wê, bixwezê ku ew bi wê re rastiye bibînê. Di awayekê de wê têgînek kirdeyî a rastiye ku mirov ew bixwe hê di xwe de bi hemû aliyên wê dernexistiya li têgihîştinê wê bi serwerîya wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê bijî.

Wekî din wê jî mirov dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê wê di wê temenê de wê, di rengêkê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê mijare hizirkirinê wê di wê temenê de wê, di rengêkê de wê, weke ku mirov wê dibînê wê di wê temenê de wê xwe bi wê re wê, di rengêkê de wê bide dîyarkirin. Di xwe de kifşkirina rastiye wê, di nava hiziririna wê de wê bibê. Wê bi wê re wê di xwe de wê bi ponijînê û bi wê re gihiştina encamên bi hizirkirinê û hwd wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê ku mirov wê, dema ku wê,

bi wê bihizirê ku ew çendî di xwe de bi wê rengê bi wê bihizirê wê di wê de wê kûrbibê û wê bigihijê têgîn û têgihîştinên din ên mazin.

Di serdema navîn de wê, di serî de wê, di wê temenê de wê, li kurdistanê wê têgihên weke ku wê bi mezdekiyan re wê were dîtin wê bi felsefeyî li ser temenê hûrgilkirinê a bi tîp, kita û gotinan û hwd re ku wê bikin û wê bi wê re wê bixwezî bigihijina li hinek fahmkirinan wê bibê. Wekî din wê ji aliyekê din ve jî wê beremberê wê, têgihên weke nominalismê ku wê bi têkiliya ziman û rastitiyê û bi wê re wê, çawa wê bi gotinê wê rasti wê were fahmkirinê û hwd wê li wê were lê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin. Ev wê, weke têgîna felsefeyî ên ku wê ji aliyekê ve wê di encama hûrgilkirinên bi mejiyê mirov re ku wê bibin jî bin. Di dewama wê de wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di wê temenê de wê, felsefe wê, weke têgînek hizrî û a aqılmeşandinê wê di nava jîyanê de wê bi hûrgilên wê yên bi kirinî, rewşî û bûjenî û hwd re ku ew hena wê bi wan re wê alaquadar bibê. Wê di wê temenê de wê, di wan re wê bikê ku ew xwe bigihênê encamên mazin ên hizirkirinê û ankû bi fahmkirinê. Di wê temenê de wê, di wê demê de wê, di nava filosofên demê de wê, weke ku mirov dibînê û wê kifşdikê wê nîqaşek zêde berfireh a felsefeyî wê li ser temenê 'hevgirtiniya hebûnê' wê hebê û wê bi wê re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê ew hebûn wê çawa xwediyê hevgirtinekê ya û ew hevgirtin ew çawa dikarê were fahmkirin û hwd wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê bi wê re wê li wê bê hizirkirin û wê hewl were dayin ku ew were fahmkirin. Di wê temenê de wê, ji aliyekê din ve jî wê weke ku wê li ser dîmenekê fizîkî ku mirov karibê wê fahmbikê wê rewşên weke yên bi tevger û kirinên mirov re ku ew dibin mirov çawa wê karibê wan fahmbikê û ankû wê çawa wê, karibê li wan wê were lê hizirkirin. Weki din wê tiştên ku ew weke bi xwezayî di nava xwezayê de dibin û yên ku ew mirov wan bi xwe û bi destê xwe çêdikê wê çawa wê, fahmbikê wê li ser wan wê êdî weke mijarna felsefeyî ku wê serê xwe li ser wan wê biwastênê wê bibê. Tiştên ku mirov wan çêdikê wê mirov wê çêkerê wan û ankû afrînerê wan bê? Yan jî wê, weke ku wê carna wê di serdema navîn û di nava hizirkirin û felsefeya wê de wê, were ser ziman wê, hêzek rûhanî û hwd wê ew wê bi me bide kirin wê li ser wê were lê hizirkirin. Wê dema ku wê, hêzek ku ew bi me dide kirin wê demê wê ew hêz çî bê û mirov wê çawa wê dikarê wê bibînê, kifşbikê û di derxê li

têghiştinê û hwd wê bi wê re wê bidest li wê hizirkirinê wê were lê hizirkirin.

Hebûn wê di wê temenê de wê, di awa û rengê pirralî de wê di wê demê de wê derkeve li pêş û wê li wê were lê hizirkirin. Wê di aqil de wê bi astbûn û razberbûn wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Aqilê razber wê, hinekî jî wê temenê wê biafirênê ku nirov bi hiş û zanîna xwe pirsgirêkên kûrtir ên gerdûnê û hwd wan bikê ku ew wan fahmbikê û li wan bihizirê. Yan jî di wan de bigihijê têghiştinên kûr.

Li ser wê temenê wê mijare hevgrirtinîya hebûnê wê, dema ku wê di wê temenê de wê, were lê hizirkirin wê, di awayekê de wê mantiq wê, ji aliyekê ve wê temenê wê biafirênê ku wê ya ku ew li jîyanê heya û dîyar a ku ew were lê hizirkirin û fahmkirin. Mantiq wê dema ku wê bahsa wê were kirin wê, di temenê derkkirinê û ya ku ew li mirov rast dihê û mirov dikarê wê derkbikê û ji mirov re li şûna serxwezayî ku ew xwezayî were ku ew were fahmkirin wê bi wê re wê were dîtî û li wê hizirkirin. Ev xosletekê ku wê bi têngîna rasyonalityê re jî wê were lê hizirkirin bê.

Di wê çerçoveyê de wê, têngînên weke nominalistî ku wê di demên me de wê, çendî ku wê di temenekê şubjeyî de wê li wan wê were lê hizirkirin û wê bi wê re wê bi şubjeyên wê re wê ew wê hewl were dayin ku ew were fahmkirin jî lê wê di wê demê de wê aliyekê wê yê din jî wê di temenekê fahmkirinê de wê hebê. Ew jî wê li ser temenê hebûnên ku ew li jîyanê hena û dîyarkirin ku mirov li wan bihizirê bê. Wê dema ku wê ew bi objeyî wê werina dîtî û derkkirin û wê bi wan wê were ghiştin li şubjeya wan wê êdî wê ew wê bi wê re wê werina fahmkiriin. Lê wê dema ku wê bi şubjeyî wê werina lê hizirkirin û wê şubjeyên wê bên ser ziman di demên piştê wê êdî wê girêdanên ontolojikî û hwd re wê, di dîmenekê de wê, di wê de wê, were lê hizirkirin. Ev jî wê, di temenekê de wê, di wê de wê her wusa wê di wê çerçoveyê de wê bi wê kifşkirinên têngînek gerdûnî bê û ankû realiteyek realist û hwd bê ku ew wê bi wê re wê were fahmkirin wê di wê temenê de wê, dikarê wê werênê ser ziman. Ku em wê werênina ser ziman ku wê dema serdema navîn wê weke dema li wê bawerî û xwûdê serwer bê û wê di wê temenê de wê bi şubjeyan re wê ew wê were lê hizirkirin û tenê ji wê aliyê ve wê li ser şubjeyan re wê fahmbikê wê di zane min de wê weke aliyekê ku wê kêmbimênê bê di fahmkirinê de. Ber ku wê di wê temenê de wê, dema ku mirov tenê li rengê hizirkirinên têngînên weke nominalismê û hwd jî binerê wê, dikarê wê li wê binerê û wê werênê ser ziman ku wê çawa wê realiteya hebûnê a bi heyîna wê re wê, were kifşkirin û wê li ser wê re wê were lê hizirkirin

wê weke bibê sedema ji nedîtinê ve hatina wê jî. Ber ku wê di wê temenê de wê, di hebûnek bûjenî û fîzîkî ku wê dema ku wê ji kijan aliyê hizrî ve li wê were nerîn ku wê nikaribê were redkirin wê di wê temenê de wê, li wê were hizirkirin wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê têtîna îdeayan wê li pişt û pêşîya wan û ankû afirandina wan ku ew ji aliyê hêzekê ve ew hatiya kirin wê li wê bihizirê. Ev wê, li ser têtîna hebûna heyî re wê mejiyê mirov wê di hizirkirina wê de wê bibê û wê bigihênê têtînek metafîzîkî jî. Di serdema navîn de wê, di wê temenê de wê, di nava hebûn, û xosletên wê de gihiştina fahmkirin û têtîgihiştinê û di nava wan de çekirina bendên hişmendî û hwd wê, di wê temenê de wê, weke nîşanaka wê bi hizir û aqilbûna demê û rengê wê ye hizirkirinê ku ew çawa dibê jî bê.

Ev jî wê bi demê re wê, têtîna û çerçoveyek zêhnî a felsefeyî wê bi xwezayî wê temenê wê, di awayekê de wê biafirênê. Li ser wê temenê wê, bi temenê fêrbûnê wê di aslê xwe de wê temen, çerçova û bingihê kûrbûnê wê di wê temenê de wê, di renekê de wê bi wê re wê, biafirê. Ji wê aliyê ve wê, ev rewş wê, di warê zanîn, hizir û aqil de wê weke rewşek bi ast a li pêş jî wê di gelek awayan de wê xwe bide dîyarkirin. Aliyê komplika ê serdema navîn û rengê hizirkirin, aqilmeşandin û zanîna wê û hwd wê ew bê ku wê, bi encamên felsefeya xwezayê a demên kevnera û hwd re wê, di wê temenê de wê, bi rêgezên hizirkirinê ên weke mantiqê, rasyonalmê û hwd re wê bihizirê û wê li ser wê temenê wê, di renekê de wê, bi wê re wê, di reng û awayekê de wê, rewşa wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin bê.

Pêşketina ol û bawerîyan bi aqilê rasyonel û têtîkiliya wê ya bi felsefeyê re ku wê were danîn

Piştî demên kevnera wê weke ku wê herkesek wê, di renekê de wê werênê ser ziman wê demên serdema navîn wê di renekê de wê, weke demek ku wê di wê de wê, pêşketina bawerîyan û felsefeyên ku wê di wê temenê de wê, werina ser ziman wê re wê bibê wê, weke dema wan bibê. Di wê çerçoveyê de wê, piştî demên kevnera wê, di wê temenê de wê, hinek têtîgihên felsefeyî ku wê mohra xwe li serdema navîn bixin wê, di serî de wê, felsefeya mitrayîyê a baweriyê bê. Wê di wê temenê de wê li ser temenekê wê bandûra wê li ser çerçoveya bawerîya wê re wê bibê. Heta destpêka demên serdema navîn jî wê weke baweriyek demkî bo hêzên serwer ên li herêmê jî wê bibê. Piştî roma wê were herêmê û wê pêşkeve wê ew jî wê, nikaribê xwe li dijî wê baweriyê bide rûniştandin.

Ber vê yekê wê li ser temenê ku ew wê weke bawerîya xwe wê herê dikê û wê sazûmana wê di nava xwe de wê bide rûniştandin wê bibê. Li ser temenekê kosmolojikî wê, mitrayî wê hem wê weke bawerîyek bi felsefe û aqilê rasyonel ku wê pêşkeve bê. Lê ji aliyekê din ve jî wê, bi şîrovevên wê yên gnostikî re wê di rengekê de wê, temenê awayekê hizirkirinê ê ku wê bi sazûmana wê re wê biafirênê ku wê, bawerîyên wan ên demên kevnera jî ku wê di nava xwe de wê pêşbixê û wê, bide rûniştandin bê. Di wê rengê de wê mitrayî wê, weke felsefeyê demê a bawerîyê a temenî ku wê xwe di awayekê de wê, li herêmê û dora wê bi temenî wê bide dîyarkirin bê.

Piştî wî di dewama wê de wê weke têgihek din a felsefeyî û ku wê bi bawerîyî jî wê pêşkeve wê, di wê temenê de wê zerdeştî bê. Wê di wê rengê de wê bandûra zerdeştîyê wê li herêmê û demê wê pirr zêde wê, bibê û wê pêşveçûnên ku wê piştî wê, di wê temenê de wê bibin wê bi zêdeyî wê bandûra xwe wê li wan bikê. Piştî demên medan û pê de wê, dem bi dem wê li aser xate êzdayî wê pêşkeve û wê, li herêmê wê, xwe bide jîyandin. Wê di dewama wê de wê bo sasanîyan jî wê weke bawerîyek fermî wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin.

Di serdema navîn de wê bandûra wê bi felsefeya wê û pêvajoyên wê yên hizirkirinê ên bi felsefeyî û hwd wê, di wê temenê de wê bi zêdeyî wê li pêşveçûnên serdema navîn wê bibê.

Li ser wê temenê ku wê di awayekê de wê bandûra wan bawerîyan jî wê di rengekê de wê li wê bibê wê felsefeya cihûtiyê wê, di awayekê de wê, pêşkeve. Piştî Musa û pêşketina pirtûka tewratê û ankû berî wê ahîten kevn û hwd wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê, weke temen û çerçoveyek giştî a hizrî wê bi wê re wê biafirênê. Cihûtî wê, li herêmê wê di nava komekê de wê weke ku em di rengê di nava kurdên êzdayî de dibînin wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê bi wan re jî wê di dîmenekê wê bibê. Wê bi felsefeyê cihûtiyê de wê, di wê temenê de wê têgihên weke yên ku wê bi demê re wê pêşkevin wê rengê wê pêşketina wê û pêşveçûnên bi bawerî û hwd ên piştî wê re wê, bi bandûr bikê. Piştî wê re wê, di dewama wê de wê, bi bandûra aqilê rasyonel ê demên kevnera û hwd re wê, pêşketina isewitiyê wê, weke aliyekê din ê felsefeyî ku mirov wê, dikarê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Isewiti wê demek dirêj wê, vêşarî wê weke ku wê maniyî wê bixin wê di awayekê d ewê bijîn û wê, di wê temenê de wê, weke bawerîyek êşkişandî û hwd jî wê, di wê temenê de wê hertimî wê were pêşwazîkirin û wê, lê nerîn. Ji temenê hevbeşî û çavkaniyên wê yên

weke yên ji mitrayîyê û hwd re wê, di dîmen û awayekê de wê, romaya rojhilat wê pêşî wê ew wê, piştî 314'an wê ew wê, weke baweriyek fermî wê, herê bikê. Rewşên weke yên serdsalê, pîrozkirina roja bilindbûna mitra û hwd ku wê di nava mitrayîyan de wê, hebê wê ji isewiyan re jî wê bibê peyxam û wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê, êdî ew wê, di wê çerçoveyê de wê weke bawerîyekê wê, xwe demezrênê û wê pêşkeve. Felsefeya isa a destpêkê wê di temenê 'xwe radestkirinê de bê û wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê, weke têgînek felsefeyî ku wê, di wê çerçoveyê de wê, di awayekê de wê, bi temenekê bi lêgerîna aramiya hundûrîn û aşîtiya nava xwe û hwd re wê, bi rêgez wê xwediyê felsefeyekê bê. Piştî ku wê, bibê weke olek bi desthilatdar wê, êdî wê di wê temenê de wê hin bi hin wê bibê xwediyê felsefeyekê û wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê, bandûra wê xwe bide dîyarkirin. Minaq di dema patriatîskê de ku wê weke demek piştî demên kevnera û di destpêka demên serdema navîn de wê bibê wê zane û filosof-oldarên wê demê ên weke Justinus, Tatîanus û heta ku wê bigihê filosofên weke Athenagoras wê, di wê temenê de wê felsefeyên xwe wê werênina ser ziman. Tatîanus û Justinus wê, li ser temenê rexnegirtina li felsefeyên demên girêkê li ser temenê hizrên cihê ên ku ew dihêna ser ziman re wê, hizrên xwe wê werênina ser ziman. Athenagoras wê li ser rêgezên weke yekitiyê û ankû tekitiya ku wê bi xwûdayekê re wê bi rêgezî wê werênê ser ziman wê bikeve nava kifşkirina wê bi rêgezî ji nava felsefeyên demên berê ên demên kevnera de.

Di destpêkê de wê, felsefeya isewitiyê wê, di rengekê xwe radestkirinê de wê were ser ziman û wê heta ku wê li ser wê temenê w hinek dordor wê weke 'xwûdênenas' wê wan pênasebikin û wê werênê ser ziman. Minaq wê, di nameya Athenagoras ku ew ji Marcus Aurelius û kûrê wî re dinivîsê wê van idîayan wê hilde li dest û wê, di wê de wê werênê ser ziman ku wê isewî/xiristiyani jî wê, ne kesna ku ew xwûdênenas bin. Wê weke kesna bi xwûdê û xwûdê nas bin wê werênê ser ziman û wê li ser temenê parastina isewiyan re wê, hizrên xwe wê bi temen bikê û wê werênê ser ziman.

Athenagoras wê xabatka xwe ya piçûk a li ser temenê 'vejina miriyan' ku wê werênê ser ziman wê di wê de wê hinek hizrên stoayîyan a jinûve û jinûve bûyinê wê weke ku wê ji wan wê bi bandûr bibê wê hizrên xwe li ser wan re wê werênê ser ziman.

Em di dewama wê de wê dibînin ku wê, di rengekê de wê, minaq wê hizrên Tatianus ku ew dihêne ser ziman li ser 'gîyanê' wê di temenê

hizrên 'azîz paul' de ku ew dihênê ser ziman de bê. Wê mijare gîyanê û vejina wê û xwe domandina wê bide hanîn li ser ziman. Li ser wê temenê wê têtîhên bi gotina 'gîyane nemir' û ankû 'gîyane pîroz' û hwd re wê di rengekê de wê weke ku wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê li ser temenekê ku ew wê werênê ser ziman wê li ser temen û çerçoveya dervî têtîha bûjenî ku ew heya wê werênê ser ziman.

Li ser wê temenê wê gotinek xwûdê a tekûz wê bixwezê ku ew bi felsefe bikê û wê werênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê bi têtîna 'xwûdê hemû mirov afirandina' re wê, di dewama wê de wê werênê ser ziman û wê, hizrên xwe wê, li ser wê çerçoveyê wê bi temen bikê. Di xabate xwe ya 'axiftinê' de wê, di wê temenê de wê dema ku mirov wê li wê binerê wê, hinek hizrên ku wê ji ahîta kevn a di çerçoveya afirandinê de ku wê werina ser ziman jî wê weke ji wan peyxam girtibê wê di hizrên wî de wê were ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê di hizrên xwe de wê çerçoveyek berfireh a têtîhiştinî wê biafirênê û wê werênê ser ziman. Lê di wê temenê de ew Tatianus wê, di hizrên xwe de wê mijarên weke yên azadîyê û ankû wîna azad û hwd wê hilde li dest û wê di wê temenê de wê werênê ser ziman ku wê, 'xwûdê wê hem mirovan û hem jî fariştayan wê azad biafirênê. Mirov lê mirov ji ber xwezaye wan wê bi kêmesî bin. Lê li ser temenê bijartinên xwe re wê, karibin xwe bigihênina ya baştir.' Li ser wê temenê wê têtîha mirovê baş û nebaş wê ew jî wê di nava felsefeya xwe de wê hilde li dest û wê werênê ser ziman ku mirovê bi xirab wê ji ber xirabiyên xwe wê were cezakirin. Lê mirovê baş jî wê ji ber bi azadbûna xwe û xwe li dijê xwesteka xwûdê bi temen nekê wê li ser wê temenê wê were xelatkirin re wê werênê ser ziman. Hizrên tatianus ên li ser têtîna piştî mirinê vejinê' re ku wê werênê ser ziman wê were weke ku wê bandûra hizrên stoayîyan ên bi rengê 'dûnya ku wê piştî donemna xwe wê dîsa wê were li hebûnê' wê, di rengekê weke wê de wê hizrên xwe wê, di rengekê de wê weke ku mirov dibînê wê werênê ser ziman. Di felsefeya tatianus de wê, weke ku mirov wê dibînê wê ji aliyekê ve wê bandûra têtîna haraklit wê weke ku wê were ser ziman wê di wê de wê were dîtin. Ew jî wê gotina 'logos'ê wê di wê temenê de wê weke 'bi hêza logosê afirandina gerdûnê' re wê werênê ser ziman. Lê logos ew di temenekê weke dervî hebûna xwûdê wê weke têtînekê wê dihênê ser ziman. Ew di wê rengê de dihênê ser ziman ku wê piştî ku wê, gerdûmn afirand wê, ne bi temenê ji xwûdê bi temem vaqatîne re wê bibê lê wê bi wê ji wê girtinê re wê di rengekê de wê, xwe bide domandin re wê, werênê ser ziman. Ev têtîna tatianus wê piştre weke têtînek ku wê bi

temenê pêşketina jîyanê û aqil û hwd jî wê, di rengekê de wê bi wî re wê were hanîn li ser ziman bê. Di têngîna tatianus a gerdûnê û ankû logosê de wê, weke ku mirov wê dibînê wê, bi helwesta logosê a li dijî bûjenê wê weke di Tiamos'a platon de ku wê bi helwesta Demiorgos re wê di hemyekiyetekê de wê weke ku wê were dîtin.

Tatianus wê di rengekê de wê felsefeya demên kevnera wê bixwezê ku ew di awayekê de wê, dijberî hev jî wê werênê ser ziman û wê bi wê re wê armanca wî ew bê k uew dihênê ser ziman wê ew bê ku wê çawa wê, di hizrên xwe de wê filosof wê qatkirî bin wê bide nîşandin. Bu gotinên weke 'şagirtên epikur li dijî yên platon dibin, şagirtên demokrit bi yên aristo re levdixin, aristo li dijî têngîha giyane nemir a pythagoras radibê' û hwd re wê hizrên xwe wê bi wê çerçoveyê wê werênê ser ziman.

Gelek kesên ku wê hizrên tatianus wê werênina ser ziman wê di şîroveyên xwe yên ku ew dikin de wê weke ku wê li ser temenekê rexnegirtina li demên kevnera û felsefeya demên kevnera û hwd ku ew dikê û hwd re wê, werênina ser ziman. Di dewama tatianus de wê Justinus jî wê li dijî têngîna bawerî, xwûdaparêzîya girêkan wê hizrên xwe wê li ser wê temenê wê werênê ser ziman û wê di temenekê de wê li ola wan wê rexneyên xwe wê bigirê. Justinus wê dema ku mirov hizrên wî werênê ser ziman wê, mirov dikarê werênê ser ziman ku wê zêde nedûrî gnostikên demê wê bihizirê. Di wê temenê de wê hizrên gnostikan ên weke 'gerdûn li gorî xweza û temenê xwe wê, baş û aqilî bê ku wê werênina ser ziman wê, di temenekê wê de wê, bixwezê ku ew hinekî li ser wê re wê kûrbibê. Lê ew çendî ku wê dikê jî wê di şêwayekê de wê weke ku wê mitrayî wê bikin wê li ser wê temenê wê, têngîne xwûdayî wê, derxê li pêş wê bi wê re wê li ser wê têngîna gnostikî re wê bixwezê ku ew kûr bibê. Di demên piştî wê, dema ku wê, hizrên wî werina ser ziman wê, ji nava wê rengê hizirkirinê wê, têngîna xwûdêparêzîti wê, di awayekê de wê, bi zêdeyî wê, derkeve li ser rengên din ên hizirkirinê ên di wê temenê de.

Justinus wê, di rengekê de wê, di derbarê hizrên cihûtiyê û têngînên wê yên demê de jî wê bihizirê. Wê di wê warê de wê, weke ku wê Rabbînên cihuyî wê bibînin ew jî wê, brehim û ilya wê weke filosofna weke di rengê haraklit, platon, sokrat û hwd wê bibênê wê, di wê temenê de wê, şîroveyna wê bi wan re wê pêşbixin.

Di aslê xwe de wê, dema ku mirov wê, hizrên Justinus dixwênê ew wê, dibînin ku wê li ser temenekê felsefeya girêkî û têngihên bawerîyî ên mitrayî û cihuyî ku wê di awayekê de wê bikê çavkanî di hizrên xwe de û

wê bi wan re wê bixwezê, di regekê de ew çerçoveyek hizra xwe ew di wê temenê de çêbikê û werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, di awayekê de ew, dema ku wê hizrên xwe wê werênê ser ziman wê weke ku wê, li ser temenekê ku wê çawa wê, weke ku wê, weke têngînek bawerî a cihutiyê û ya felsefeyî ku wê bi felsefeyên demên berî xwe ên kevnera re wê, di levkirinekê de wê bibê wê li ser wê temenê wê bixwezê ew ku wê werênê ser ziman. Justinus jî wê weke tatianus ku wê dema ku wê gotinên weke 'isewiti weke 'ji rê derketinekê' ku wê were ser ziman wê li hemberê wê gotinê wê çawa wê, di ahengekê de wê weke bi felsefeya demên kevnera û têngînên olî ên weke cihutiyê û mitrayiyê û hwd re wê, di levkirinekê de wê werênê ser ziman wê, di wê rengê de wê, bixwezê ku ew hizrên xwe werênê ser ziman. Justinus wê dema ku mirov li hizrên wî dinerê wê dibînê ku wê bandûra têngihên platon û têngîna 'logosa haraklit' wê, di nava hizrên wî de wê, were dîtin. Di wê temenê de wê, dema ku wê, li têngîna logosê wê bihizirê wê di wê temenê de wê îsa wî di mejiyê wî de bê û wê weke 'weke logosê îsa' û ankû 'ya ku ew li gerdûnê belavbûya û xwe di gerdûnê de dide dîyarkirin weke logos' ku ew li wê dihizirê wê, di wê temenê de wê, dîmenekê di heviyekiyekê de wê bi felsefeyî wê bixwezê biafirênê û wê werênê ser ziman. Li gorî Justinus wê xwûda wê di gerdûnê de wê, hebê û wê weke ku wê bi felsefe bê kirin di çerçoveya mesihiyê de wê, bav, xwûdê û kûr wê wê hebûna xwûdayî wê werênina ser ziman.

Di dewama wê de wê dema ku ew bahsa pêxemberên berî xwe bikê weke musa û hwd wê, bi gotinên weke 'ew xwe şanî wan dide' û ew ji wî tiştêkê digirin û weke ya ku mirov rohani dikê' û hwd re wê werênê ser ziman. Di çerçoveya hizrên filosof-oldarên weke Justinus de wê, ya ku wê were dîtin wê, weke ku wê, di awayekê ahengî de wê, di dewama hev de wê werênê ser ziman wê li ser wê bisekinê.

Di nava huizrên Justinus de wê, di awayekê de wê li ser temenekê gnostikî wê çawa wê şîroveyekê ji hatina isa re wê werênê wê, bi gotinên 'xwûdê, xweke weke kûr bi îsa re ne bi tenê danîya li holê, her wusa di afirandina gerdûnê a aqilî de jî ew danîya li holê' re wê, li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman. Ji wê temenê û rengê hizirkirinê Justinus wê bixwezê ku ew bigihêjê têngînek rasyonal a fahmkirinê. Li gorî wê, ya ku wê, li gorî aqil û isayê ku ew logosê nimînêr dikê bê wê, weke ji wan paygirtibê wê, werênê ser ziman. Di wê temenê de wê li vir wê tiştêk wê di rengê hizirkirinê Justinus de wê bala mirov wê bikişênê. Ew jî wê ew bê ku wê 'weke logosê îsa' ku ew li wê dihizirê, wê di wê

temenê de wê weke rêgezêk gerdûnî a bi aqil û ya afirandinê ku ew dibînê wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê bixwezê ku ew wê şîrovebikê û werênê ser ziman.

Li ser wê temenê wê, di dewama wê de ku wê parastina xwe de wê, dema ku wê li mirov û bûyina mirov a 'ji aliyê xwûdê ve' ku wê li wê bihizirê wê, bi gotinên weke 'xwûdê mirov tûxmê xwe bi hizirê, rastiye hilbijirê û bijê re ew hêz/hiş kiriya. Ber vê yekê wê li gorî wî wê her tişt li mirov ketî bê û wê di wê temenê de wê ti hêncetên mirov wê nebin.

Wê dema ku wê Justinus wê hizirên xwe wê, di dewama wê de wê, werênê ser ziman wê, di wê temenê de wê bi têtînek gnostikî ku em weke bi mitrayîyan û piştîre bi manîyan re dibînin wê di wê temenê de wê bi wê bihizirê û wê hizirên xwe wê werênê ser ziman.

Justinus wê di wê temenê de wê, dema ku ew di wê çerçoveyê de wê li ser felsefeyê wê bihizirê wê, hizirên xwe wê di rengekê de wê li ser felsefeya platon re wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Lê di awayekê de wê, ew wê jî wê li ser têtîna gîyanê re wê, weke ku wê bi dana berhevdû a têtîna ahîta kevn û ankû ya musa re wê, bikê. Li gorî Justinus wê kêmesîya platon a di têtîna gîyanê de ku ew 'nemiriyê di wê bixwe de wê dihênê ser ziman bê'. Li gorî Justinus wê, wê nemiriyê gîyanê bi wê re wê, newê ser ziman. Ew di wê temenê de wê, dema ku ew wê justinus wê li ser têtîna gîyanê nemir û ankû bi wê jîyane sermed ku wê bihizirê wê, di awayekê de wê têtîna xwe di demê de jinûve û jinûve afirandinê a têtîna stoayîyan wê di rengekê de wê weke ku wê ji wê sûdwergirê. Di wê temenê de wê Justinus wê mijare wîna azad û ankû azadiyê ku wê di nava têtîna stoayîyan de wê hebê wê, ew wê, dana berhevdûbûnê wê, li ser wê bisekinê. Felsefeya rewîstê a stoayîyan wê, bale wê bikişênê wê bixwezê ew ji wê bi danaberhevbûnê re wê, ji wê çawa wê hinek têtînan û ankû fahmkirinan wê derxê li holê wê li ser wê bisekinê. Wê dema ku wê justinus wê li felsefeya stoayîyan wê bihizirê wê di awayekê de wê, ew wê têtîna wan ya weke bi 'girêdana pêwîstî' wê rexnebikê. Li gorî wê, ew divê ku ew li ser temenekê bi wîna azad û hwd re ew were fahmkirin.

Hizirên filosof-oldarên weke justinus wê, di awayekê de wê bi demê re wê bandûrê li hizirên mesihiyê bikê ku wê çawa wê temenê wê yê weke olek fermi wê ji wê re wê bikê wê biafirênê. Ew li ser sê nûqtayan weke ku em dibînin wê li ser wê temenê levker û aştîxwez de wê bi temen bikê û wê werênê ser ziman. Wê di awayekê de wê, li ser felsefeya platin û ya stoayîyan re wê, di rengekê û ahengekê bi wê re de wê li wê

bihizirê. Du; wê ji aliyê bawerîyî ve wê bandûra mitrayî û têgihên cihutiye wê, di wê temenê de wê, were dîtî ku wê bi zêdeyî wê li ser wê Hebê. Cihuti wê di wê demê de wê bi zêdeyî wê ne weke felsefeyek zêde berfireh û serwer bê. Lê wê, weke ekolek li berçav a bi bawerîyê bê. Lê mitrayî wê weke bawerîyek gerdûnî ku wê hem wê weke olekê wê ji aliyê hêzên serdest ên demê ve wê were herêkirin bê û hem jî wê weke têgînek felsefeyî a hizirkirinê a di wê çerçoveyê de ku wê pêşketî bê. Bandûra mitrayîyê wê, di aslê xwe de wê, di dema xwe de wê ji ya ku em kifşdikin wê zêdetirî wê weke ku wê hebê. Di temenekê levkir de wê, bi wê re şîrovekirina mesihiyê wê, di wê temenê de wê, hin bi hin wê temenê dijberîyên li wê jî wê ji holê wê rabikê. Ji aliyekê din ve jî wê, şîroveyên wî yên rexnegir li felsefe û çanda girêkî jî wê, di rengê de wê li şûna redkirinekê wê çawa wê di rengê de bi hev re di levhanînekê de wê, were fahmkirin û fahmkirinek navbeynkar di nava wan de biafirênê wê bi wê armancê bê. Di wê çerçoveyê de wê, li gorî wî hinek aliyên ku wê pêwîst bin ku ew werina dîtî û ne hatina dîtî wê di wê temenê de wê çawa wê, werina kifşkirin wê di çerçoveya felsefeya mesihiyê de wê bixwezê ku ew li wê bisekinê û wê werênê ser ziman.

Di mijare fahmkirina gîyanê de wê dema ku wê hizrên xwe wê werênê ser ziman wê, di wê temenê de wê, têgînek mitrayî ku wê piştî bi maniyên re wê weke temenekê felsefeyê ê zêde ku wê li ser wê were lê hizirkirin wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê di mijare nîqaşkirina 'wê kengî wê karibê xwûdê bibînê' û hwd re wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di dewama wê de wê werênê ser ziman ku gîyan kengî ji bedenê cihê bû wê, hingî wê ew wê bibê wê bi wê re wê, werênê ser ziman. Di wê rengê de wê mitrayî wê bihizirin û maniyî wê li ser wê temenê wê bînina ser ziman ku wê, çawa wê, gîyan wê ji rohnîyê wê bibê xwediyê jîyanê û ew dema ku ew ji tariyê û ankû ji nava wê rizgar bû wê li rastiya xwe wê vegeirihê û wê, di wê temenê de wê, herê xwûdê.

Di serûwana jîyane Justinus de wê, dema ku wê bahsa wê were kirin wê hinek têgînên ku mirov di wê çerçoveyê de di dewama wê de wê, werênê ser ziman wê hebê. Yek wê, pêşî wê ew bê ku ew dema ku wê, dixwezê fêrî felsefeyê bibê û diçê cem mamosteyek aristoyî û ew dema ku ew ji wî berdêlê bi aboriyî dixwezê wê, ji wî dîrkeve. Piştî dihê cem pytagorasiyan û wê, ew jî wê ji wî re wê bêjin ku mirov, divê ku pêşî musik, astronomî û geometriyê fêr bibê. Ev li gorî pytagorasiyan wê weke rêya paqijkiirna zêhnê bê û wê, bi wê re wê êdî wê kariba li rastiyên ku ew nebûjenîya na ku wê li wê bihizirê. Piştî wê bê gotin ku

wê di dewama wê de wê, bidest fêrî hizrên platon wê bikê û wê li ser wê temenê wê, bi îdeayên wî re wê fêr bibê. Li gorî justinus wê felsefe wê, weke zanîna hertiştê û têgihiştinek li ser rastiye bê wê bibînê û wê werênê ser ziman. Ew wê, temenê hizirkirinên xwe wê di wê temenê de wê li ser hizrên platon wê avabikê û wê werênê ser ziman. Heta ku wê dema ku wê bahsa wê hizra Justinus wê were kirin wê bi minaqekê wê were kirin. Dihê gotin ku ew rojekê li beravekê sekinîya û mirovekê kal dihê cem û ew ji jê dipirsê ku wê felsefe wê çi bê, ew jî bersivê didê û dibêjê ku 'felsefe, weke zanîna hertiştê û têgihiştinek li ser rastiye ya'. Mirovê dibêjin ku ew dîsa dipirsê ku zanînek bi wê rengê heya. Wê dema ku ew dipirsê wê Justinus wê bersivê wê bide û wê bêjê ku ev zanîn di platon de heya re wê, werênê ser ziman.

Mirov wê dema ku wê di wê temenê de li hizrên justinus dihizirê wê dibînê ku wê di wê temenê de wê çawa wê li ser temenekê hizirkirinê a baweriyê re wê, di awayekê de wê hin bi hin wê bê hizirkirin wê bi wê re wê were dîtin ku wê bibê. Ev dema ku wê weke 'patristisk'ê wê were bi navkirin piştî dema kevnera wê, di renekê de wê li ser wê temenê wê, bi aqilekê rasyonâlî wê çerçoveyek fahmkirinê a baweriyê wê çawa wê biafirênin wê li ser wê re wê, hizrên xwe wê, werênina ser ziman. Di wê demê de wê, felsefe wê, bi tiştêkê din re wê, were pîvandin ew jî wê ew bê ku wê bi têgîna baweriyê ku ew hin bi hin pêşdikeve û derdikeve li pêş re wê were pîvandin, û heta ku wê were danîn beremberê hevdu. Li ser wê temenê wê, gotinên ontolojikî ên weke baweriyê, gîyanê, sermedîtî, gerdûn û hwd wê, weke gotinên ku wê bi wê re wê hin bi hin wê derkevina li pêş bin. Felsefe wê, di wê temenê de wê di çerçoveyek zêhnî de wê bidest hizirkirina xwe wê bikê û wê bi wê re wê bidest pêşketina xwe ya di demên piştê wê bikê. Mijare pêşketina zêhnê wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, bi wê re wê, têgîna 'rastiye ne bûjenî' wê bi wê re wê, di renekê de wê êdî wê bi aqilî û hwd re wê derkevin li pêş. Weke îdeayan wê, di wê çerçoveyê de wê, li wan wê were lê hizirkirin û wê bi wan re wê, bê xwestin ku ew bi fenomenolojikî werina fahmkirin. Di awayekê de wê, filosof-oldarên wê dema patristisk wê tiştêkê din wê bikin wê, têgînek xwezayî wê di awayekê de wê, bi zêdeyî wê xort wê, kifşbikin û wê, bi xwe û hizrên xwe re wê derxina li pêş. Di wê temenê de wê, têgîna xwûdayî a mitrayî wê, di wê demê de wê weke ku em dibînin wê ya herî zêde bi sazûman, pêşketî, weke 'afrînerê hertiştê di gerdûnê' de wê, were ser ziman wê, li wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê, şîroveyên mitrayîyan wê hinekî wê

komplike bin. Çendî ku wê têngîne xwûdayî a serwer û bi tekiti û yekitiyekê wê xwediyê wê jî bin wê xwediyê têngînek gnostikî a di wê de wê bi kûrbûnê jî bin. Têngîna 'gerdûna bi aqil pêşdikeve' wê li ser wê temenê wê di nava wan de wê pêşkeve û wê derkeve li pêş.

Di wê dema piştî demên kevnera de wê têngîna xwûdê wê di wê temenê de wê were kifşkirin wê hizrên teolojikî wê bi zêdeyî wê bi wê re wê werina pêşxistin. Di dewama wê de wê dikarê wê bibêjê ku wê, felsefeya dema patristisk'ê wê, di wê temenê de wê weke demek afrîner a li ser wê temenê teolojikî bê. Wê piştî wê di dewama wê de wê dema skolastistikê wê werê û wê li ser wê temenê wê weke demek fêrbûnê û pêşketinê wê bibê xwediyê temen û awayekê fahmkirinê.

Di wê demê de wê, weke ku mirov wê dibînê wê, gotina 'xwûdê' wê navend û çerçoveya hizrên demê wê, bi xwe re wê di destpêkê de wê li ser wê temeê wê were lê hizirkirin. Wê di dewama wê de wê, hizirkirin û razberîtiya ku wê bi wê re wê li ser temenê hizirkirinên bi wê re wê pêşkevin wê bi demê re wê, bi têngîna îdeayên weke yên platon û ankû bi têngîna rastîyên der-bûjenî' û hwd re wê were lê hizirkirin û wê werina ser ziman.

Di aslê xwe de wê, çerçoveya hizrên demên kevnera wê weke ku mirov wê dibînê wê zêdeyî wê di dema xwe de wê, zêde sazûmanak bi rêkûpêk wê di hizirkirinê de wê weke ku wê nebê. Di wê temenê de wê, ev rewş wê, bi zêdeyî wê, di warê hizirkirinê de wê, çi wê bê derxistin li pêş wê, ew wê jî wê êdî wê piştî wê bi bandûr bikê.

Em dema ku li nava hizrên ku ew wê bi felsefeyî wê werina ser ziman wê mijarên weke yên gîyanê û nemiriya wê û ankû piştî mirinê hebûn û nebûna jîyanê û hwd re wê, li wê were lê hizirkirin. Minaq epikurusî wê piştî mirinê wê hebûna jîyanê wê herê nekin. Stoayî wê, dema ku wê bahsa têngînek bi nemiriyê ku wê çendî wê herê bikin jî lê wê ew wê ne di wê temenê jinûve bi vejina bedenê re wê şîrove nekin. Ew wê, bi têngîna tevlibûna li jîyane aqilê gerdûnî re wê şîrove dikin û wê dihênina ser ziman. Di wê warê de wê, weke têngîna ku wê, di destê xwûdêparêzên demê de wê bimênê wê têngîna platon wê bimênê û wê hizrên wî di wê temenê de ku wê bahsa piştî mirinê jîyanekê wê bikê û wê li ser wê temenê wê, bi îdeayên xwe re wê, werênê ser ziman re wê, bi sînorê wê di regekê de wê bimênê.

Di aslê xwe de wê, hizrên platon jî wê dema ku mirov di wan de kûr dibê wê karibê ji hinek aliyên din ve jî ku wê taqabûlî têngînek gnostikî wê bikê re wê, şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Wê di wê temenê de

wê, têngîna îdeayan a platon wê, di wê temenê de wê, di nava xwe de wê, dema ku wê weke têngînek objeyî wê, di destpêkê de berî wê dema ku em bi girêdanek ontolojikî wê fahmbikin wê, di wê çerçoveyê de wê têngînekê wê bi xwe re wê bide me. Lê wê dema ku wê îdeayên wî bi girêdana ontolojikî wê werina şîrovekirin wê hingê wê têngî û şîroveyek din a cihê wê bi xwe re wê bidina me.

Di wê demê de wê, di dema destpêkê de wê, dikarê wê werên ser ziman ku wê têngîna îdeayan wê, di wê temenê de wê, di wê çerçoveyê de wê, derkeve li pêş. Di demên destpêkê ên serdema navîn de wê, têngîna ontolojikî a xwûdayî ku wê pêşkeve wê, bi wê re wê, têngihên gnostikî wê di rengekê de wê weke têngîna lawaz wê di rengekê de wê bimênin. Li gorî têngînen bi wê rengê wê gerdûn wê weke jixwere hebûna wê, û bi aqil hebûna wê û fahmkirina wê ku wê li wê were lê hizirkirin wê, di wê temenê de wê beremberê wê, têngîna xwûdayî a weke 'afirînerê gerdûnê' ku wê pêşkeve wê, êdî wê, were hemberî hev. Di aslê xwe de wê, serwerbûyîna têngîna xwûdayê afrînerê her tiştê wê di wê temenê de wê, êdî wê, di wê rengê de wê, rengekê din ê hizirkirinê wê bi xwe re wê di wê temenê de wê, werênê ser ziman. Di serdema navîn de wê hinekî bi derengî hewldanên weke yên bi spinoza û hwd re ku wê li ser wê temenê gnostikî wê şîrovebikin wê, tenê wê weke aliyna din ê felsefeyî wê bimênê. Di nava wê, têngîna çerçoveya xwûdayê afrînerê hertiştê wê di aslê xwe de wê têngîna gnosticismê wê weke têngînek felsefeyî a lêpîrsîner jî wê, di dîmenekê de wê, xwe li ser felsefeya gerdûnî û hwd re wê, bide dîyarkirin. Ber vê yekê wê, di demên piştî ên demên navîn ên serdema navîn de wê, hatina hemberê hev a wan têngînan wê li ser wê temenê wê bibê.

Ya ku wê di aslê xwe de wê ji aliyekê ve wê mijare rengên pêşveçûnên bi hizrî û pêşxistina wan a bi demê re wê bide dîyarkirin wê ne felsefe bê. Wê pêşketina têngîna serwerîyê û ankû serdestîyê ku wê piştî demên kevnera wê, pêşkeve û wê, di wê temenê de wê, xwe bide dîyarkirin bê. Li gorî wê, di nava jîyanê de wê, li temen wê civakbûna ku wê were û pêşkeve were tefkirkirin. Û li jor jî wê hebûnek yekkirî a xwûdayî ku wê hemû tiştî wê ji wê bê dayin destpêkirin wê, were tefkirkirin. Wê hemû tişt wê, di nava wan herdû tefkirkirinan wê de wê bibê. Bi wê re wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê wê xwe di wê temenê de wê bide dîyarkirin.

Rêveber wê dema ku wê werin wê xwe weke nûmînêrên xwûdayî wê denezênin û wê li ser wê temenê wê gotinên xwe wê, weke gotinên

‘pîroz’ û ankû olî’ û hwd wê, werênina ser ziman. Di wê temenê de wê dema ku wê werina ser taxt û ankû desthilatê wê di wê temenê de wê, ‘pîrozkirina wan’ wê hinekî jî wê di wê temenê de wê, weke aliyekê ku wê li wê were lê hizirkirin bê. Ev wê weke temenê bandûrê û ankû bindestkirinê û xwe serwerkirinê û hwd jî wê were û pêşkeve.

Ji aliyekê din ve jî wê, dema ku mirov wê bahsa pêvajoyên hizirkirinê wê bikê wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê, weke aliyekê wê ye din ê giring wê karibê li wê were û bihizirê. Di demên kevnera de wê, di nava demê de wê, tiştek wê li ser wê temenê wê were hemberî hev û wê biriqîna wê xwe di pêşveçûnên hizirkirinê ên demê de jî wê bide dîyarkirin. Ev jî wê di wê temenê de wê, ew bê ku wê, mijare yekitiya xwûdayî bê. Di wê wê temenê de wê, bi kifşkkirina gotina xwûdê û afirandina teolojiya wê bi gelek awa û hwd re wê, ji aliyekê ve wê êdî wê bi temenekê şubjeyî wê temenê wê ye hizirkirinê wê biafirê. Xwûdê wê çendî ku wê li jîyanê ne dîyar bê û wê, ne xwediyê darêjkekê jî bê lê wê hizirkirinên wê yên ji gîyanî ku wê bikê wê temenekê serwerîyê wê bi navê wê biafirênin û wê, bibin. Di wê temenê de wê, ev wê, di aslê xwe de wê, gelek şîrove wê bi wê werina kirin. Di gelek şîroveyan de wê, serwerîya xwûdê wê bi kemesîya mirov û tam pêşneketina wan ve girêdayî jî wê were hanîn li ser ziman. Lê di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, darêjka xwûdê wê aliyekê wê ye din wê xwe bi wê re wê wê were dîtin ku wê bide dîyarkirin. Ew jî wê ew bê ku wê, mirov wê bi aqilê xwe wê navaroka wê dagirê û wê dema ku ew dagirt jî wê li girî wê, ew wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê şîrovebikê û wê, di dewama wê de wê, werênê ser ziman.

Bi wê re dema serwerîya mirov wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê, xwe bide dîyarkirin. Di asta dawî de wê xwûdê wê xwediyê wîn û azadîya herî mazin wê were pênasekirin û wê ev wê weke armanç mirovî a ku ew xwe bigihênê wê jî wê, di rengekê de wê were dîtin û wê mirov wê, di wê temenê de wê, xwe bigihênê li aqilekê. Di wê temenê de wê ji aliyekê din ve wê, di morfolojiya pêşveçûnên serdema navîn ve wê ev alî jî wê weke aliyekê wê ye din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê, mirov dikarê wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê xwûdê û wîn, wê, û ankû xwûdê û azadî wê, di wê temenê de wê şîroveyên ku wê werina bi wê kirin wê, di wê temenê de wê, hertimî wê, mêyl û heya mirov wê bikişênina li ser xwe. Di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê, ew çerçoveya wê ya fahmkirinê wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, di

rengê de wê, werênê ser ziman. kesekê ku wê ji wê baweriyê bê wê, heta ku wê li ser navê wê baweriyê wê 'mafê kuştinê' jî wê di xwe de wê bibînê û wê, di wê temenê de wê, bi wê û navê wê xwe bigihênê awayekê û rengê.

Tevî wan aliyan wê dema ku mirov li wê dihizirê wê, bi wê re wê, mijare felsefeya xwûdê wê bi aliyan wê yên teorikî û razberî, felsefeyî û rasyonali û hwd re wê, di rengê de wê, bê gihandin li awayna şîroveyan. Li ser wê temenê û felsefeya xwûdayî wê, cihê mirov û gîyan û bedenê wê bi wê re wê çawa wê were fahmkirin wê li wê were lê hizirkirin. Di aslê xwe de wê, di dewama wê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê, di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, şîroveyan bi hebûna gerdûnê û xwûdê re ku wê di demên kevnera de wê werina kirin wê di dewama wê de wê di destpêka demên serdema navîn de wê, li ser wê temenê wê temenê hizirkirin û lêpîrsînê li ser awa û rengên wê yên hizirkirinê re wê biafirênin.

Xosletên felsefeya xwûdê a ku ew di demên serdema navîn de wê derkeve li pêş wê, giring bê ku mirov wan hinekî li ser wê bisekinê. Di aslê xwe de wê, di demên berê ên mitoojiyê û di demên kevnera de jî wê, têgînek xwûdayî ku wê were bi gotin û felsefekirin wê weke ku wê hebê. Di wê çerçoveyê de wê, di demên kevnera de wê, di wê warê de wê, li ser wê re wê, were kirin. Lê di demên kevnera de wê, tiştêkê din wê ji ya demên berî xwe wê, were kirin. Wê lêpîrsînên ku wê werina kirin wê, di awayekê de wê li ser temenekê bi xosletên wê yên di jîyanê de re wê di awayekê de wê weke ku mirov wê, dibînê wê were kirin. Di aslê xwe de wê, mirov dikarê wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê wê, di wê temenê de wê, hizirkirinên bi aqil re li xwûdê wê, di wê demê de wê li ser wê temenê wê hinek encamên wê yên din ên hizrî wê bibin û wê ev wê, di demên kevnera û piştê wê, di demên serdema navîn de wê bi awayekê serwerî wê xwe bidina dîyarkirin.

Mînaq wê, di wê temenê de wê, di demên kevnera de wê dema ku wê were lê pîrsîn wê, di wê temenê de wê kesekê weke xwe wê mirov wê, dema ku wê li lê bihizirê wê, bi xosletên xwe re wê, zor bê ku ew weke 'xwûdê' herê bikê. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, li ser wê re wê bihizirê ku ew divê ku ew ji wê cihêtir û xwediyê hinek siyanên din ên ku ew dikarin di temenekê serxwezayî re ew werina dîtin û fahmkirin. Di wê temenê de wê, di rengê de wê li lê wê were lê hizirkirin.

Di awayekê de wê, bi wê re wê, di aqiliya xwûdê de wê bi wê re wê were û kûrbûn wê bê kirin. Wê, bi wê re wê, xwûdê ku ew hebê wê bi

xosletên ku ew li lê dihên baxşkirin re wê, di rengekê de wê bi wê re wê, bê gihandin li kirde û bûjenên şubjeyî weke bi gîyanê û hwd re û wê di wê temenê de wê li lê wê were lê hizirkirin.

Mijare xwûdê û salixkirina wê, hema bêja wê hemû demên hizirkirinê wê bi xwe re wê bide mijulkirin û heta ku em dikarin bêjin ku wê demên kevnera wê zêdetirî wê li ser temenekê aqilê rasyonel wê bide mijulkirin. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin wê, çawa wê, di awayekê felsefeyî de wê li wê were lê hizirkirin.

Aqil wê, di wê demê de wê, dema ku wê bi ast û wê bigihijê têrzanînekê wê, bi wê re wê mirov wê êdî wê bi wê aqilê wê li lê wê bihizirê û wê di wê temenê de wê li lê wê were lê hizirkirin. Di aslê xwe de wê, mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, mijare hizirkirinê wê, di dewama wê de wê, li ser rêgezên rasyonalityê wê, dema ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê êdî wê aliyên weke sedem û encamê, aqilmeşandinê û hwd ên felsefeyî wê bi wê re wê werina bikarhanîn û xabitandin û wê di wê rengê de wê li ser wan re wê, bê xwestin ku ew were fahmkirin. Felsefeya kevnera wê bi encamên xwe re wê, dema ku wê pêşkeve bi hizrên filosofên weke parmenides, platon û hwd re wê, têgînek xwûdayî a ku ew hêza wê digihijê li her tiştê û weke afrînerê her tiştê ya wê, bi wê ku wê were pênasekirin wê, temenê wê di rengekê de wê were pêşxistin. Di demên piştî demên kevnera de wê, di serdema navîn de wê êdî wê ev gotin û bi wê rengê û bi xosletên xwe re wê hin bi hin wê pêşkeve û wê derkeve li pêş û wê serwerîya xwe wê bi temenekê zêhnî wê di wê temenê de wê denezênê. Di wê çerçoveyê de wê, hizirkiriinên di nava pêvajoyên felsefeya asyayê û mesopotamiya a demên wê yên kevnera de ku wê bibin wê, di wê temenê de wê li ser temenekê gnostikî wê temenekê wê hizirkirinê ê bi wê re wê bi kosmolojikê û astronomikî û hwd re wê biafirênê. Wê di wê temenê de wê, pergala û sazûmana bi hizrî ku wê biafirênin wê piştî wê li ser temenekê jîyanî û zanyarîya wê re wê hewl were dayin ku ew were salixkirin û fahmkirin. Di wê çerçoveyê de wê mijarek hizirkirinê wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di çerçoveya gotina xwûdê de wê, têgihên weke nemiriyê, sermeditiyê jîyankirinê, gîyane nemir, xwediyê zanîna hemû demên bûhûrî û ku wê werin û hwd re wê, were pênasekirin û wê were ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê ev gotin wê temenê wê serwerîyê wê li demê wê di nava jîyane mirov û li mejiyê mirov wê bi wê re wê biafirê. Di aslê xwe de wê,

di wê temenê de wê, di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê bê dayin dîyarkirin.

Di nava felsefeyê de wê, ev têngih wê werina ser ziman. Di aslê xwe de wê, di nava pytagorasiyan û platonvaniyan de ku wê ew wê, were ser ziman û wê, di awayekê de wê, were bi temenkirin wê were dîtin. Lê di dewama wan de wê, di nava platonvanên nû û pytagorasvanên nû de wê, ev têngihên weke li ser gîyanê û nemiriya wê û hwd re wê were dîtin ku wê zêdetirî wê li ser temeneê bi felsefekirin a bi awayekê zêhnî û di dewama wê de wê, çawa wê, were parastin bi gotinên zelal û hwd wê çerçoveya wê ya hizirkirinê jî wê were dîtin ku wê were afirandin.

Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di demên kevnera de wê, di nava felsefeyan de wê, hizrên cihê li ser hebûn û nemiriya gîyanê wê werê ser ziman. Epikurusî wê, hebûna jîyanê piştî mirinê wê herê nekin. Stoayî wê, ew wê li ser gîyane bi zane û ankû gîyane kesên weke bizane re wê bi tenê wê di awayekê de wê herê bikin. Di wê temenê de wê têngîna stoayîyan wê hinekî jî wê bi zanîne û li ser hişmendiyê re wê weke ku wê ew hebê wê di wê temenê de wê bi wê were lê hizirkirin wê were dîtin. Yanî wê, dema ku ew bi zanebê û di derbarê xwe û zanîne gerdûnê de ew mazin bûbê wê, hingê wê ew jî wê bi wê re wê, bigihijê gîyane nemir. Di wê temenê de wê kesên zane (in: wise) pîrr pêşketî ku wê xwediyê wê gîyanê bin wê li ser wê temenê wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê, werênina ser ziman.

Felsefeya gîyanê wê di wê temenê de wê, di dewama wê de wê di wê temenê de wê were dîtin ku wê derkeve li pêş. Hebûna gîyanê wê di aslê xwe de wê di wê rengê de wê li ser çî temenê wê were herêkirin wê di nava felsefeyê de wê, pîrr zêde wê bê mijare danûstandin û axiftinên bi felsefeyê.

Di wê temenê de wê, bi demê re wê, dema ku wê dem wê were demêmn helenismê û piştre heta demên patristisk wê, di wê temenê de wê, têngînek baweriyî ku wê bi zêdeyî wê pêşkeve û wê derkeve li pêş wê were dîtin ku wê bibê. Di dewama wê de wê bi wê re wê, di wê rengê de wê, di rengê de wê, dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di aslê xwe de wê, di wê demê de wê, dema ku wê têngîna baweriyê wê pêşkeve wê, di wê çerçoveyê de wê çawa wê, were fahmkirin bi aqil wê, di wê temenê de wê pîrr zêde wê li ser wê were sekin in.

Felsefe wê, bi nîqaş û danûstandinên xwe re wê, temenekê hizirkirinê ê gerdûnî wê di wê temenê de wê biafirênê. Di nava felsefeyê de wê

‘logosa haraklit’, têngîna atomê demokrit, ‘berî wan *epeirona* anaxsimendros, têngîna ‘yek’ a parmenides ya negûharê û hwd wê, di wê temenê de wê, di rengê de wê, temenê wê biafirênê. Di wê çerçoveyê de wê, di têngîna demokrit de jî wê têngîna ‘atoma mayinda’ wê, di wê temenê de wê, di rengê de wê, di mejiyan de wê, ne kêmî wê di rengê de wê, bi xwe re wê, rê li hizirkiriinên bi wê rengê wê vekê. Di destpêka serdema navîn de wê ev têngîna û alî wê di rengê de wê weke ku mirov dikarê wê werênê ser ziman wê, di awayekê de wê, weke ku wê were dîtîna wê bi wê re wê re wê bi zêdeyî wê were dîtîna ku wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê, di mijare hizirkirina li gerdûnê de wê, dema ku wê hizirkirinê li ser wê û pêvajoyên wê yên xwe domandin, bûyin û pêşketinê wê bibin wê bi fîzîkî û hwd re jî wê, di wê temenê de wê, temenekê hizirkirinê wê bibê. Di demên serdema navîn de wê, felsefe wê, di wê temenê de wê, weke bê navê gihiştina zanîna wan û di wê temenê de wê têngihiştina wan aliyên ku wê bi têngînek ‘hebûnî’ wê li wan wê were lê hizirkirin. Mereqa mirov a jîyanê çawa destpêkiriya, gerdûn çawa bûya û xwe dide domandin û ankû dewrûdayim dikê û hwd wê, di wê temenê de wê bê temenê ku ew li ser rêgezên wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê êdî wê bi wê re wê, di dewama wê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkiriin. Ev mijarên ku wê, mejiyê mirov wê, hê ne têzanîna ku wê li wan têngigihê wê, bikevina rojava aqilê mirov wê bi zêdeyî wê mirov û aqilê mirov wê bi xwe re wê bidina mijulkirin. Di wê temenê de wê, mijare hebûna jîyanê û di wê temenê de wê, piştî mirinê wê jîyan hebê û ankû wê, nebê wê, ew jî wê di wê temenê de wê, di dewama wê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Ji felsefeyê li zanîne û ji zanîne li zanîstê di serdema navîn de

Di aslê xwe de wê, dema ku mirov ji kijan aliyê ve binerê wê mijare zanîne wê, di demên serdema navîn de wê di dewama wê de wê wê weke aliyekê giring wê li ser rewşên weke yên lêpîrsînê ên gîyanê, gihiştina zanîna xwûdê, zanîna jîyanê bi kirinê û hwd re wê, xwe bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, di nava wê rewşa razber a hizirkirinê de wê tiştên ku ew hena wê çawa wê werina fahmkirin û ankû rêyên gihiştina zanîne çî û çawa na wê, di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin. Thomasê aqinayî wê dema ku wê bahsa rêyên gihiştina zanîne wê bikê wê, hîsê, sehê û mantiqê wê bi hevdû re wê, di rengê de wê bixwezê pênasebikê û wê bi wê re wê, çawa wê were li wê gihiştin wê werênê ser ziman. Di awayekê din de wê di destpêka isewitiyê de wê, zaneyên wê destpêkê ên

weke ´aziz paul wê, de ku ew wê, bênê ser ziman wê, li ser têtikiya bawerî û zanîne re wê werêne ser ziman. Wê, di hinek hizrên xwe yên weke ku ew di wan de xitabî girêkiyan dikê û ji hin kesên weke epikurusiyên re wê biafirê wê di çerçoveyek gerdûnî de wê bahsa hebûna xwûdê û weke afirînerê hemû tiştî wê pênamebikê û wê werêne ser ziman. Mînaq wê philon wê li ser temen û awayê şîrovekirinê ê li ser dageran re ku wê bikê wê derxê li pêş. Li ser wê temenê wê bi têtikiya felsefe û olê, aqil û baweriyê û hwd wê bi têtikiya nava wan re wê hewlbide ku ew bigihêne temenekê fahmkirinê. Di dewama wê de wê, dikarê wê werêne ser ziman ku wê, li ser têtîna aqilê baweriyê re wê, dema ku wê li wê were lê hizirkirin wê weke ku wê di nava wê de wê, ti tiştê ku ew ji wê re ne bi nepeni bê wê, di renekê de wê, dîmenekê û di renekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Felsefe wê, weke weke aqilê jîyanê wê li hemberî wê were xistin li pozisyonekê. Li ser wê temenê wê felsefe wê, di renekê de wê li gorî wê bigihêne rastiyên bi aqil. Lê têtîna aqilê bi rastiyê jî wê, di wê temenê de wê li ser temenekê nepenî re wê bi wê re wê, di renekê de wê bi wê re wê li wê were hizirkirin. Aqilê bi rastiyê wê weke aqilekê ku wê rastiyek ku ew weke çavkaniya wê hebê û ew jî wê, heta xwûdê ku wê karibê were fahmkirin wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Wê di demên piştî demên kevnera de wê, zaneyên olî ên weke Numenius, Philon,

Plutarkhos wê, mijare têtikiya bawerî û aqil wê di renekê de wê bi wê re wê, hildina li dest û wê werênina ser ziman. Xosleta hizrên yên Numenius, Philon, Plutarkhos û hwd wê ew bê ku wê bi nerînek felsefeyî wê baweriyê wê şîrovebikin. Mînaq wê, musa wê weke filosofekê wê, werênina ser ziman. Wê bi wê re wê, bineterên nivîskî ên ahîta kevn wê, dagerên wê şîrovebikin û wê di wê temenê de wê, bixwezin ku ew bigihijina renekê fahmkirinê ê bi felsefeyî û ankû di renekê felsefeyê de li ser hebûna xwûdê, gîyanê û jîyanê û hwd de. Di nava felsefeya isewitîyekê de wê, têtîna ´xwûdê di renekê isa de weke mirov hat dînyê bo ku ew mirovan xilaskerê wê, di renekê de wê weke têtînek ku wê li ser wê temenê re wê li wê were lê hizirkirin. Wê têtîne ku em ji aliyekê ve bi çavkaniyê li wê bihizirin wê, bi têtîna ´hatina mesih´ hwd re ku wê were ser ziman wê, di nava xate êzdayîyê de wê, bi hatina sê-şaoşyantên re ku wê were ser ziman wê, di renekê de wê, di awayekê de wê li ser temenê xilaskirina mirovan wê, dîmenekê wê werê ser ziman. Di nava mitrayîyan de jî wê, gotinên weke ´mitra wê dîbare wê were ser rûyê

ardê û wê, bi wê aliyê baş wê li hemberî aliyê nebaş wê serkeve û wê deriyê bihûştê wê li dûnyê wê vebê û wê, aşîtiya sermedî wê were' re ku wê were ser ziman wê, têngînek di wê temenê de wê bi wê re wê hebê. Piştî wê, heman şewayê hizirkirinê wê di nava manitîyê de wê di rengekê de wê weke ku mirov wê, dibînê û kifşdikê wê, xilaskiya mirov wê, li ser wê temenê wê, bi wê re wê, bahsa wê were kirin û wê şîrove wê bi wê re wê di dewama wê de wê bi mirov re wê, werina pêşxistin. Di felsefeya manitîyê de têngîha 'mîrovê pêşî' de wê, ev wê, weke aliyekê wê yê girîng ê ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin û wê li ser wê re wê, hizrên berfireh wê bi têngîna di nava pirtûka waazên wan û hizrên mani ên ku wî bi xwe nivîsandina de wê werina ser ziman. Di mijare têngîna xilasîyê de wê bi morfolojikî wê aliyekê din wê bi wê re wê were dîtin ku mirov wê bi kirpênê wê ew jî wê mijar û fektora zanîne bê. Li ser wê temenê de wê, bi wî û hebûna mirov re wê, şîrove wê werina kirin û pêşxistin.

Wê dema ku em li şîroveyên wê dema dawî a ya serdema kevnera dinerin wê şîroveyên ku wê werina kirin wê, di rengekê de wê çawa wê, baweriyê wê di temenekê aqilî de wê, fahmbikin wê li ser wê temenê bibê. Şîroveyên bi aqil fahmkirinê wê, bi wê rengê wê bi aqil re wê pêşkevin.

Di mijare felsefeyê a demê de wê, wê, mijare hebûna gerdûnê, jîyanê û çawa rast û baş jîyankirinê û hwd wê mirov wê bi xwe re wê bijî wê weke aliyên ku wê di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin. Gotinên weke peyamên gelemperî û gerdûnî ên bawerîya isewitîyê wê, di wê temenê de wê li ser wê temenê ku wê bi felsefeyên demê re wê, li ser wan re wê werina şîrovekirin re wê, çerçoveya wê ya bi hizirkirina felsefeyî jî wê were afirandin.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, bi felsefeya demên kevnera hizirkirinê wê, di wê rengê de wê, bi wê re wê, di rengekê de wê, bibê. Lê felsefe wê, di wê temenê de wê, çerçoveya ku ew fahmkiriya wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê hebûna xwûdayî wê, bikê weke rêgezê gelemper a ku ew li gorî wê were lê hizirkirin wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, mijare hizirkirina isewitîyê wê, di wê temenê de wê, li ser wê temenê gerdûnî ku wê bi peyamên wê yê ku ew bi wê dihê hizirkirin re wê, hinekî komplike bê. Di wê çerçoveyê de wê, di rengekê de wê, weke aliyekê wê yê din ê girîng wê, di dewama wê de wê, bi wê re wê, were lê hizirkirin.

Di şîroveyên li ser isewitiyê û felsefeya kevnera re wê werê kîrin wê bi wê rengê jî wê dem bi dem wê were bi gotinkirin ku wê, bi hevdû re levkirina baweriyê û aqil û ankû isewitiyê û felsefeya demên kevnera a girêkê û hwd re wê, li wê were lê hizirkirin. Li ser wê temenê wê, hinek rêgezên ku wê di temenê hizirkirinê de wê xwe bidina dîyarkirin wê hebin. Di rêgeza pêşî de wê li ser wan peyamên gerdûnî ên olî re wê bawerî û felsefe ku wê bi hevdû re wê, çawa wê were fahmkirin bê. Ya duyem jî wê, bawerî û aqil ku wê çawa wê weke ziddê hev wê, were dîtin jî ku ew çawa wê di nava wan de wê, zêde ti farq nebê ku ew di wê temenê de bê gihandin li rengekê fahmkirinê. Aliyê din ê sêyem jî wê, li ser wê temenê wê felsefeya bawerî û ya mirovî ku ew ne di temenê dijberiyê de were fahmkirin û di wê temenê de wê, di nava wan wê nelevkirinên ku ew hebin jî wê çawa wê di temenekê ahengî a ne dijberî de ku ew werina fahmkirin.

Di wê temenê de wê, di dewama wê de wê weke rêgezek din ê çarem jî wê, mijare baweriyê ku ew li ser temenekê rasyonel ê aqilî ku ew were fahmkirin û wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê bawerî wê, di awayekê de wê ji hev derhanîna wê a weke pîrr dîmenî wê, di wê rewşê de wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Ber ku wê, dema ku wê gotina baweriyê wê were fahmkirin wê gelek tiştên ku wê li ser têngîn û rêgeza rewîstê re ku wê bi wê werina fahmkirin wê hebin. Ber vê yekê wê weke kirdeyekê û ankû morfolojîyê fahmkirinê wê rewîst wê, xwe di reng û awayekê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê bide dîyarkirin.

Hê di demên kevnera de wê mijare rewîstê wê bi zêdeyî wê weke mijare zêde berfireh a ku ew li wê were lê hizirkirin wê bi wê re wê derkeve li pêş. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê mijare rewîstê wê, di wê temene wê, bi têngihên cihê re wê, were dîtin. Di demên kevnera de wê, di nava felsefeyên asyayî û mesopotamiyî de wê, weke bi zerdeştîyê û mitrayîyê re wê, li ser temenê sîyan û rewîsta mirovî wê derkeve li pêş. Di dewama wê de wê, bi têngînek xwûdayî jî wê şîrovekirinên wê bibê. Di nava felsefeya girêkê de wê, li ser wê têngînê re wê, şewayên hizirkirinê wê werina dîtin. Minaq weke bi sokrat re wê, têngînên rewîstî ên bi nîqaşkirinê re ên weke bi têngîna sîyanê û hwd re ku wê li wan wê were lê hizirkirin wê were dîtin. Têngînên weke sîyanê, dilxweşiyê, û ankû rûmetê û hwd wê, bi wê re wê, di awayekê de wê, hin bi hin wê pêşkevin û wê derkevina li pêş. Lê di têngîna rewîstî de wê, bi rêgezî wê ji temen ve wê, çawa wê, were fahmkirin ew wê weke mijare giring wê xwe bide

dîyarkirin. Di demên kevnera de wê, ew rewîsta mirovî wê, dema ku wê dem wê were demên serdema navîn wê êdî wê bi wê re wê, mirov wê ji wê navendîtîya wê were derhanîn û wê, weke hêzek serxwezayî wê xwûda û hwd wê di wê de wê were bicihkirin. Di wê temenê de wê, gotinên weke 'rewîsta olî', 'rewîsta bawerî', 'rewîsta xwûdayî' û hwd wê, li ser wê temenê wê pêşkevin û wê derkevina li pêş ya mirov.

Di serdemên navîn de wê li ser wê temenê wê bi zêdeyî wê, gengêşî û çûnûhatinên di mejî de ku wê bînin kirin wê, di wê rengê de wê, weke nîqaşên li ser hebûna mirov û xwûdê re ku wê hin bi hin wê werina beremberê hevdû re wê, pêşkevin. Di wê temenê de wê, yekîtîya xwûdê wê, were denezendin û wê, di wê temenê de wê li ser wê yekîtîyê wê, ti kesek wê newê herê kirin. Mînaq wê heta roja me wê di nava kurdan de wê gotina 'şîrîkîtiyê' wê li ser wê temenê wê were bi navkirin. Wê dema ku wê bahsa gotinê 'xwe weke şîrîk ji xwûdê re dîtîne' wê weke 'kifrekê' û ankû 'li ser kifrê çûyinê' wê were dîtîn û wê, di wê temenê de wê were hanin li ser ziman.

Ev têngîn wê li ser esasê ku wê yekîtîya xwûdayî a ew ku ew hatî misogerkirin di mejî de wê bo wê were gotin û wê were hanîn li ser ziman. Di wê temenê de wê, yekîtîya xwûdayî wê di wê temenê de wê, ev wê, di awayekê de wê, tiştêkê din jî wê bi wê re wê, bi awayekê giring wê xwe bide dîyarkirin. Mînaq wê, wasifên ku wê bi xwûdayê re wê werina ser ziman wê, di wê temenê de wê bi mirov re wê newina ser ziman. Wê di mirov de wê ew wasifên ku ew di xwûdê de dihên dîtîn wê newina dîtîn. Lê dîsa wê, tiştêkê din wê di nava mirov û xwûdê de wê di wê temenê de wê, di mejîyan de wê biafirê. Mînaq wê, bi gotinên xwe weke wîn dîtîn, xwe mazin dîtîn û ankû xwe weke afrîner denezendin wê weke 'mirov xwe weke xwûdê dibîne' û ankû 'xwe weke şîrîk ji xwûdê re dibîne' wê were pênasekirin û wê were hanîn li ser ziman.

Di wê temenê de wê, çawa wê mirov wê beremberê xwûdê were dîtîn û wê were ser ziman wê, di têngînekê de wê weke ku wê bi wê re wê were ser ziman. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring jî wê werênê ser ziman ku wê mijare xwûdê û mirov wê, di serdemên navîn de wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, derkeve li pêş. Ev têngîn wê ji têngînek lêpîrsîner a weke li ser têngînên weke xwûdê heya û ankû xwûdê nîn a ku mirov li wê bihizirê wê ji wê cihêtir wê, di rengekê de wê, bi wê re wê, xwe di rengekê de wê bi wê rengê wê bide dîyarkirin.

Di demên kevnera de wê, mijarên ku wê di nava têngîhên weke yên 'pîroz' de ku wê werina ser ziman wê weke di pirtûkên pîroz de jî wê,

minaq weke ´cewherê xwûdê´, ´mirov weke baxtê mirov´, ´destûr ku ew nirxa destûrê ya´ bê û hwd re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di wê temenê de wê, di nava têgihên pirtûkên pîroz ên weke ´avêsta´ û ankû ´ahîta kevn´ û hwd re wê, di wê temenê de wê, ev wê, di rengê de wê, werina dîtîn. Li ser temenê derûnî, antropoloji û felsefeya wan re ku mirov binerê wê, bi demê re wê, çawa wê, di rengê de wê pêşkevin û wê bi temenekê gelemperî ku wê bi ber wê ve wê herin û wê pêşkevin wê werina dîtîn. Di wê temenê de wê, mijarên ku wê werina hizirkirin ên di pirtûkên pîroz de wê, di wê temen de wê li ser temenekê rêgezî re wê, weke ke wê mirov dikarê kifşbikê wê wan jî wê di xatekê de wê weke ku wê bikê rengê de dewama hev de. Ev mijar wê bi rêgezî wê bi hebûna xwûdê re wê werina fahmkirin. Di aslê xwe de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê din di dewama mijare xwûdê û felsefeya wê de ku me li jor hanî ser ziman wê, dikarê di wê nûqteyê de wê bi gotinek din jî wê werênê ser ziman di dewama wê de. Minaq wê, di dema ku wê hebûna gerdûnê û xwûdê wê were lê hizirkirin wê ev wê, di nava felsefeyên bawerîyî ên demên kevnera ên asyayî ên pêşî de wê weke ku wê, wê herdû di hevîyekiyekê û weke yek wê werina ser ziman wê were dîtîn. Di wê rengê de wê, di awayekê de wê werê ser ziman. Lê di demên piştê wê xwûdê û gerdûn wê ji hev cihê wê werina hizirkirin û wê, gerdûn wê weke berhemek xwûdê a afirandî wê, di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman. Di nivîsên pîroz ên Yohanna de wê, gotinên weke ´xwûdê weke berhema ku wî afirandî ya´ û hwd re wê, di wê temenê de wê, di rengê û hevîyekiyekê de wê, di rengê de wê were hanîn li ser ziman. Bi têgîna gnostisisme serdema navîn re ku wê ji hizrên filosofên weke spinoza û hwd re wê bibê peyxam ev rengên hizirkirinê wê bi xwe re wê bikin ku mirov bidina hizirkirin ku ´xwûdê gerdûn bixwe ya´ û hwd ku wê, bide hizirandin wê hizrên bi wê rengê wê bèn li hiş.

Lê ji aliyekê din ve jî wê çavkaniya wê hizrê wê, di rengê û awayekê de wê weke ku mirov dikarê li wê bihizirê wê, demên kevnera ên berê ên kevnera ên mesopotamîkî jî bê. Di pirtûkên pîroz de wê, pêşî wê têgîna jîyanê û salixkirinê wê û ankû bi hizir gihandina li nerinekê wê, bi wê re wê bibê û ev ji aliyekê ve wê, weke pêvajoya pêşî a bi pêşketina zanînê û felsefeyî a bi aqil û hişbûnê a di jîyanê de re jî bê. Wekî din wê, di dewama wê de wê, êdî wê di dewama wê de wê, mijarên di nava jîyanê de wê bi zanînkirina wan re wê bi wê re wê pêşkeve.

Di nava tēgihên baweriyê û hwd de pêşketina tēgînên weke yên matematikê, astronomiyê, geometriyê û hwd wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê wê yê din ku mirov dikarê wê di dewama wê de wê, hilde li dest bê. Di demên kevnera de wê, li ser wê temenê li gerdûnê û destpêk û ankû sermedîya wê hizirkirinê wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê, di dewama wê de wê, werênê ser ziman bê. Li mesopotamiya wê, zaniyarî wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, pêşkeve û wê, pêvajoyên hizirkirinê ên piştî xwe hem li herêmên mesopotamiya û hem jî ên li dora wê li ser wê temenê wê bide dîyarkirin.

Di demên kevnera û piştê di demên serdema navîn de wê, li ser gerdûnê û hebûna bûjenê û hebûnê û nebûna wê, her wusa wê, di wê temenê de wê hizirkirina bi wê weke aliyekê wê yê ku wê di wê çerçoveyê de wê li wê were lê hizirkirinê û wê bi wê re wê, were lê hizirkirinê bê.

Di mijare fahmkirina gerdûnê û çavkaniya wê ya ku ew bi wê dibê de jî wê, di wê temenê de wê, mirov wê, li wê bihizirê û wê, di wê temenê de wê bixwezê ku ew xwe bigihênê li fahmkirinekê. Di wê temenê de wê ji du aliyên ve wê hertimî wê li jîyanê û tēgîna gerdûnê bi wê re wê were lê hizirkirin. Yek wê li ser temenê çavkaniya wê û hebûna wê ya bi hev ve girêdayî bê. Ya din jî wê li ser temenê tēgîna bandûrê û berttekê û hwd bê. Wê, di wê temenê de wê, li mijare xwûdê jî wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Wê dema ku wê bahsa xwûdê wê were kirin wê, weke ku em heta roja me jî em dizanin wê di demên kevnera de wê di nava felsefeya girêkê de wê, li ser cewherê xwûdê ku wê, ji haraklit heta anaxsigoras, platon, aristo û heta ku wê bigihijê stoayîyan û platonvanên nû wê di wê temenê de wê, li ser wê were lê hizirkirin. Aristo wê, dema ku wê bahsa wê bikê wê li ser tēgîna gerdûnê re wê, weke temenê tevgerîya dewrûdayimî a gerdûnê ku ew dibê lê ku ew bixwe bê tevger a weke nûqtêya temenê tevgera pêşî wê salixbikê û wê werênê ser ziman.

Di nava felsefeyên mesopotamikî ên kevnera de wê, weke cewherêkê ku weke nûqtêyek ku wê dem bi dem bi hizirî jî wê were lê hizirkirinê û jî wê bûyin bûya wê were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê, di wê temenê de wê, li rex wê jî wê, ti carî wê ew bi serê xwe wê, bi tenê weke têr newê dîtî di hanîna li ser ziman de. Di dewama wê de wê, di awayekê de wê, mijare cewherê di felsefeyê de wê, bi rêgezêk hizirî wê, li ser wê temenê wê were lê hizirkirin. Di nava tēgihên avêsta de wê, li rex tēgînek hizirî wê weke hebûnekê ku wê bi rengê ku hebûn çî bê ew êdî ew a' re wê di rengê de wê, were pênasekirinê û wê were hanîn li ser

ziman. Musa di tawrata xwe de wê ´weke hebûna di xwe de heyî´ ku wê di rengekê de wê weke çavkaniya wê tégînê jî wê ev felsefeyên berê ên kevnera ên mesopotamikî bin wê, di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Lê minaq wê di nivisarên eyup de wê, weke ´hebûne ku ew karên wî bi aqilî nikaribê were fahmkirin´ re wê, pênamebikê û wê werênê ser ziman. Lê çendî ku ew cewher wê, di wê temenê de wê weke ku wê nikaribê were pênamekirin û salixkirin û wê were ser ziman lê jî wê ji aliyekê din ve jî wê, salixkirinên weke ´ew cewher dilxweşîya´ û ankû rahma, û an jî ku başî ya û hwd re wê were hanîn li ser ziman. Di nava hizrên isewitiyê de wê, di rengekê din de wê bi gotinên weke ´ewdi awayekê de teqez de wê, wîn, qûdret û azadî bê´ re wê pênamebikê û wê werênê ser ziman. Ev jî wê di rengekê de wê, weke tégînek ku wê di wê temenê de wê, bi wê were ser ziman. Di nava tégihên felsefeya xwûdê de wê, aliyekê din jî wê bi wê re wê were dîtîn ku wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Ew jî wê ew bê ku xwûdê bi serê xwe ya û ankû ne bi serê xwe ya. Ankû serbest û ne serbest bê. Ku ew ne serbest bê wê bi çî rêgezê wê ne serbest bê û yan jî ku ew serbest bê wê li ser çî temen û esas û rêgezê wê serbest bê û hwd re wê di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin. Mijare cewherê xwûdê di wê temenê de bi gotinkirin û li lê hizirkirin wê bi xwe re wê di hizirkirinên me yên piştre de jî wê di nava jîyane mirov de w, encamên wê yên cihê wê bibin ku wê bandûra wan wê pîrr zêde wê li jîyane mirov wê bibê. Ev cewher û salixkirina ku wê çawa wê were bi gotin kirin wê di dewama wê de wê, bi wê re wê, di rengekê de wê, bi wê rengê wê li ser wê çerçoveyê û tégîna wê re wê li jîyanê wê were lê hizirkirin. Minaq wê, weke ku me li jor hanî ser ziman ku wê bi tégîna wînê, azadî û qûdretê û hwd re wê were şîrovekirin wê, di dewama wê de wê, li ser wê temenê wê ev tégîn wê, di jîyanê de wê pêwîst ku ew çawa werina fahmkirin û çawa werina bi cihkirin wê di wê rengekê de wê, li wê were lê hizirkirin.

Felsefeya serdema kevnera wê, di rengekê de wê, di wê temenê de wê li wê cewherê wê bigiherê ku ew wê fahmbikê. Îdeayên platon, logosa haraklit, atoma demokrit, yek´a parmenides û hwd wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê ku wê, di wê temenê de jî wê, di rengekê de wê weke ku wê bi wan wê li wê were lê hizirkirin bin.

Di aslê xwe de wê, dema ku mirov li baweriya isewitiyê û destpêka wê dinerê, dibînê ku wê di reng û awayekê de wê çawa wê bi felsefeyê û felsefeyên demên kevnera re wê, di rengekê de wê were salixkirin û wê hizrên wê bi wê re wê, hewl were dayin ku ew, were şîrovekirin wê di

rengê de wê, were dîtin. Di wê temenê de wê danaberhevdû û ankû şibandina wê ya bi felsefeyên demên kevnera ên girêkî re jî wê weke aliyekê wê yê ku ew di wê temenê de wê bê gihandin li şîrove û awayna fahmkirinê bê. Di awayekê de wê, di wê temenê de wê, dema ku wê ji wê demê û pê de wê li baweriyê wê were lê hizirkirin wê di dewama wê de wê, bi têngînek felsefeyî wê were lê hizirkirin. Di berçav de derbaskirina pergalên hizirkirinên felsefeyî û li ser wan re gihandina rengê pergalî a hizirkirinên baweriyê û hwd wê, wê têngîna baweriyê jî wê di wê rengê de wê hem bi awayekê pergalî wê bigihênê sazûmanaekê û hem jî wê di rengê de wê, bi wê rengê wê, bi temen û rengê fahmkirinê wê bikê ku ew were fahmkirin. Di wê temenê de wê, di wê de wê li ser wê temenê wê felsefe û aqilê wê yekser wê weke rêya fahmkirinê û bi wê gihiştina têngiştina wê êdî wê bi temenî wê were fahmkirin.

Li ser wê temenê wê, hebûna mesihi jî wê weke çalakiya aqilê xwûdayî û cewherê wê ku ew bi qûdretê û ankû sîyanekê ku ew 'pêkhatî' wê were şîrovekirin wê were hanîn li ser ziman. Li vir ya ku ew dihê dîtin wê ew cewher wê weke cewherekê ku wê hertimî wê aqilê mirov wê di nava hewldana wê fahmkirina wê de bê. Ev cewher wê, çî bê û çawa bê, ew xwûdê bê û ankû weke cewherek ku ew xwûdê ji wê bûbê û hwd wê, di wê temenê de wê çawa wê bibê wê li ser wê temenê wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di bûyîna isewitîyê û ankû xiristîyanîyetê de wê, piştî hewldanên salixkirina wê, piştî wê li ser wê têngîna cewherê a ku ew bi felsefeyê hatî salixkirin re wê hewl were dayin ku ew were fahmkirin û were salixkirin. Ber vê yekê wê, ew felsefe wê, bi aliyê wê yê şubjeyî û şubjeyên wê re wê weke temen û bingîhekê lêgerînê a ji wê têngîna baweriyê re wê, were bi temenkirin û wê li ser wê re wê bi wê re wê hewldanên fahmkirinê wê werina pêşxistin. Ev wê ji aliyekê ve wê ne tenê wê bi baweriyê û pêşketina wê ve wê girêdayî bê. Ji aliyekê din ve jî wê bi pêşketina felsefe û aqilê rasyonel ve jî wê girêdayî bê. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê kombînasyona ku wê di nava wan herdû aliyên de wê li ser wan şubjeyên felsefeyê re wê, bê kirin wê ji aliyekê ve wê, di wê razberiyê de wê, temenekê salixkirin û kûrbûnê wê biafirênê. Lê wê ji aliyekê din ve jî wê, mijare aqil û bi wê gihiştina şêwayên fahmkirinê ên li ser têngînan şubjeyê û hwd re jî wê biafirênê. Her çendî ku wê bi baweriyê wê, weke li dijî 'lêpîrsînê' wê weke xwediyê helwestekê jî bê lê wê, ji aliyekê din ve jî wê, têngînan weke tiştên hena û ew çawa hena û hwd ku ew li wan dihê hizirkirin û ankû li ser wan re pîrs dihên pîrsin wê, di wê temenê de wê, di rengê de wê, bi

felsefeyî wê funksiyonek lêpîrsîner jî wê, bi têngînî di wê temenê de wê weke ku wê werênê li cih.

Tabî li vir wê, dema ku mirov mijarê mijare navenda çandî a ku ew di wê de dibê û derkeve li holê wê, bi wê re wê fahmbikê wê, weke aliyekê ku ew bi wê re wê, were ser ziman bê. Di serî de wê, dema ku wê têngîhên weke baweriya isewitiyê w derkevina li pêş wê, bi wê re wê tiştêkê din wê bibê. Wê aqilê rasyonel wê, di wê temenê de wê çawa wê temenê fahmkirinê wê bi gotinên felsefeyê re wê bi wê re wê bê afirandin wê bi wê re wê dikarê wê werênê ser ziman. Ew navenda ku ew di wê de dibê wê, dikarê wê ji hinek aliyan ve wê, werênê ser ziman.

Çendê ku wê bê gotin ku wê isewiti wê di awayekê de wê bi çavkaniya cihutiye wê pêşkeve jî û ji gelek aliyan ve wê ev weke rastiyeke jî bê lê wê mirov nikarê wê tenê wê weke temenekê wê werênê ser ziman. Di serî de wê çanda girêkoromen bi hevdû re wê, di wê dema ku ew li herêmê pêşdikeve û serwer dibê û di dewama wê de wê, li herêmê pêşveçûnên bi mitrayî û serwerîyan wan û di dewama wê de wê têngîhên weke yên zerdeştîyê û bandûra wan û pêvajoyên wan ên pêşketinê wê di wê temenê de wê wê çerçoveyê de wê bi hevdû re wê, di rengekê de wê weke ku wê biafirênin.

Ev wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê di serî de wê fahmbikê ku wê, têngîna isewitiyê wê, dema ku wê mirov li wê dinerê wê, di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, zêdetirî ku wê weke çavkanî wê were girtin û dîtîna di wê de wê, bermehiyên têngînî û hwd ên mitrayîyê û hwd wê zêdetirî wê di wê de wê werina dîtîna. Heta ku wê, têngîna pîrozkirina sersalê bigira û heta têngîhên weke yên bi çerçoveya têngînen kosmolojikî û gerdûnî û hwd ên di wê temenê de wê, bibin wê bi zêdeyî wê di wê de wê werina dîtîna. Wekî din wê mitrayî wê, bi têngîna wê ya yazdanî a weke 'yekxwûdayî' û hwd jî wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê, werê ser ziman. Mînaq wê, têngîna sofraya dawî a isa ku wê bi şagirtên û ankû hawariyên xwe re wê bikê û wê li dora wê rûniştî bê, wê dîmenekê zêde zelal ê ku wê mitrayî wê bi gotina 'sofraya yazdan' ku wê hertimî wê di wê de wê, mitra li kêleka yazdan wê bidina rûnandin û wê di wê temenê de wê ew xwarin wê weke çêkirina hevpeymanîya bi yazdanî re wê were pênasekirin wê di mejiyê mirov de wê werênê ser ziman.

Di wê rengê de wê ev wê, di serî de wê, wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê, di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin ku wê mijare serwerîya mitrayîyê a di demê de wê, ji abgaarîyan û heta

komageniyan û demên dawî ên luwianiyan û hwd wê, di wê temenê de wê, bi dîmenekê berfireh wê, were dîtin. Mitrayî wê, serwerîya wan wê di wê temenê de wê, li herêmê wê zêdeyî wê weke xwediyê çandek teolojikî ku wê civaketiya xwe afirandiya wê bi wê re wê, di awayekê de wê were dîtin. Piştî ku wê roma wê were herêmê wê, bo ku ew xwe li herêmê bigirê wê pêşî wê pêwîstiya kifşkirina wan nirxên pîroz ên herêmê wê bikê û wê li ser wê re wê xwe li herêmê di nava xalkên herêmê de wê bicih bikê. Wê ya ku wê li herêmê wê di wê temenê de wê bi wê re wê were dîtin wê hebê. Heta destpêka serdema navîn wê, bi roma rojhilat û ankû piştire wê bi bizansê û hwd re wê, were dîtin ku wê di nava wê de wê çanda mitrayî jî wê dîmenekê wê yê berfireh wê, bi serwerî wê di wê de wê hebê ku wê, ew bi wê re wê bijî. Ya ku wê, Constantin weke keyê bizansê ku wê, rojevê wê ji xewê rakê û wê ji xalkê de wê bi dengê bilind wê bibêjê ku wî xewnek dîtiya û wê dema ku ew xewna dihênê ser ziman ku wê di wê de wê çawa wê weke wê isewiti dîtiya û di dilê xwe de wî herêkirîya û wê werênê ser ziman wê weke nîşanaka wê û temenê wê bi wê re wê, biafirê bê.

Ev wê, hinek sedem û temenên wê yên bi pêvajoyên wê yên pêşketinê re jî wê hebin. Di aslê xwe de wê, gelek dîmenên ku wê di temenê wê herêkirina isewitiyê weke olek fermi de ku wê hebin ew jî jî di rengekê de wê, tevî ku wê heta roja me wê geleki li ser wê were hanîn li ser ziman jî wê weke ku wê sergirtî wê bimênin. Minaq wê, têkiliya wan a bi mitraiyyan û piştire pêşketina wan a di nava maniyan û hwd de ku wê bibê wê, di wê temenê de wê, dikarê wê werênê ser ziman. Mani wê çendî ku wê piştî isewitiyê wê derkeve jî lê wê kevneşopîya wê ya heyî wê di wê demê de jî wê ji ya isewitiya demê wê di dîmenekê de wê weke ku wê xorttir bê. Sedemên wê yên wê yên herêmî, dîrokî, kevneşopîyî û hwd wê, hebin. Ew sedem wê dema ku mirov wan hinekî li ser wan disekinê û wan dikê ku wan fahmbikê wê di serî de wê, kevneşopîya êzdayî û hwd wê ji aliyekê ve wê bi wê re wê derkeve li pêş. Têgîna manivaniyê a weke bi armanca afirandina baweriyek gerdûnî wê, di wê temenê de wê, temenê wê, di rengekê de wê, hebê û wê, heta devrekê jî wê bibê.. Ji aliyekê ve wê, mitrayî wê weke kevneşopîyek wê ya demdirêj wê hebê. Ji aliyê din ve jî wê zerdeştî wê di wê temen de wê dikarê wê bikirpênê û wê werênê ser ziman. Çendî ku wê zerdeştî wê piştî mitraiyyê wê were û wê bibê jî lê wê, piştire wê, çendî ku wê, ji mitraiyyê jî wê gelek girtinên wê bibin û wê, weke temenekê xwenûkirinê a li ser wê re bi bawerîya giştî a herêmê re wê bibê jî lê wê,

dîsa wê di awayekê din de wê, weke baweriyek bi serê xwe wê, xwe di rengê de wê bide domandin. Wekî din wê, bi wê re wê, gelek fraksiyonên baweriyê wê di wê demê de wê bi wê re wê biafirin. Minaq wê mitrayî wê weke ku wê bi abgaariyan, komageniyan û hwd re wê were dîtin wê heta wê demê jî wê xwe bide domandin. Di demên kevnera û heta dema helenê wê herênên rojavayê kurdistanî û heta bakûrê kurdistanê ên weke semsûrê û hwd wê ji wê re wê di wê çerçoveyê û wê desthilatdarîya bi wê de wê, weke navend bin.

Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, gelek navendên ku wê di wê temenê de wê bi baweriyê wê, mirov karibê wê di wê demê de wê werênê ser ziman wê, di rengê de wê, derkeve li pêş. Îsewiti wê, hinek xosletên wê yên ku wê bi herêmê re wê werina fahmkirin û heta roja me ew ser wan weke girtî maya wê, di wê temenê de wê weke ku wê çawa wê, piştî mitraiye wê, zerdeştî wê di temenekê xwenûkirinê û hwd de wê bibê wê piştre wê di dewama wê de wê, pêşveçûnên weke bi mani û hwd re wê di dewama wê de wê bibin jî wê, di rengê de wê, isewiti jî wê, peyamên di nava wê kevneşopiyê de jî ên weke bi gerdûnî û hwd ku ew dihênn ser ziman wê li wan jî wê xwedî derkeve û wê di rengê de wê xwe bi wan re jî wê di awayekê de wê werênê ser ziman.

Maniyî wê, di aslê xwe de wê di wê kevneşopiyê de wê weke ku wê, piştî zerdeşt û derketina wî weke ku wê hinek rewşên weke fahmkirinê ku wê weke levnakin di nava wan xatên pêşketinê de wê bixwezê ku ew di awayekê de di çerçoveyekê de bigihênê li hev. Têgîna afirandina ola gerdûnî a mani wê hinekî jî wê di wê temenê de jî wê li herêmê wê di reng û awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê hebê û wê, di wê temenê de wê weke ku wê karibê wê were ser ziman. Mani li ser wê temenê û kevneşopiyê di ya xwe de zelal û wekwe safiya. Bi wê yekê ew hizrên xwe di awayekê de dihênê ser ziman. Gûhartinên ku ew dixwezê bi têgînî werênê ser ziman wê, awayê zerdeştîyê ku wê, sasaniyan bi fermi wê herêkiriya wê ew wê jî wê di rengê de wê weke ku wê bikê berlêpîrsînê. Ber vê yekê wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, dijberiyê wê li wî jî wê bidina nîşandin. Nexwe wê, kuştina mani û hwd wê, weke ku wê di roja me de wê, bi awayekê desthilatdarî ku wê weke keyê sasanî ji wî xwezê ku ew wî derxê li pêş û ew wê herê nakê û hwd re ku wê were şîrovekirin wê ev şîrove wê, nikaribê wê rastiyê bi xwe re wê werênê ser ziman.

Maniyî wê, li ser wê temenê wê, di rengê de wê, temenê wî yê gerdûnî wê di wê temenê de wê bibê. Ew bi wê rengê pêşketinên ku ew

dibin ew himbêz dikê. Di dewama wê de wê, isewitiyê jî wê himbêz bikê. Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê li ser wê temenê wê maniti jî û isewiti jî wê heta deverekê wê pêşketina xwe wê bidina çêkirin. Lê du pêşveçûn wê baxtê isewitiyê wê ji temen ve wê bidna gûharandin û wê ew wê, di awayekê de wê, pêşketina wê, derxê li pêş, Yek wê, şîrovekirina wê ya li ser têgînên felsefeya girêkî û bi wê re wê bi felsefekirina wê û ankû têgînên felsefeyê bi wê re wê, di renekê gihandina şîroveyek fahmkirinê a bi wê re bê. Aliyê din jî wê ji aliyê roma rojhilat ve ku wê, weke baweriyek fermi wê, li ser wê temenê wê ew êdî wê were herêkirin bê. Ya ku wê temenê dide çêkirin jî wê aliyê pêşî ku me hanî ser ziman a bi şîroveyên li ser felsefeyên demên kevnera û hwd re ku wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê werina kirin bin. Ev herdû sedem û alî wê hem hevdu wê di wê çerçoveyê de wê pêşbixin û bi temen bikin û hem jî wê çerçoveya pêşketina wê dîyarbikê.

Li vir wê dema ku mirov wê werênê ser ziman wê weke aliyekê wê yê din wê bi wê re wê derketina li pêş a zanîne û bi zanîne xwe gihandina rastiye û ankû rastteqiniyê bê. di wê temenê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin wê, aqil wê, weke temenê fahmkirinê ku wê were lê hizirkirin wê êdî wê bi aqil fahmkirin û ghiştina fahmkirina wê, di wê temenê de wê, li wê were hizirkirin. Derketina li pêş a têgîna gîyanê wê, di wê temenê de wê, bi gotina xwûde re piştê pênasekirina wê re wê, êdî wê di nava felsefeyê de wê, li ser wê jî wê bi wê re wê were lê hizirkirin ku wê çendî wê bi aqil wê derfet bê ku mirov wê karibê bigihijê zanîna xwûde bê. Ev jî wê bi wê re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, êdî wê derkeve li pêş.

Di aslê xwe de wê, ghiştina zanîna xwûde wê, di wê temenê de wê, di nava felsefeyên asyayî û mesopotamîyî de wê, di renekê de wê were lê hizirkirin û wê, di wê temenê de wê, bi aqil fahmkirinê wê, di wê çerçoveyê de wê, li wê were lê hizirkirin. Lê di wê temenê de wê aliyên ku wê bi wê re wê werina nîqaşkirin aliyên weke 'zanîna dîtbar' û ankû 'zanîna ku ew ne weke zanîna dîtbar' ku ew ji hev dihê cihêkirin wê di wê temenê de wê, di renekê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bide dîyarkirin.

Di nava felsefeyê de wê, dema ku wê bahsa zanîna dîtbar wê were kirin wê di wê temenê de wê çî jî wê were fahmkirin wê ew jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê, di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, di dewama wê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê, zanîna dîtbar wê weke ya ku ew

dihê dîtîn, û ankû rûyê tiştê û hebûnê ê ku ew dihê dîtîn wê li wê were lê hizirkirin. Di nava felsefeyên mesopotamikî de wê, aliyekê wê yê din jî wê bi wê re wê li ser wê temenê wê bi wê û li wê were lê hizirkirin wê ew bê ku wê, çawa wê, ew ya ku ew dihê dîtîn wê çendî ku wê karibê wê rastiye wê bi xwe re wê bide dîyarkirin wê, li wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê, mijare darêjkê wê bi wê re wê êdî wê li wê wre lê hizirkirin. Di awayekê de wê, pêşketin û gûharin û ji awayê xwer gihiştina awayekê din û hwd wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Di mijars zanîna dîtbar de wê, di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê pêwîst bê ku mirov wê, di rengekê de wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê d ewê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare zanîna dîtbar wê aliyekê wê yê din ê giring wê hebê ku wê aliyê dîtbar ê bi fîzîkî û hebûnî û hwd re wê, bi wê re wê bibê temenê hizirkirinê. Ev wê, weke aliyê wê yê ku mirov wê li wê were lê hizirkirin. Di nava têngînên gnostikî ên weke yên zerdeştî û hwd de wê, ev alî wê di rengekê din de jî wê, di temenekê fahmkirinê de wê li wê were lê hizirkirin. Minaq wê, dema ku wê tişt wê, mazin bibê wê, dema ku wê zaroyek wê bibê mirovekê mazin ê balix wê, di awa û hebûna xwe de wê bi gûharê. Wê bi wê re wê, ji wê rastîya ku ew di piçûkatiya xwe de bi wê dihê dîtîn wê bikeve awayekê din ên ku wê bi wê re wê were dîtîn û fahmkirin. Ev weke ji wê rastiye ketina rastiye din jî wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Di dewama wê de wê bi wê re wê êdî wê di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin ku ew ya ku mirov wê dibînê û wê fahmdikê wê tenê wê weke awayekê wê bi wê re wê, hebê. Di deama wê de wê, dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê, mijare hebûnê û awayê wê yê dihê dîtîn wê di rengekê de wê tenê û tenê wê, dîtbarîya wê, weke awa û ankû şeklê wê yê dihê dîtîn wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Lê di wê de wê, aliyên wê yên din ên weke ku ew awa û ankû şekl ku ew ji çî û çawa afiriya û ew dihê dîtîn wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Di nava felsefeyên kevnera de wê, li ser wê temenê gûharîner û ji rastîya awayê xwe ku wê awayekê din wê çawa wê bigihê wê li wê were lê hizirkirin. Tiştê ku ew di wê temenê de wê xwediyê awayekê pîrr alî ê gûharîne bê wê çawa wê karibê wê bi wê re wê, sermediyekê û ankû rewşek mayînda a ku ew bi wê were fahmkirin wê karibê li wê were hizirkirin û fahmkirin. Wê di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin. Ber vê yekê wê, li wê were lê hizirkirin ku dibê ku wê rastiye din jî ku

ew dervî wê ya dîtbar ku ew heya ku ew dikarê weke temenê wê ya mayinda wê bixwênê û ankû wê fahmbikê wê hebê.

Di aslê xwe de wê, mirov dikarê wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê mijare zanîna dîtbar û ya nedîtbar wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê wê ji hev cihê wê were lê hizirkirin. Çi dikarê wê, weke ya mayinda û ankû ya ne dîtbar ew were fahmkirin wê mirov wê li wê bihizirê û wê fahmbikê.

Tişt bi awayê xwe re wê hertimî wê xwediyê wayekê gûharîner bê. Wê, di wê rewşê de wê, di wê de wê, bi gûharîne ji rastîya xwe ketina rastiyek din û ankû awayekê din de wê bi wê re wê, bibê. Di wê temenê de wê ti tişt wê weke xwe nemênê. Haraklit wê bi têngîna logosê wê bixwezê ku ew li cewherê wê bihizirê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê bi xwezê ku ew cewher wê, çi bê wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, dema ku ew li ser her çar elementên bingihîni dihizirê wê bi wê rêgezê ku ew dibê re wê, li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di awayekê de wê, di aslê xwe de wê, mijare hebûn û jîyanê wê li ser wê temenê wê were lê hizirkirin. Mijare awayê jîyanê wê, hertimî wê weke awayekê ku wê dîtbar wê bimênê di salixkirinên xwe de. Di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê, di nava têngînen gnostikî ên felsefeyî ên mesopotamîyî weke zerdeştîyê de wê, tişta ku mirov wê dibînê wê, di wê de wê hertimî wê rastiyên din jî ên ku ew dikarin werina fahmkirin wê hebin. Wê dema ku mirov tişteke wê aliyekê wê dibînê û wê fahmbikê wê bi wê re wê têbigihê ku ew tişt hebê bi hebûnî wê aliyê wê yê din jî ku ew bi dîtbarî li şûn dimênê û nayê dîtî jî wê hebê. Wekî din em tişteke em dema ku em li wê dinerin em ne pişta wê û ne jî hundurê wê dikarin bi nerîna xwe ya dîtbar wê bibînin.

Di dewama wê de wê, dikarin wê werênina ser ziman ku wê mijare ew tişt wê, di wê temenê de wê, bi hebûnî wê aliyê ku ew dikarê bare çav û ankû bare nerîne de wê, were dîtî. Lê hebûn wê hemû wê bi hebûna wê re nekeve bare nerîne de. Wê dema ku em li aliyên ku ew nakevina bare nerîne û ankû dîtîne de ku em li wan dihizirin em bi wê re wê hinekî jî wê ya ku ew nakeve bare nerîne ku ew çawa heya û ankû ew wê çawa em tişteke weke wê û ankû cihê aliyên wê yên ku ew nakevina bare nerîne de wê azmûn dikin û wê bi wê azmûnê û ankû ji biriqîna wê azmûnê emê xwe bigihênina têngînekê di wê temenê de ku em bi wê re li wê bihizirin û wê fahmbikin.

Ya ku ew dikeve bare nerînê wê, ne hemû ya ku ew hebûna ku em wê dibînin jî bin. Wê di wê temenê de wê ber vê yekê wê nerîn wê hertimî wê li ser wê temenê re wê, têgihek ku ew serrû dimênê wê hertimî wê bi xwe re wê di rengekê de wê bide me. Di wê temenê de wê, dema ku em wê tişta ku me aliyê wê bi dîtbarî dihê dîtî û ankû dikeve bare nerînê û ku em wê dibînin wê bi wê re emê li wê bihizirin û wê fahmbikin ku ew wê çawa wê wê hebê. Lê aliyê din wê dema ku em li wê dihizirin wê tenê wê hinek sehên me hebin ku me ew berê hingê wan nedîtibê. Li ser wan sehên xwe re wê, tefkirbikê ku ew bi awayekê mihtemel wê çawa bê. Di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku ew heya û ankû ew çawa heya. Tişt wê, di wê temenê de wê bi hebûna fîzîkî a dîtbarî re wê ji wê aliyê ve wê di nava felsefeyê de wê li ser wê temenê wê bê mijare lêhizirkirinê. Minaq felsefeya empedokles a ku ew bi hev girtinîya hebûnê û ankû awagirtinên wê yên weke logoyan ku ew bi hev re û dema ku ew dihên cem hev ew awayekê diafirênin û hwd re ku ew li wê dihizirê wê di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê, di wê nerînê de wê, dema ku wê li wê were kûrkirin wê bi wê re wê ew wê were lê hizirkirin ku wê, ya ku ew dikeve bare nerînê de ku mirov wê dibîne wê ew logoyên ku ew wê diafirênin û ankû qatkên ku ew diafirênin wê di nava wê de wê weke di bin dîmenê dîtbar ê afirî de wê weke ku wê vêsarî wê bimênin wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê, hebûn wê, di wê temenê de wê, di awayê xwe yê dîtbarî û ne dîtbar de jî wê, di dema ku mirov li ser wê rengê hizirkirinê re wê li wê bihizirê wê, di dewama wê de wê dikaerê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Minaq wê, hebûnek ku ew aliyên wê yên dihên dîtî û yên nayên dîtî wê hertimî wê hebin. Mirovek û ankû zindiyek wê di awayê xwe yê dihê dîtî de wê, dest, ling, çav, bêhvîl, lêv, gûh û hwd wê bi gelek aliyên xwe yên derveyî ên bi wê rengê re wê were dîtî. Lê aliyê xwe yê hundurînî ê weke hundur de weke kezebê, dil, gurçikê, firşikê, roviyan û hwd re wê newê dîtî. Ev wê aliyên wê yên hundur bin ku mirov wê, di wê temenê de wê, dikarê bi wê rengê wê, li wê bihizirê bê. Wekî din wê pêvajoyên wê yên hundurî jî wê çawa wê dem bi dem wê di awayekê û ahengekê de wê pêşve herin em wê nabînin. Lê yê bi dîtbarî wê dema ku wê zindiyek zarok û ankû çêlîya wê, çawa wê gav bi gav ê mazin bibê wê bibîne. Di wê temenê de wê, aliyekê wê were dîtî û aliyek nayê dîtî. Lê herdu ali jî wê wê bi hevdû re di nava ahengekê de wê temenê jîyane wê zindiyê wê biafirênê.

Ber vê yekê wê di temenê dîtînê û ankû nerînê de wê, ya ku mirov wê dibînê wê ti carî wê nikaribê bahsa nerînek tam wê bi wê re wê bikê. Nerînek di çerçoveya xwe de wê tamiya ku ew weke xwediyê ya wê, dema ku mirov li wê dihizirê wê, ew di wê de wê, dema ku mirov wê kûrbibê wê çerçoveya wê ya ku ew diafirênê û aliyên ku wê dihên dîtîn wê bi aliyên nayêna dîtîn re ku wê bibin wê bi wê re wê di dîmen û awayekê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Ev têngîna dîtîn û ne dîtînê, ya dîtbar û ne dîtbar û ankû ya dihê dîtîn û ya nayê dîtîn û hwd re wê, di renekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di mijare ya ku ew nayê dîtîn û ya dihê dîtîn de wê, di nava felsefeyên piştî sokrat de wê weke ku mirov wê bi platon re wê bibînê wê, bi beden û gîyanê re wê, di wê temenê de wê, bê gihandin li tefkirkirinekê û li wê hizirkirinekê. Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare hebûnê wê, di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, weke ku wê were dîtîn wê, gelek awayên wê yên ku ew dihê ser ziman bê.

Di nava têngihên weke yên zerdeştîyê de wê têngihêk din jî wê hebê ku mirov wê dikarê wê li vir wê bibir bibê. Minaq wê dema ku wê tiştêk wê ew hat bi navkirin û ku ew tiştê darêjka wê û awayê wê newê zanîn ku ew çawa ya wê li wê were hizirkirin ku ew di wê çerçoveyê de wê çawa wê karibê ew li gorî wê rastîya wê ya bi navkirî wê salixbikê û wê, di wê temenê de wê werênê ser ziman. Wekî din wê di wê temenê de wê her her nav wê çendî ku wê di temenekê qarakterî û hwd de wê bi wê rengê wê bi wê were lê hizirkirin jî lê ji aliyekê din ve jî wê ew wê, hertimî wê cihê gûmanekê wê ji aliyekê ve wê weke ku wê bi wê re wê were parastin ku wê ew çawa wê, di levkirinekê de bê. Dikarê di awa û renekê din de jî ew hebê û ew bi wê re were levkirin. Di wê çerçoveyê de wê, ew wê, weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Li ser wê temenê wê dema ku wê bahsa xwûdê wê were kirin ew tenê navê hebê û ew bi xwe wê weke ku wê nexwediyê darejkekê bê. Ber vê yekê wê hertimî wê çawa wê were bi darêjkkirin wê di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin. Di wê nezanîna awayê xwûdê de wê, bê sedema wê ku wê hertimî wê gelek awa ku wê heta ku mejiyê mirov dikarê wan biafirênê wê bi wê navê re wê biafirênê û wê bînenê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, di awayekê de wê bi wê re wê, di wê temenê de wê were lê hizirkirin.

Di mijare zanîne û dîtbarîye de wê, dikare di dewama wê de wê gotine wê bibêjê ku wê zanîn wê hertimî wê di reng û awayekê de wê weke aliyekê wê ye ku mirov wê dikare wê di dewama wê de wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê, dikare wê werênê ser ziman ku wê mijare zanîne wê di wê temenê de wê navaroka wê çî bê û çawa bê û ankû çavkaniya wê çî bê û wê ji çî bê û hwd wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Li ser wê temenê wê dikare wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê zanîn wê, li ser temenê hebûnê ku mirov wê, fahmdikê wê hinekî wê ji hebûnê wê hertimî wê werênê ser ziman. Ku ew hebûn bi jî wê, hertimî wê aliyê wê ye ku ew were jinkirin wê dervî ya ku ew dihê hanîn li ser ziman wê bimênê. Ev jî wê bi xwe re wê bide nîşandin ku wê, tişt heta ku ew newê jînkirin wê newê zanîn. Di dewama wê de wê, di awayekê din de jî wê dikare wê di wê temenê de wê werênê ser ziman ku wê jîyankirin wê di renekê de wê, weke hebûnek afrîner wê xwediyê rastiyek ku em bi wê êdî wê fahmbikin bê.

Di mijare zanîne de wê, zanîna olî û ya ne olî wê, di wê temenê de wê, dema ku wê were ji hev cihêkirin wê li ser wê temenê wê hinekî wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di aslê xwe de wê, dikare wê, di renekê de wê, werênê ser ziman ku wê, çawa wê, zanîna dûnyawî û ya ne dûnyawî wê li ser wê temenê wê were ji hev cihêkirin wê di dewama wê de wê bi wê şîroveyan ku ew dihên kirin wê li ser wan re wê, temenekê fahmkirinê wê, di wê temenê de wê, were ser ziman. Di roja me de wê, weke ku wê çawa wê, di çerçoveya gotina zanistê de wê, bi gotina 'zanîna zanistî' û 'zanîna ne zanistî' ku wê cihê wê were kirin wê, di demên destpêkê ên serdema navîn de wê, were dîtin ku wê zanîna olî û ya zanîna ne ya olî û hwd wê, di wê temenê de wê, di renekê de wê, were dîtin ku wê ji hev cihê kirin wê bi wê re wê were kirin. Minaq wê dema ku wê filosofên weke şahrîstanî wê di nivîsarên xwe yên weke 'el-Milel ve en-Nihal a' de wê, mijara zanîne wê li ser têgîn û dîroka olê re wê bixwezê wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê, di renekê de wê, werênê ser ziman. Li ser têgînek pergâlî re wê bi gotina 'ya aîdî pergale olîş û ya 'xosletê olê di xwe de barnekê' ku wê werênê ser ziman wê, li ser wê temenê wê di renekê de wê, werênê ser ziman.

Li ser wê temenê wê, mijare têgînên dervî wê, ya ku ew di wê temenê de ew bi wê bawer dikê ku wê hebin wê di awayekê de wê weke ku wê bixwezê wê bikirpênê. Di nava têgiha baweriyê de wê, dema ku wê were li wê hizirkirin wê weke ku wê ya ku ew bi wê bawer dikê wê hemû tişt jî wê biafirê' ku wê întîba û têgînek wê di mejiyê mirov de wê biafirê wê,

şahristanî wê, li ser wê temenê wê, di rengê de wê, werênê ser ziman. Suhrewerdî bixwe jî wê di pirtûka xwe ya bi navê 'hikmetil îşraq'ê de wê, di wê temenê de wê, di dîmenekê de wê balê bikişênê li ser dîroka hizir û wê bi wê re wê bixwezê ku ew ji aliyekê xwe ve wê werênê ser ziman. Di wê xabate xwe suhrewerdî wê dîmenekê berfireh wê bixwezê li ser li pênasekirina felsefeya xwe ya sehê re ku wê bi felsefe û filosofên demên kevnera re werênê ser ziman re wê bixwezê werênê ser ziman. Li ser temenê rexnegirtinê a hizran jî wê di dewama wê de wê bisekinê û wê, dema ku wê hizrek wê were ser ziman wê çawa wê, di dewama wê de wê, dagerî wê bimênê li ser hizrê hatî ser ziman re wê, li ser wê bisekinê.

Lê di wê temenê de wê mijare zanînê wê di rengê de wê, weke ku mirov wê dibînê wê li ser temen û çerçoveyek ku wê li wê were hizirkirin ku wê çawa wê kaeribê bi çerçoveyek jîyanî re were fahmkirin wê li wê were lê hizirkirin. Di nava têkiliya jîyanê û zanînê de wê, di wê temenê de wê, bi têkiliya wê ya fahmkirinê re wê, li wê were lê hizirkiriin. Zanîn hertimî wê di demên kevnera û berî wê de jî wê weke ku mirov dibînê wê weke hikmetekê wê were dîtin û wê bi wê çawa mirov wê mazin bibê wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê, têgînên weke bi wan mazinbûnê ên weke sîyanê, û hwd ku wê werina ser ziman wê, di temenê wan de wê ji aliyekê ve wê zanîna ontolojikî wê weke ku wê di temenê wê hebê wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê, mijare zanînê û roterika wê ya bi fahmkirinê wê hertimî wê bale mirov wê, di rengê de wê, biikişênê li ser xwe.

Piştî demên kevnera wê, di demên serdema navîn de wê, aliyekê din jî wê li ser temenê kirina felsefeyê û hwd wê, xwe bide dîyarkirin. Di awayekê de wê, li ser temenê lêpîrsînê û hwd re wê, ew dijberîyek wê li wê were pêşxistin. Lê di wê çerçoveyê de jî wê, çî wê weke kirina felsefeyê wê were ser ziman wê, di wê temenê de jî wê li ser wê were lê hizirkirin. Filosof-oldarên destpêkê wan têgînên xwe yên baweriyê bi şîrovekirinên xwe yên li ser felsefeyê ên demên kevnera re wê ew wê bikin û wê bi wê re wê, di dîmenekê wê di awayekê de wê bi wê hizirkirinê re wê werênina ser ziman. Felsefe wê, di serdema navîna de ku wê weke dema bawerîyan wê were dîtin de wê, bi zêdeyî wê li ser hizrên wê yên navendî zêdetirî wê li ser hebûna wê û kirina wê nîqaşna kin wê werina kiriin. Minaq piştî hatina islamê wê, di wê warê de wê, felsefe wê, di awayekê de wê çawa wê were pênasekiriin û fahmkirin wê

bawermendên wê yên ku ew dinivîsênin wê, li ser wê temenê w bihizirin. Filosofên olî ên weke kindî wê, dema ku ew bahsa nîqaşên felsefeyê dikê wê bi gotina 'li dijî kirina felsefeyê bûyin jî wê weke kirinek felsefeyê bê' wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Ber çî wê li dijê felsefeyê bûn wê bibê wê di wê temenê de wê weke mijare hizirkirinê wê were dîtin ku wê bi wê re wê derkeve li pêş bê.

Tabî li vir wê dema ku mirov wê felsefeyî bi zanîn û hişmendîya wê re wê werênê ser ziman wê pêwîst bê ku mirov wê di bin hinek serekna wê de wê werênê ser ziman. Pêşî wê bi pêvajoyên aqilê **şenber û razber** re wê, di rengekê de wê hilde li dest, piştî wê bi têngîna aqilê **dûnyawî û yê xwûdayî** û hwd re wê, rengekê de wê din de wê hilde li dest û wê werênê ser ziman. Piştî jî wê li ser wê temenê wê têngihên weke yên bi zanînê re ên weke geometriyê, metamatikê û heta **zanistên din ên fîzîkê** û hwd ku wê li ser çî temenê wê pêşkevin û wê derkevina li pêş wan di rengek û awayekê de di dewama wê de wê werênê ser ziman.

1- Şenberî û fahmkirina xwezayî; ku mirov wê di rengekê de wê weke serekê wê hildina li dest wê, di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê, werênê ser ziman. Di nava felsefeyê û pêvajoyên wê yên fahmkirinê de pênasekirina aqilê şenberîyê wê, karibê ji gelek aliyên ve wê bi temenî were kirin. Lê li vir emê di serî de wê di çerçoveyek kin de bi çend gotina wê li ser temen û çerçoveya pêşketina bi aqilê xwezayê û jîyanê re wê, di rengekê de wê di dewama wê de wê werênina ser ziman. Ber ku ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê, di serî de wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Tabî wê dema ku em bahsa felsefeyê dikin wê di serî de wê weke aliyekê wê yê din ê xwezayî ku wê di nava jîyanê de wê tişt û xweza û ankû xwezayê wê çawa wê hebê û wê biafirê wê weke aliyekê wê yê ku wê di wê temenê de wê, bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Pêşî wê dema ku mirov ku bahsa aqilê şenberkir wê ya ku wê weke li berçav ku ew çawa ew heya wê, bi wê re wê, di reng û awayekê de wê were dîtin û fahmkirin. Di dewama wê de wê, tişt wê çawa wê hebê û wê çawa wê di nava jîyanê de wê di awayekê de wê were dîtin bi dîtbarî wê bi wê re wê, di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê were fahmkirin.

Di mijare şenberîyê de wê, di aslê xwe de wê, li ser temenê aqilê şenber re wê, di nava jîyanê de wê, tişt ku mirov wê dibînin û wê di nava jîyanê de wê bi wê fahmdikê bê. Wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê, bi aqilê şenber re wê, weke ku wê aqil wê ji astek jorin wê weke ji çerçoveyek yazdanî wê dakeve li xwere li nava jîyanê û wê bi wê re wê,

jîyan û hebûnên ku ew di wê de hena bi fîzîkî, bûjenî û hwd wê, di wê temenê de wê, werina fahmkirin û dîtin.

Di wê temenê de wê mijare aqilê şenber wê, di wê temenê de wê hinekî wê weke aliyekê wê yê ku wê di wê çerçoveya mijarê de wê, weke aliyekê wê yê ku wê bi wê mijarê re wê were fahmkirin wê ew bê ku wê çawa wê, aqil wê, di nava jîyanê de wê, weke hebûnê wê pênasebikê û wê fahmbikê. Wê ev rengê aqilî wê di dîmenekê de wê weke ku me hinekî li jor li ser ji hev cihêkirina wan re hanî ser ziman ku wê aqilê olî û aqilê ne olî û hwd ku wê têtînek pergali û sazûmanî wê were pênasekirin wê di wê temenê de wê aqilê şenber wê, weke yê jîyanî ê dervî wê, di awayekê di jîyanê de wê, weke ku wê bimênê wê întîba û têtînekê bi fahmkirinê wê bide mirov. Di wê çerçoveyê de wê, ev aqil wê hemû tiştên di nava jîyanê de wê bi hena wê bi hebûna wan û biriqîna wan wê bi têtîliyêk objeyî û şubjeyî re wê, were fahmkirin. Bi gotînek din wê di nava têtîliya wê ya fahmkirinê a rasyonali de wê, bi wê re wê were fahmkirin, bê ku wê bi têtînek serxwezayî û ankû şewayekî aqilî ê weke yê wahiye û hwd re wê were pênasekirin û wê were hanîn li ser ziman bê. Ev wê, di wê temen de wê weke aliyekê wê yê ku wê mirov wê, di nava jîyanê de wê bi wê jîyanê fahmbikê bê.

Di mijare fahmkirinê a bi aqil di jîyanê de wê, di wê temenê de wê, êdî wê bi wê re wê, dema ku ew bû wê, di wê temenê de wê hebûnên jîyanî wê, di çerçoveya wan de wê bi xoslet û heyînen wan hebûnî re wê çawa wê werina fahmkiriin wê weke aqilê wê li holê wê bimênê bê. Di awayekê din de jî wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê felsefeya xwezayê a demên kevnera ku wê di destpêkê de wê pêşkeve wê, li ser temen û çerçoveyek bi fahmkirina xwezayê û ankû hewirdora wê û hwd re wê, di wê temenê de wê, bi şewayekê weke ku wê tiştê bi tiştê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman wê weke aqilê wê bibê. Li ser wê temenê wê felsefe wê, weke dîmenekê wê yê bi fahmkirina jîyanê jî bê.

2-Razberî û pêşketina wê bi têtînek serxwezayî; ku wê wê werênê ser ziman wê weke aliyekê ku wê vajî aliye şenberiyê bê. Di aslê xwe de wê karibê bi temenekê xwezayî wê aqilê razberî jî wê were fahmkirin. Di wê temenê de wê, lê wê di demên piştî serdema kevnera wê hin bi hin wê, ew razberîti wê li ser temenekê têtînen weke nepenîparêziye û ankû têtînen metafîzîkî û hwd re wê, bi têtînekê wê werina salixkirin û wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê were fahmkirin. Weke aqilekê rêgezî ê xwûdayî jî wê di wê temenê de wê were pênasekirin û wê di wê temenê

de wê, li wê were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê, werênê ser ziman ku wê felsefe wê hin bi hin wê piştî sokrat wê hin bi hin wê, bi hizirkiriinên ku wê bi wê re wê bibin wê li ser temenekê ontolojikî û girêdanên wê û hwd re wê, bi zêhnî û hişmendî re wê, bi wê çerçoveyê ve wê pêşkeve û wê herê.

Di aqilê razber de wê, di xwe de wê, di wê temenê de wê bi kûrbûnê re wê, xwediyê xosletekê bê. Di wê çerçoveyê de wê, li ser temenê aqilê razber re wê, têgînên weke geometriyê, matematikê û hwd wê, di rengekê de wê, li ser temen û çerçoveyek mantiqî û hwd re wê pêşkeve. Di wê temenê de wê, dema ku mirov wê bahsa cihê mantiq û matematikê û hwd di aqilê razber de wê bikê wê, bi wê re wê, di wê de wê bi kûrbûnê û wê bi wê re wê gihiştina li temenekê fahmkirinê wê bi wê re wê, bibê. Li ser wê temenê wê aqilê razber wê weke ku wê di temenê xwe de wê bi azmûnî wê weke xwe ne sipêrê têgîn û temenên fîzîkî û hwd bê.

Wê dema ku mirov wê tiştê wê li wê bihizirê ku ew çendî di aqilê me de wê, weke şenber jî bê wê, di awayekê de wê, bi aqilekê razber jî wê were fahmkiriin. Em dema ku em li ser rêgezên zimanî re wê bi gotinekê wê werênina ser ziman wê, di awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê, em bahsa 'kevçiyekê' bikin. Di wê temenê de wê di dîmenekê şenber de wê weke ku wê dîtbar û zelal bê ku mirov wê bahsa kevçî dikê. Lê kîjan kevçiyê mirov wê bahsa wê dikê. Di jîyanê de wê ne tenê w kevçiyek wê hebê. Wê gelek kevçiyên ku ew hena û ku ew dibin û ankû hertimî dihên çêkirin hebin. Di wê temenê de wê gelek kevçiyên ku ew di demên kevn de çêbûna û bi xirabûnê ji holê çûna wê hebin. Yên ku ew di dema me de hena wê hebin û yên ku wê di demên pêş de wê hebin û ankû wê werina çêkirin wê hebin. Li ser wê temenê wê, kevçî wê tenê wê weke gotinek giştî wê li ser wan hemû hebûnên ku ew weke kevçî bi wê re dihên salixkirin wê bibin.

Razberî wê hinekî jî di wê temenê de wê, neşenberîyekî û ankû dîyariyekê de wê, di wê temenê de wê, bi wê re wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di nava têtikiliya wê ya dualiteyî de wê bi şenberîyê re wê, vajî hev û ankû ziddê hev wê, di rengekê de wê weke ku wê were dîtîn. Lê di aslê xwe de wê, di dîmenekê din de jî wê her tişt wê, weke ku mirov bi pêşketina aqilê xwe re wê kifşdikê wê, di zikhev de jî wê weke di dîmenekê de wê bijî wê, karibê were dîtîn.

Di çerçoveya têgîna aqilê razber de wê dema ku mirov wê werênê ser ziman wê, di awayekê de wê piştî wê, bi zêdeyî wê, weke temenekê di wê de bi hizirkirin û fahmkirinê wê matematik û mantiq wê di demên

serdema navîn de wê derkeve li pêş. Di wê çerçoveyê de wê, êdî wê bi têkiliyek bi çerçoveya ziman û zêhnê re wê bi wê re wê biafirê û wê, di wê temenê de wê, pêşxistin wê bi wê re wê, di rengê de wê, bê çêkirin. Di wê temenê de wê têgîna razberiyê wê, di rengê de wê, weke ji aliyekê wê yê din ê fahmkirinê jî wê weke ya ku ew di nava xwezayê de ew ji xwe re nabê jî bê wê bi wê re wê were ser ziman. Di wê temenê de wê di demên hemdem de wê minaq wê aqilê razberê, hûnera razber û hwd wê weke wê bi gelek awa û rengên din ên hizirkirinê wê, werin û pêşkevin.

Têgîna razberiyê wê li ser wê temenê wê, di rengê de wê weke ku mirov wê dikarê wê werênê ser ziman wê, rengê fahmkirinê wê bi afirênê. Lê wê her tiştê ku ew dihê afirandin û çêkirin wê bi çêkerîya wê re jî wê di awayekê de wê, karibê di çerçoveyek modelî wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Filosofên kurd ên weke ismailê cizirî û hwd wê di wê temenê de wê li ser aqilê teknikî û hwd re wê, di çerçoveyek çêkerî de wê, bihizirê û wê bi wê re wê, di rengê de wê, dîmenekê wê aqilê razber wê, di wê çerçoveyê de ku mirov karibê fahmbikê wê werênê ser ziman. Di nava têkiliya razberî û şenberiyê de ku wê fahmbikin wê bi gotinek din a ku mirov wê dikarê wê salixbikê wê, ya ku mirov wê dikarê wê derkbikê, bibînê, û hwd wê, weke şenber bê. Yanî bi gotinek din ku ew ne bi nepenî bê. Vajî wê ya ku ew newê fahmkirin, di fahmkirina wê de zor bê, ne zelal û bi nepenî bê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman.

Piştî serdema kevnera wê, di felsefeyê de wê, mijarên weke gîyanê, xwûdê û hwd ku wê bi felsefe hewl were dayin ku ew werina fahmkirin wê li ser wê temenê wê êdî wê, aliyekê felsefeyê razberî wê bi wê re wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê, têgihên weke metafizikê û hwd wê, di wê çerçoveyê de wê, weke aliyna hizirkirinê ku wê derkevina li pêş bin. Wê di wê temenê de wê metafizik wê bi wateya li pêşfizikê û ankû ya li şûn û pêş wê hebê. Ji kû hat û çû kûderê wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, weke kirdeyna fahmkirinê ên morfolojikî ku wê li ser wê re wê bi wê karibê were lê hizirkirin. Ji vir mirov dikarê gavê biavêjê aqilê dînyawî û yê nedînyawî. Di wê temenê de wê, di dîmenekê de wê weke ku mirov wê dikarê wê fahmbikê wê, dînyawîtî û ne dînyawîtî wê, bi mantiqê razberiyê û şenberiyê ku wê fahmbikin wê ew jî wê di dîmen û dîtbarîya wê ya bi fahmkirinê de wê yek wê weke aliyekê zanîna şenber weke bi dînyawî û yê din weke zanîna razber bi nedînyawitîyê weke ku mirov dikarê bi razberiyê re wê, li wê bihizirê.

3-Zanîna dûnyawî; ku ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê li wê dihizirê wê, bi wê re wê, di dîmenekê de wê, weke ku mirov wê dibînê wê ya ku wê di wê de wê bi şenberî wê dûnya û hebûnên wê yên ku ew bi fîzîkî hena û dikarin werina dîtîna û derkkirin wê werina dîtîna û fahmkirin. Di wê çerçoveyê de wê weke têtîna û rengê fahmkirinê bê.

Di nava felsefeya demên kevnera de wê, ev alî wê, weke ku mirov dibînê wê taqabûlî aliyê felsefeya xwezayê a ku ew ji têtîna nepenî û metafîzîkê û hwd dîr ku ew dikarê were fahmkirin wê bikê. Di wê rengê de wê, ev wê, weke aliyekê ku wê mirov wê dema ku wê li hewirdora xwe dinerê û wê dibînê û fahmdikê, dema ku mirov tiştêkê dizanê ku ew çî ya bê, dema ku mirov wê, tiştêk kir û wê bi serê xwe wê di nava têtîliyên wê yên sedem û encamê de wê bi wê re wê fahmkir wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê, di dewama wê de wê, dikarê wê fahmbikê bê.

Di nava felsefeya kevnera de wê ev alî wê weke aliyê hizirkirin û zanîna dîtbar ku wê bi wê re wê were fahmkirin bê. Li ser wê temenê wê zanîna dûnyawî wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê çendî wê ji mirov wê têtîna wê were û wê dema ku mirov wê, bi wê re wê, xwe girêbide wê, çawa wê, encamê wê bi xwe re wê werênê wê weke aliyekê ku wê li wê were lê hizirkirin bê. Di wê temenê de wê, beremberê û ankû vajî wê aliyê ne dûnyawîyê wê bi aliyê menewî û hwd re wê li wê were lê hizirkirin û wê, li ser wê wê re wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Bi aqilê zanîna dûnyawî ku wê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê, were tefkirkirin ku mirov di nava wê de wê weke ku mirov wê ji aliyê menewiyetê wê dîrkeve wê, di rengê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Ber vê yekê wê, ya ku ew li dûnyayê wê weke bi bûjenî û fîzîkî û hwd hebê ku mirov ji wê derbas bibê û wê bi wê re wê fahmbikê wê, di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin.

Wê hingê wê li wê li gorî wê weke ku wê mirov wê bigihîjê ya rastîyê. Ankû wê, di wê temenê de wê dest bi gihiştina li zanîna rûhanî wê bikê. Di wê temenê de wê zanîna ne dûnyawî wê weke zanîna uxrewî û ankû zanîna xwûdayî wê were dîtîna û wê di wê temenê de wê bi wê re wê were hanîna li ser ziman.

Zanîna dûnyawî wê weke zanîna ku wê dûnya me wê ji me re ku ew çî ya û çawa wê werênê ser ziman bê. Wê di wê temenê de wê, di nava wê de wê bi têtîna û zanîna wê re wê bigihîjê li hiş û hişmendiyekê. Di derbarê wê de wê, ev aliyên bi fahmkirina bi dûnyawîyê re wê, hertimî wê weke aliyekê ku mirov wê, ji zanîna nedûnyawî ku wê dîrbike û wê

ankû wê, ji menewiyetê wê dûrbikê û wê di nava madiyahetê û ankû bûjenitîyekê de wê bide jîyankirin wê bi wê re wê, di rengekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê, dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê zanîna dûnyawî wê ji wê aliyê ve wê weke aliyekê zanînê ku mirov wê di wê temenê de wê bi şenberî wê fahmbikê û ankû wê li rex wê fahmbikê bê.

Dema ku mirov wê bahsa zanîna dûnyawî bikê wê di nava jîyane xwe ya dûnyayî de wê çawa wê bijî û hwd re wê bi wê re wê, di rengekê de wê were ser ziman. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê, dikarê wê werênê ser ziman. Navaroka zanîna dûnyawî wê, bi zanîna jîyane û hebûna me ya li jîyanê dijî bi hemû aliyên wê re wê di wê de wê hebê. Wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê bi wê re wê, were ser ziman.

4-Zanîna nedûnyawî; ku mirov wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman wê ev gotin wê, di çerçoveya têgîne baweriyî û her wusa jîyane weke ya piştî mirinê û hwd jî ku wî di nava wê de wê were ser ziman wê bi çerçoveyek giştî û berfireh wê di wê temenê de wê, were ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, mijare hizirkirina li jîyanê piştî mirinê û hwd ku wê di nava fahmkirinên me yên dûnyawî de wê bi temen bibê û pê de wê, ev wê, weke aliyekê wê yê din ku wê, bi wê re wê, bigihijê li temenekê fahmkirinê.

Di wê temenê de wê, mirov dikarê wê, di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare zanîna nedûnyawî wê, di awayekê de wê, di wê temenê de wê, di çerçoveyekê de wê, piştî serdema kevnera wê di nava zanînên baweriyî ên di sedema navîn de ku wê werina ser ziman de wê, di awayekê de wê bi temen were lê kîrin û li wê hizirkirin.

Di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê, werênê ser ziman ku wê, hizirkirinê li jîyanê dervî dûnyayê û ankû piştî jîyane li dûnyayê û hwd wê, di wê temenê de wê, hertimî wê di mejiyê mirov de wê, têgînekê wê di wê temenê de wê biafirênê. Ev wê, hem pêşîya wê hebê û hem jî wê piştî wê jî wê hebê. Yanî wê di rengekê de wê, di wê temenê de wê, were lê hizirkirin ku wê pêşîya wê hebê ku ew berî ku ew jîyan destpêbikê wê ew zanîna berî jîyane dûnyawîtîyê ku wê hebê wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin wê bibê. Ber ku wê, wê di temenekê sermed de wê li demê û di wê de wê bi hebûn û bûyinê wê were lê hizirkirin êdî wê, ne berî jîyanê wê bi destpêkekê di wê temenê de wê bê hizirîn û ne jî piştî wê li

wê were lê hizirkirin. Bi jîyanê û di nava jîyanê de dikarin bahsa destpêkan û hwd wê were kirin. Minaq weke ku ew demên jîyanê re dikarin wê di wê temenê de wê li gorî wê têtîgînê bahsa demekê û destpêkekê bi wê re were lê kirin. Lê ev wê ne di temenekê ku wê hemû tişt di wê temenê de wê bi wê destpêkê wê bibê wê li wê were lê hizirkirin.

Di nava baweriya mitrayiyê de wê dema ku wê b iwê têtîgîna xwe ya sermediyê wê li wê bihizirê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê piştî mirinê wê, bi gîyanê re wê, jîyan wê bibê. Minaq wê, tefkirkirinên ku wê bi wê re wê werina lê hizirkirin ên weke di hebûnê de wê, her wusa wê weke bi pîrbûn û hwd wê, nebê. Wê di wê temenê de wê gûharin wê nebê. Weke xwe mayin wê, di temenê têtîgîna sermediyê de wê weke pêwîstîyek bi hizirkirina wê re bê.

Di dewama wê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê têtîgîna piştî jîyanê wê di wê temenê de wê, li wê were lê hizirkirin û wê, di wê temenê de wê, piştî mirinê jîyankirinê wê di awayekê de wê, weke ku wê li jîyanê wê çawa wê bi bedenê bi gîyan re wê ew jîyan wê hebê wê piştî mirinê wê bedenê bi serê xwe ê bêbeden ku wê bi bijî re wê li wê were lê hizirkirin û wê di wê temenê de wê, werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, di wê rengê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê wê, di wê çerçoveyê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê di renekê de wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, di wê çerçoveyê de wê, di nava wê têtîgîna jîyane piştî mirinê de wê, di çerçoveyek modelî de wê, di awayekê de wê çawa wê were jînkirin û wê bi çî xoslet û teybetmendîyan wê were jîyankirin wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku mirov wê dibîne û kifşdikê wê li ser wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê, di renekê de wê, di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê, di dewama wê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Li ser wê temenê wê, ji wê nûqtayê em dikarin hinekî din wê mijarê di dewama wê de wê werênina li ser modela jîyane li dînyayê ku wê bi wê temenê û bi wê re wê di ahengekê de ku wê li wê were lê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê jîyane li dînyayê a bûhûrîner wê, di wê temenê de wê bi wê re wê weke 'amedekariyek' ji wê re wê

jîyane piştî mirinê re wê li wê were lê hizirkirin û wê di wê temenê de wê ew wê, weke aliyekê ku wê, di ahengekê de wê, bi hevdû re wê, di wê çerçoveyê de wê bi wan wê were kê hizirkirin.

Li ser wê temenê wê zanîn wê di rengê de wê weke ku me li jor bi çend beşan re wê li ser temenê şenberî û razberiyê û hwd re wê hanî ser ziman wê, di wê rengê de wê, beşkirina wê di rengê de wê were kirin. Di wê temenê de wê mijare zanînê ku wê were lê hizirkirin wê li ser wê temenê wê du awayên zanînê wê li wê were lê hizirkirin. Minaq gazalî û heta ku wê bigihê şahrastanî wê dema ku wê bahsa zanînê wê bikin wê, zanînen ku mirov li dînyayê dikarê wan pêşbixê û zanînen ku mirov nikarê wan bigihijê wan û zanyariya wan avabikê wê bi wê re wê werinê ser ziman.

Tabî mijare nêzîkatîya li filosof û felsefeyê li rojhilat wê, bi serê xwe wê weke mijarekê wê xwe bide dîyarkirin û ev miajr bi serê xwe weke mijarekê wê pêwîst bê ku wê, pêwîst bê ku ew were hildan li dest. Emê wê ku piştî derfeta wê çêbû emê wê bi serê xwe wê weke mijarekê wê hildina li dest. Lê li vir wê bi gotinekê jî bê wê, di wê temenê de wê, dikarê wê bi wê re wê bibêjê û wê werênê ser ziman ku wê, li herêmê wê, di wê temenê de wê di demên serdema navîn de wê li felsefe û filosof wê, nêzîkatîyek negatîv wê hin bi hin wê pêşkeve. Wê di wê temenê de wê, hinek kesên ku wê di wê temenê de wê, pêwîst bi xabîtenin jî wê ne weke filosof wê bi nav bikin. Di wê warê de wê bi zêdeyî wê du kes wê weke di wê temenê de wê, derkevina li pêş. Wê, kesên weke ibnî sîna û ibnî rûşd wê, di wê temenê de wê weke du kesên ku mirov dikarê navê wan di wê temenê de wan hilde li dest ku ew di wê temenê de dikevina çerçoveya pênasekirinekê de. Wekî din Razî weke filosofekê herêma kurdistanê wê di wê temenê de wê, di rengê de wê, li ser wî re wê, pênasekirinên ku wê werina kirin wê bibin.

Di awayekê din de jî wê, felsefe wê, di rengê de wê, weke adûyekê wê were dîtin û wê, çawa wê, li wê dijberî wê were kirin wê, bi demê re wê were dîtin. Di wê temenê de wê, dema ku em bahsa têkiliya baweri û aqil û nîqaşên nava wê bikin wê di rengê de wê, ji demên kevnera û heta demên serdema navîn wê, di awayekê de wê, salixkirinên ku wê, li ser isewitîyê re wê werina kiriin wê di rengê de wê mirov dibênê ku wê di wê temenê de wê, derkevina li pêş. Wê weke baweriyek ku ew xwe li ser şîrovekirinên felsefeyê û wê, bi cewherê felsefeyê ê ku wê li wê hizirkiriya re wê bixwezê ku ew xwe bi wê re salixbikê û werênê ser ziman. Ev wê, dîmenekê teybet wê, bi wê re wê bide çêkirin.

Lê di wê demê de wê, di awayekê de wê, dema ku em bahsa hizirkirinê bikin wê, di serî de wê li ser sê temenan wê divê ku mirov wê hilde li dest û wê werênê ser ziman. Dîmen û temenê pêşî wê weke ku me li jor li çend deveran wê hanî ser ziman wê dîmenê cewherê wê ku wê bi encamên felsefeyê û gîyane wê felsefeyê ku wê salixkiriya re ku wê were salixkirin bê. Aliyê din ê duyem weke dîmen û temen jî wê, di wê temenê de wê li ser temenekê zêhnî û di xwe de bi hizirkirin û kûrbûnê re ku wê di wê çerçoveyê de wê bibê û wê, bi wê re wê, di renekê de wê pêşkeve bê. Ev aliyê duyem wê, di renekê de wê, taqabûlî şewayekê felsefeyî ê zêhnî ku wê di wê de wê çawa wê bi kûrbûnê wê bê kirin û wê, di wê temenê de wê, were kirin bê. Di renekê din de jî wê, mijare felsefeyê û cewherê û ankû gîyane wê ya salixkiri wê, di temenekê bawerîyî de wê salixkirina wê kirin wê di serî de wê, êdî wê baweriyê wê bigihêne gîyanek bi felsefeyê pêşketî û ankû bi encamên wê, derketiya li holê. Ev jî wê, di renekê de wê êdî wê, di renekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê di wê temenê de wê mijare gîyanê û çerçova û reng û şewayên salixkirina wê re wê di renekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê derkeve li pêş. Felsefeya Gîyane wê, di temenekê ontolojikî û morfolojikî de wê, bi wê re wê hizirkirin û gihiştina encamên hizirkirinê li ser têgîn û hizirkirinên felsefeyê re wê, di wê temenê de wê dîmenekê din ê teybet wê bi xwe re wê werênê li holê.

Di aslê xwe de wê, mirov dikarê wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê gîyane isewitîyê/xiristîyaniyetê wê di awayekê de wê, dema ku mirov wê pêvajoyên wê yên hizirkirinê û çavkaniyên wê li wê bihizirê wê, çerçoveyek berfireh bi yelpezeyî wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê, di renekê de wê weke ku mirov wê, dibînê wê, di wê temenê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê salixkirinên bi gerdûnî û hwd ku wê bi wê re wê werina kirin wê di wê temenê de wê, bibin. Wê, weke pergalek hizirkirinê a gerdûnî û gelemperî wê di wê temenê de wê êdî wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Li ser wê temenê wê dema ku em serdema navin li ser temenê baweriyên re wê di renekê de wê salixbikin wê, di wê temenê de wê, were dîtîn ku wê çawa wê, ji nûve wê bi kifşkirinên di wê warê de wê werina kirin wê bi wan re wê hev û ankû xwe afirandina wan wê bi wê re wê bibê. Ev wê biqasî wê bo isewitîyê wê wusa bê wê her wusa wê bo cihûtiyê û islame ku ew di wê demê de derkeve jî wê wusa bê. Di wê temenê de wê, di heman gîyanê ku wê cihûtî di tawratê de bi yahova wê salixdikê. Di isewitîyê de wê çendî ku wê heman nav wê were bikarhanîn

weke çavkanî jî lê wê navê 'gud' wê di temenekê de wê, derkeve li pêş. Di islamê de 'allah' wê, bibê. Di aslê xwe de wê, ev gîyane ku wê, isewitiyê de wê, salixkir di rengekê û awayê de wê, ji aliyekê ve wê temenê wê biafirênê ku ev navên din wê bi xosletên xwûdayî ên cihê ku ew werina ser ziman bin.

Di demên berî isewitiyê û hwd de wê, li kurdistanê navê 'yazdan' wê wekw navê xwûdê wê derkeve li pêş. Di kurdî de ev nav wê, were wateya 'yê dide' û ankû 'yê diafirênê'. Di wê temenê de wê, di wê temenê de wê, ev wê, weke aliyekê giring wê dikarê wê kifşbikê wê di nava mitraiîyan de û di nava zerdeştîyan de jî wê bi zêdeyî wê were dîtî ku wê were ser ziman. Lê bi teybetî yazdanî wê, di nava mitraiyan de wê were dîtî ku wê zêdetirî wê di temenekê yekitiyekê û ankû 'yekxwûdayîyekê' de wê, derkeve li pêş. Ev wê, hinekî jî wê, di awayekê de wê bi serboriya mitra a bi ga û ankû 'gûrandina wî ya ga' ve wê girêdayî bê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê biqasî ku wê di di nava kurdên êzdayî de wê were ser ziman ku wê, di rengekê de wê çawa wê, mitra wê ga wê weke yazdanê xwe wê bibîne û wê hemû tiştê wê jê re wê bikê. Lê rojekê ku ew derî vekirî dihêlê û gayê wî ji malê di ravê û diçê ew, dibê sedema wê ku ew bi hizirê û tefkir bikê ku wê 'yazdanek hebê ku ew ga jî ew bixwe jî afirandî wê hebê' wê bigihênê wê hizirê. Wê dema ku wê mitra wê bigihîjê wê hizirê wê êdî wê di wê temenê de wê, li ser wê re wê ew wê têngîna xwe ya yazdanî wê li ser wê temenê wê demezrenê û wê werênê ser ziman. Di nava êzdayîyan de wê heta roja me wê, kevneşopîya berdana ga û piştî girtina wê û gûrandina wê bi ritûelek pîroz wê, hinekî jî wê rewşê wê weke ku wê nimînêrbikê wê, were dîtî. Di wê temenê de wê dikarê wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê ew sofraya ku wê ji wê goştê wê were çêkirin wê li ser wê yazdan û li ser yazdan mitra ku ew rûniştî wê, di wê temenê de wê hertimî wê were tefsirkirin û ji wê sofrayê xwarin wê weke hevpeymaniyek di nava mirov û yazdan û ankû baweriya mirov de jî ku wê bibê wê bi wê re wê, di rengekê de wê were hanîn li ser ziman.

Di wê temenê de wê piştî wê li ser wê temenê wê were dîtî ku wê teolojiya yazdanî wê were pêşxistin û wê, bi wê re wê, kosmolojiya wî ya gerdûnî a hizirkirina wê bê ser ziman. Di wê temenê de wê yekxwûdayîya ku wê were pêşxistin wê pêvajoyên hizirkirinê wê bi mitrayîyan re wê, li ser wê temenê wê bi wan re wê derbas bibin û wê, pêşkevin. Wê, di nava jîyanê de wê, ev kevneşopî wê, êdî wê di wê temenê de wê, bi demê re wê li ser wê temenê wê were ser ziman. Wê

yazdan wê di awayekê gnostikî de jî wê weke ku wê were dîtin wê, di nava mitrayiyan de wê, şîrovekirinên gerdûnî û hwd wê, li ser yazdanîya wan re wê bi rêgezî wê werina kirin. Wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê, ew wê, weke temenê afirandinê û çavkaniya afirandinê û jîyanê wê were dîtin û wê di wê temenê de wê were ser ziman. Têgîna ji nûwteyekê destpêkirin û ankû di gerdûnê de gihiştina têgîna destpêkekê wê, hinekî jî wê di wê temenê de wê, li ser wê têgîna yazdanî re wê piştî wê bi felsefeyî wê di reng û awayekê de wê êdî wê bibê.

Di serdema navîn de nîqaşên li ser çavkaniya felsefeyê

Mijare felsefeyê wê, di serdema navîn de wê weke ku mirov wê dibînê wê, du aliyên wê bi xwe re wê bide afirandin. Kesên weke aligirên felsefeyê û yên li dijî felsefeyê û hwd wê, di wê temenê de wê bi wê re wê biafirin. Di mijare felsefeyê de lê wê, dema ku wê li wê were lê hizirkirin wê di dewama wê de wê, hizirkirinên li ser çavkaniya wê jî wê werina kirin. Gelek filosof wê, wê dema ku ew li ser temenekê olî û baweriyî hizrên xwe li ser felsefeyê dihênina ser ziman wê, di wê temenê de wê, li ser temenekê ku wê çavkaniya wê, weke ji olê bûbê wê hizrên xwe wê werênina ser ziman. Ji filosofên kurd ên weke suhrewerdî bigra û heta filosofên weke ibnî sîna û ibnî rûşd û hwd wê, di wê temenê de wê di awayekê de wê hizrên xwe wê werênin ser ziman. Wekî din wê di nava isewitiyê de jî wê, dema ku mirov di destpêkê de wê filosofên wê yên ku wê derkevin ên weke philon û hwd ku wê hizrên xwe wê werina ser ziman wê, çawa wê, pêxemberên olî wê weke filosofan wê pênasebikin û wê werênina ser ziman wê di wê temenê de wê, têgînekê wê bi xwe re wê bide hanîn li ser ziman.

Di aslê xwe de wê di mijare hizirkirinên li ser felsefeyê de wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê wê, di wê temenê de wê, di serî de wê, çawa wê, li wê were hizirkirin wê, weke aliyekê wê yê hizirkirinê wê biafirênê.

Lê li gorî min ez dema ku ez li çavkaniya felsefeyê dihizirim wê, di wê temenê de wê, dikarim wê bêjim ku wê zor bê ku mirov wê, çavkaniya wê tenê bi aliyekê ve bi sînor wê werênê ser ziman. Her çendî ku wê di wê temenê de wê, olzaniyên demên berê ên demên berî demên kevnera wê, dihizirkirinên wê de wê, di rengekê de wê weyn bileyizin jî lê wê ji wê zêdetirî wê weke aliyekê wê yê giring wê, bi têgînek xwezayî re wê

pêşketina wê, di serî de wê, dikarê wê li ser esas û temenekê têrzanîne wê, şîrovebikê û wê werênê ser ziman.

Felsefe wê hinekî jî wê di zanîne de wê ast û pîvanek bê. Wê di serî de ku mirov wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman wê rast bê. Bi wê re wê, gihiştina şewayekê hizirkirinê ê rasyonali û di wê çerçoveyê de wê, aqil û zanîne ji vegotinan û hwd derbaskirinê û di wê temenê de wê bi rêgezên hizirkirinê wê werênê ser ziman wê, weke aliyekê wê giring wê bide dîyarkirin. Lê em wê jî di dewama wê de wê dikarin wê bi wê re wê werênina ser ziman ku wê rêgezên olî û hwd wê, di demên berê demên kevnera de ku wê bibin wê di temen û awayekê de wê, weke aliyekê ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin jî bê. Di wê temenê de wê, salixkirina wan rêgezan di nava jîyanê û bi serboriyên jîyanî û hwd re wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê, dikarê wê bi wê re wê, di rengekê de wê werênê ser ziman.

Ev şîroveyên ku wê, di rengekê de wê, di nava jîyanê de wê, li gorî wan rêgezan wê dana hizirkirinê ku wê bibin wê hin bi hin wê ji aliyekê ve wê temenekê hizirkirinê ê xwezayî jî wê bi xwe re wê biafirênê. Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, ev pêvajoya felsefeya xwezayî a pêşketina wê, di wê temenê de wê di çerçoveyekê de wê pêşkeve ku wê çawa wê felsefeyê li ser temenekê bi serê xwe û ji têgînên baweriyê û hwd cihê wê bihizirê wê bi wê re wê, bixwezê ku ew temen û çavkaniyên wê yên jîyanî û xwezayî kifşbikê û wan bi wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, felsefe wê, êdî wê di wê temenê de wê weke têgînek ku mirov wê karibê wê weke zanîna jîyanê û ankû zanîna ji jîyanê ku wê bi wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman wê, di wê temenê de wê, êdî wê were ser ziman. Felsefe wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê, di wê rengê de wê, di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê, werênê ser ziman ku wê, di wê temenê de wê, êdî wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin.

Ev wê bi xwe re wê, di awayekê de wê zanîna jîyanê ku wê bi xwe re wê di rengekê de wê biafirênê êdî wê bi wê re wê, aqilê rasyonel ku wê tiştê wê bi wê re wê, li ser temenekê wê bîne ser ziman wê pêşkeve. Di wê warê de rasyonelism wê li ser du temenên rêgezî wê dîbare wê kifşbikê wê baş bê. Yek wê li ser wê temenê ku wê, tiştê wê bi wê bixwe re wê werênê ser ziman bê. Ya din jî wê li ser temenekê levkîrin û di dewama wê de wê, weke wê, di temenekê zanîni de wê, bi têrîyek bi fahmkirinê re wê hanîna li ser ziman bê. Li gorî wê, rêgezê ku wê mirov

wê mirovek qama wê du meter bê ku mirov ji wê zêdetirî bêjê ku qama wî mirovê deh metreyê wê ne rast û ne rasyonel bê di wê temenê de. Di rengekê de wê, rasyonelîzm wê bi wê rengê wê têtînek rasttîyê wê di xwe de wê, bi wê rengê wê bi rêgezên wê re wê, di reng û awayekê de wê, pêşbixê û wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de em ji vê nûqtîyê êdî dihên û dikevîna nava hanîna xwe ya li ser ziman a di dewama wê beşa mijare li ser wê de. Di wê temenê de wê, mijare **ji felsefeyê li zanîne û ji zanîne li zanîstê** wê, di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide pêşxistin. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê felsefe û zanîn wê dema ku wê, weke aliyê pêşî ku mirov wê li wê bihizirê wê, di serî de wê zanîne li ser çî temenê wê fahmbikê û wê, bête ser ziman û ankû wê çavkaniya wê çawa wê bide dîyarkirin êdî wê weke mijarek di wê temenê de wê di dewama wê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di wê warê de wê hizirkirinên felsefeyî ên ku wê bibin wê, di wê temenê de wê, tiştê bi tiştê re ku wê li wê were lê hizirkirin wê di dewama wê de wê bi wê re wê êdî wê li wê were lê hizirkirin. Minaq hipokrat wê, dema ku wê li nexweşîyê wê bihizirê wê li şûna ku wê, bi girêdenek serxwezayî ve wê, girêbide û wê werênê ser ziman wê, di wê temenê de wê bi wê hebûna laş û sedemên wê yê fizîkî ku ew ji wan diafirê û hwd re wê, di nava wê de wê bi xwe re wê, di xwe de ku wê bi sedema wê re wê werênê ser ziman wê, li wê bihizirê. Ev wê, weke aliyekê wê yê hizirkirinê wê, di wê temenê de wê, ev aliyê wê yê hizirkirinê ê bi felsefeyê wê di serî de wê, aliyê wê yê xwezayî wê bi wê re wê, di rengekê de wê, derkeve li pêş. Armanca felsefeyê wê di serî de wê di awayekê xwezayî de wê were dîtin ku ew wê, di wê temenê de wê, bi temen û çerçoveyê xwezayî wê werênê ser ziman bê. Di wê temenê de wê bi wê re wê, di reng û awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di mijare felsefeyê de wê, di wê de wê pêşketina xwezayê û ankû kifşkirina xwezayê wê di wê temenê de wê bi wê temenê û kifşkirinên wê re wê lêpîrsînên li pişt bûyar, rewş û kirinên xwezayî wê çî wê hebê ku ew ne bi hêzek serxwezayî wê werênê ser ziman wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê, li wê bihizirê û wê bide hizirandin.

Felsefe wê, di wê temenê de wê, dema ku wê, di wê rengê de wê, di temenekê de wê bihizirê û wê bide hizirandin wê êdî wê, di rengekê de wê, rengê hizirkirina wê ya xwezayî ku ew bi wê bixwe re wê di

çerçoveya têtîna sedem û encamê de wê bi aqılmeşandinê wê were kirin re wê bibê. Di wê temenê de wê mijare sedem û encamê wê di wê temenê de wê, weke mijarek dîtbar bibê û wê, di wê temenê de wê, di wê temenê de wê, karibê bi rehetî wê, bi cihêrengîyek sedemî re wê, werênê ser ziman. Lê sedem wê, di regekê de wê çendî ku wê di wê rengê de wê dîtbar jî bê lê wê wilqasî jî wê di temenekê dîyarkirî de wê xwediyê awayekê hizirkirinê ê ku mirov wê bi wê re wê werênê ser ziman. Minaq wê, ber ku mirov tî ya mirov avê divexwê. Ber ku xewa mirov hat mirov dirazihê. Di wê temenê de wê, li ser gelek aliyan re wê, bi têtîna wê ya sedemî re wê re wê li wê bihizirê. Zaroyek wê ber çî wê ji dayika xwe re wê bêjê yadê. Ber ku ew zaro ji wê dayikê ya. Ev di wê rengê de wê çendî ku wê weke aliyna zelal jî bin lê wê, di wê temenê de wê, ji aliyekê din ve jî wê di temenekê hişmendiye de wê, bi sedem gûharînê a li ser temenekê hişmendiye re jî wê dikarê wê fahmbikê. Zaroyek wê dema ku ew ji temenê xwe yê piçûk ew ji dayika wê hat girtin û radest jinek din hat kirin û ew bi wê re mazin bû wê ew wê weke dayika xwe wê bibînê û wê ji wê re wê bibêjê yadê, ber ku ew wê weke dayika xwe dibînê û dizanê. Ev wê weke aliyekê ku wê têtîliya sedemê û hişmendiye ku wê li ser çî temenê û awayê wê bi hevdu re wê hebê û wê mirov dikarê wê di reng û awayekê de wê fahmbikê wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê, karibê wê di regekê de wê werênê ser ziman bê.

Di nava hizirkirina felsefeyê û ahenge jîyanî de wê li ser temenekê rasyonali wê di regekê de wê weke ku wê levkirinek di fahmkirinê û mijare fahmkirinê de wê hebê wê întîbayek wê di mejiyê mirov de wê çêbibê wê, bide mirov. Li vir wê, çî wê felsefeyê wê weke aqilekê jîyanê wê bikê û wê derxê li pêş? Ya ku wê di wê temenê de wê, di serî de wê, derxê li pêş wê, di wê temenê de wê, tiştê bi rasyonali dîtina wê û fahmkirina wê bê. Minaq wê, dema ku wê, di wê temenê de wê, bahsa tiştê û bûyina wê bibê, wê, li şûna ku wê, bahsa wê bikê û wê bê gotin ku wê xwûdê daya şînkirin wê, li ser temenê wê yê ku ew bi wê şîn dibê ji nava ardê û bi avdanê û hwd re wê, li wê bihizirê û wê bi temenê wê yê fizîkî û hwd re wê, di nava şertûmercên wê yên xwezayî de wê, werênê ser ziman. Ev xosletên felsefeyê wê, di wê temen de wê, aqil wê li ser temenekê serxwezayî zêdetirî wê li ser temenekê xwezayî wê bikê ku ew di nava jîyanê de tiştê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di mijare hizirkirinê a felsefeyê de wê, di wê temenê de wê, dema ku em wê li ser wê temenê rasyonali wê werênina ser ziman wê demê wê ya beremberê wê a ne rasyonali wê têtîna irrasyonali bê. Wê, di wê temenê

wê vajî aliyê wê yê rasyonal wê bi temenê serxwezayî û hwd re wê, ev alî wê tiştê û hebûnê wê fahmbikê û wê bend û girêdanên ontolojikî û hwd re wê, bixwezê ku ew wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê, felsefe wê, xosleta wê ya weke ji nedîtî ve hatina têkiliya tiştê bi hebûnek hêzî a serxwezayî û hwd re wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê ku wê di temenê wê dijberîya wê ya li wê jî bê. Di wê temenê de wê, mijare felsefeyê wê di wê temenê de wê, bi zêdeyî wê di demên serdema navîn de wê li ser wê temenê wê felsefe wê li ser temenê rasyonal û irrasyonal wê, bi awayekê wê li wê were lê hizirkirin û wê, derkeve li pêş. Wê gengêşî û nîqaşên felsefeyê ên li ser temenê dijberîyê û hwd wê li ser wê temenê wê bibê.

Di demên dawî ên serdema navîn de wê pêşketina têgînên weke bûjenîparêz û yên îdeayîparêz û hwd wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, çendî ku wê weke di întîba û dîmenekê weke ku mirov wê di wê temenê de wê fahmbikê de jî wê, bibê xwediyê dîmenekê lê wê ji wê zêdetirî û wê, aliyekê din ê di wê de wê hebê. Wê di wê temenê de wê aliyê bûjenîparêzî wê bi hebûna heyî û ya fîzîkî re ku wê were ser ziman aliyê din wê, li ser wê temenê hizirkirinê û ankû birina wê re wê li wê were lê hizirkirin. Lê li vir wê, di awayekê de wê ya ku wê bi wê re wê derkeve li pêş wê, herdû alî wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê bi wan re wê hizirkirinên wan wê pêşkevin. Mînaq wê ji aliyê bûjenîparêzîyê ve wê dema ku wê li wê were lê hizirkirin wê, di wê temenê de wê, tişt wê ew weke ku ew heya û mirov dikarê wê derkbikê û di wê temenê de wê ew wê li ser temen û têkiliyek xwezayî a asayî re wê bixwezê ku wê fahmbikê. Ji vê aliyê ve wê, tişt wê, bi hebûna wê ya heyî re wê, bi dîtina wê ya bi hiş û derkkirin û fahmkirina wê re wê, bibê. Di wê temenê de wê ji tiştê wê bi ber hizirkirina wê û ankû biriqîna wê ve wê bide çûyin.

Ji aliyê din ve jî wê dema ku mirov li wê bihizirê wê, di wê temenê de wê, vajî wê, di dîmenekê de wê, bi wê re wê, li wê were lê hizirkirin. Ya îdeayîparêz wê di awayekê de wê xwe bigihênê li şewayekê hizirkirinê ku wê hizrê wê, dênê li pêşîya hebûnê û ya heyî ku ew weke ji wê bûya û weke bi wê heya. Dema ku em wê dihizirin weke ku em di zanîn ku ew heya. Ku em ne hizirin wê weke ku ew nebê. Ev têgîna şubjeyî a îdeayîparêzî wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê, bi wê re wê, çerçoveyek hizirkirinê wê biafirênê. Ev aliyê düyem wê weke aliyekê ku wê, di temenê rengê hizirkirinên têgînên hizrî ên weke yên serxwezayî de

ku wê, ew bi wê weke ku wê were ser ziman jî. Minaq wê dema ku wê bahsa wê bikê û wê bêjê ku wê, tişt ji aliyê xwûdê ve wê, were lê hizirkirin wê demê wê, hebûn wê weke ku wê ji hizrekê wê, li wê were lê hizirkirin. Lê di aslê xwe de wê, aliyekê din wê bi întîbayî wê bi wê têngnekê re wê di mejiyê mirov de wê biafirê. Ew jî wê ew bê ku wê dema ku wê hebûna xwûdê wê weke hizrekê nebînê û wê weke hebûnek heyî a bi hebûn wê li wê bihizirê wê, demê wê ev têngîna ku wê tişt wê weke ji hizir diafirê wê, bi wê re wê çawa wê karibê were fahmkirin? Ji aliyekê ve wê, demê wê ew hebûna heyî wê, di wê temenê de wê, weke hebûnek heyî wê, demê wê hebûnên din ên hena wê di wê temenê de wê weke ku wê ji aliyekê ve wê nikaribê wê weke îdîa bikê ku ew hizrekê heya. Wê dema ku wê tişt wê weke ji hizrekê bibê wê demê wê, ji aliyekê ve wê weke ku wê hebûna xwûdê jî wê di wê temenê de ku wê bi ontolojikî wê li wê were lê hizirkirin wê di aslê xwe de wê bi wê rengê hizirkirinê re wê, dema ku ew dihê hanîn ser ziman ku mirov di farqê de bê û ne di farqê de bê wê weke ku wê 'weke hizrekê' wê pênasebikê û wê werênê ser ziman.

Hizir û xwûdayetî wê, di renekê de wê, bi hevdû re wê di ahengekê de wê tişteke wê di wê rengê de wê bidina diyarkirin. Ew jî di wê çerçoveyê de wê têngîna jîyanî a bi derkkirinê bê. Di nava jîyanê de wê, di wê temenê de wê, dema ku wê, tişt em li wê dihizir ku ew heya wê demê em di hizirin ku ew hizirkirina wê jî wê hebê.. Di wê temenê wê hebûna tiştê wê weke aliyekê wê yê ku em bi wê re wê werênina ser ziman. Lê li vir wê di aslê xwe de wê mijare hizir û zanînê wê aliyekê wê yê din jî wê, di wê temenê de wê were dîtin. Di nava navaroka hizirkirinê de wê tişt ku ew weke ji hebûnek heyî ku ew hat derkkirin wê weke li ser temenekê rastiyekê wê were fahmkirin. Ber ku ew tişt heya û ew hizir ji wê hatiya girtin.

Di wê temenê de wê, ev wê, weke aliyekê wê yê fahmkirinê wê biafirênê. Lê hemû tişt wê bi wê re wê bi sînor wê nemênê. Di dewama wê de wê, weke aliyekê wê yê din jî wê, di dewama wê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirê bi tiştê û ankû bi hizra tiştê re wê, di dîmenekê de wê dema ku me ew ji wê tiştê wê girt wê, weke ku ew êdî wê hebê. Lê ew rewşa wê tiştê wê, bi hebûnê ku ew bi zindiyî bê û ne bi zindiyî bê wê, di renekê de wê weke ku wê, bi gûharê. Wê demê wê ew rewşa hizirî ku me ji wê rewşa wê hebûnê wê girtî wê çawa wê dikarê û bi wê pênasebikê ku ew ji wê ya? Di wê temenê de wê ev wê bi wê re wê, di renekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Wê demê ew tişt ku me

ew derkkir wê, di dîmenekê de wê weke ku ew dervî pêvajoyên wê yên bûyinî û bûhûrînê ên di demê de wê, tenê wê bi hebûnek xwe ya bi heyî re wê di renekê de wê weke ku wê were dîtin. Ber ku wê bi darêjkî wê tişt û ankû hebûn wê hem bi rengiya xwe û hem jî bi awayê xwe wê, hertimî wê di nava gûharînê de bê û wê, di wê temenê de wê, rewşa wê ya bûyi wê tenê weke rewşek hatî derkkirin û hwd re wê bi wê re wê bi sînor wê di awayekê de wê bimênê. Ew hizir wê, di wê rengê de wê weke ji wê rewş wê bi dîtbarîya me bi ya bi hişmendî a ji wê ku ew hatî girtin wê tenê wê weke aliyekê wê ya ku em wê di wê temenê de wê ji wê bigirin wê bimênê.

Di rewşa hizir de wê, dema ku wê, bûjen û ankû rewşa fizîkî a heyî ku ew bi bigûharê wê, demê wê ew rewşa hizrî wê, bi serê xwe wê, di renekê de wê, weke xwe û tenê bi serê xwe wê di reng û awayekê de wê weke ku wê bimênê. Di wê temenê de wê ev wê, weke aliyekê wê yê giring wê, dikarê wê fahmbikê. Em nikarin bêjin ku weke ku me îro wê, hizra ku wê ji wê tişt girt em piştire di demekê kort û ankû dirêj de wê weke wê bi şibihênin û wê bi wê re wê, dênina beremberê hev û wê weke hev wê, di levkirinekê de wê, xwe bidina dîyarkirin. Di wê rewşê de wê, rewşa wê ya fizîkî wê ji wê dema ku me ew hizir ji wê girt û wê dema piştire ku me ew da berhevdû wê, di wê de wê, pêvajoyek gûharînê li ser wê rewşa heyî a wê ya fizîkî-bûjenî re wê, dikarê wê di renekê de wê bi wê re wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Hizir wê, di demên kevnera de wê, dema ku wê bi awayekê ontolojikî wê li ser îdeayan re wê li wê were lê hizirkirin wê, di wê temenê de wê weke ku wê ji wê aliyekê ve wê, li ser wê were sekin in. Di demên serdema navîn de wê, bi zanîna ku em digihijina li wê li ser wê re wê ev aliyê hizrî wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê, zanîn wê bi afirandina wê re wê di renekê de wê weke aliyekê mayinda wê xwe di dîmenekê de wê li ser wê rewşa tiştê, hebûn û fizîk û bûjenê û hwd re wê di renekê de wê bide dîyarkirin. Bo ku em karibin bi tiştê re bahsa gûharînê bi awayên wê re wê bikin wê ew tişt wê pêwîst bê ku ew hebê.

Di mijare felsefeyê de wê, dema ku wê bahsa zanînê wê were kirin wê di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê ku em li ser hebûna heyî re ku wê karibê wê bi wê re wê bikê mijare fahmkirinê bê. Lê ji aliyê din ve jî wê weke aliyekê wê yê din jî wê, aliyê wê hebûnê û zanînê û têkiliya wê ya bi zanînê û fahmkirinê re bê. Di demên kevnera de wê, dema ku wê bahsa zanînê û fahmkirinê wê were kirin wê di awayekê de

wê ew jî wê bi wê re wê were li wê hizirkirin ku wê zanîn wê çiqasî wê bi derfet bê ku ew dikarê me bigihijê bersivên di derbarê rastiyê û jîyanê û pêvajoyên wê yên jîyanî û xwezayî û hwd de bê. Di wê temenê de wê, rewşa zanînê û hwd wê di wê temen de wê, di rengê de wê ji wê aliyê ve wê li wê were lê hizirkirin. Nûqtaya ku wê ji wê bi ber aliyê metafizîk û ankû nepenîparêzîyê û hwd ve wê were çuyin wê yek ji wan nûqtayan bê.

Di demên serdema navîn de wê, têgihên weke mantiqê, metafizîkê, rasyonalismê û hwd wê pêşkevin û wê derkevina li pêş. Ev wê, çendî ku wê weke nîşanaka aqilekê têzanîn û bi felsefeyî ku mirov wê karibê fahmbikê jî bê lê wê, ji aliyekê din ve jî wê, dikarê wê di dewama wê de wê, weke aliyekê wê yên wê bifahmbikê ku wê nîşanaka aqil û di xwe de wê bi hizirkirin û kûrbûnê û hwd re ku wê bibê jî bê. Di wê temenê de wê, di xwe de wê kûrbûna aqilî wê, di wê temenê de wê, di rengê de wê, weke aliyekê wê yê giring ê zêhnî wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin bê. Di felsefeyên serdema navîn de wê, li ser wê temenê wê mijare fahmkirinê û di wê de wê bi kûrbûnê wê li wê were lê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê, rengê hizirkirinê wê bibê û wê, bê hanîn li ser ziman.

Di wê temenê de wê, di rengê de wê, di awayekê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di aslê xwe de wê mijare felsefeyê di wê demê de wê, di nava isewitîyê de wê, di rengê de wê, hin bi hin wê li ser wê temenê wê bi wê hizirkirinê re wê di rengê de wê, derkeve li pêş. Di awayekê de wê, felsefe wê, di awayekê de wê, li ser temenekê idealismek objektîvî wê bidest hizirkirina xwe wê bê. Wateya wê çi bê? Wateya wê ew bê ku wê hebûnên di jîyanê de wê herê bikin ku ew çi û çawa hena. Lê wê bi wê re wê, ew tişt wê çavkaniya wan wê çi bê û çawa wê hebin wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Tişt dikarê ji nebûnê bibê û ankû nebê wê, weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku wê li ser wê temenê wê were lê hizirkirin.

Di têgihên afsûnî de wê, di rengê de wê, têgînek weke ya bi têgîna 'weke ku wê bi gotina 'bibe!' û wê bibê re ku wê bêtê ser ziman wê hebê. Li ser wê temenê wê, di rengê de wê, di awayekê de wê, bi navê xwûdê re wê hinek awayên wê hizirkirinê jî wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Çavkaniya wê hizrê wê çi bê? Çavkaniya wê hizrê jî wê ew bê ku wê, dema ku wê, wê bê hizirkirin ku wê, di destpêkê de wê destpêk ji goitnekê, dengê û ankû hizrekê wê bibê û hwd re wê, di wê temenê de ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê.

Di wê temenê de wê jî mirov dikarê wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê wê, li ser wê temenê wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê, bi wê re wê were lê hizirkirin. Aliyê ku wê ew wê hizrê bikê berlêpîrsînê de ku wê mirov wê çawa wê xwediyê hizirkirinê û hiş bê û ew bêjê bibe û ew tişt wê nebê bê. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê.

Di temenekê rasyonali de wê, were dîtin ku wê hizrên teolojikî ên piştî demên kevnera li mesopotamiya û herêmên girêkê û pê de wê, li ser wê temenê wê bibin ku wê, pêvajoyên hebûnê ên bi fîzîkî ku wê li wan bihizirin û wê li ser wan re wê êdî wê, bi temenekê hizirkirinê re wê bê xwestin ku ew xwe bigihênê temenekê fahmkirinê li ser temenê fahmkirin. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, li şûna têgihên afsûnî û hwd ku wê xosletên fîzîkî wê, li wan wê were lê hizirkirin wê piştî wê aliyekê din wê, li wê were lê hizirkirin. Ya fîzîkî û ya ne fîzîkî bê. Ya ne fîzîkî wê weke ya ne xwediyê hebûnek fîzîkî weke gîyanê û hwd bê. Minaq wê, di wê temenê de wê, li ser wê temenê wê gelek şîroveyên ku wê di nava civake kurd de wê li ser gîyanê û xosletên fîzîkî wê bi hev re wê kirina û wê bi çîrokî û hwd wê di nava wan de wê di civatên wan de wê werina ser ziman wê, li ser wê temenê wê, di rengekê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê, karibê wê li ser wê temenê wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Fîzîk wê nbi rewşên xwe yên weke yên hişk, nerm û hwd re wê, di rengekê de wê, werina kifşkirin û wê di wê temenê de wê, li wan wê were lê hizirkirin. Lê di wê temenê de wê, di rengekê de wê, kombînasyoniya fîzîkî a di temenê jîyanê de ku wê hebê wê bi xwezayî wê çawa wê xwediyê rêgezên xwe yên domandinê bê wê li wê were lê hizirkirin.

Aliyekê din jî wê di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê mijare hebûna fîzîkî a hevgirtî bê. Ti tişt wê weke yek qatê wê nebê û wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, dema ku wê weke yek hebûnê wê bibê wê di wê de wê, gelek hevgirtinên di wê de wê, bi hebûnên cihê wê hebin. Di wê çerçoveyê de di fizîkê kûrbûn wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê, dikarê wê di rengekê giring de wê, werênê ser ziman û wê fahmbikê bê.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, di serdema navîn de wê ev mijarên bi hizirkirina fîzîkê wê, di wê temenê de wê, bina temenê lêpîrsînên li ser rewşa fîzîkê û hwd re bê. Di wê temenê de wê, tişt ku ew hebê wê xwediyê rewşek fîzîkî, bûjenî, û her wusa bi hacmî weke bi

gîranî û hwd bê. Wê dema ku ev nebin wê weke ew hebûn nebê. Di wê temenê de wê hebûnek bi fîzîkî nebê wê çawa wê hebê wê di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin. Mijare gîyanê jî wê çendî ku wê tîpolojiya mirov a hebûnî bi zindiyî wê, di renekê de wê, weke minaq û rengê hebûna gîyanê jî wê li wê were lê hizirkirin. Hebûna mirov a menewî û ankû ya hizrî wê çawa wê hebê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Lê wekî din wê mijare gîyanê jî wê di renekê de wê di awayekê de wê çawa wê were fahmkirin wê, weke hebûnek bi hizrî bê û ankû dervî hizrê ku ew heya weke hebûnekê bê û hwd wê çawa wê were fahmkirin wê li ser wê temenê wê ew wê were lê pîrsîn û wê bi wê were lê hizirkirin.

Mijare fahmkirina hebûnê bi aliyên wê yên fîzîkî û nefîzîkî û hwd re wê, di wê temenê de wê, di renekê de wê, di renekê de wê, di wê de wê derkeve li pêş. Li vir di aslê xwe de wê jî mirov dikarê bi goitnekê wê werênê ser ziman ku wê dema ku em dibînin 'ne fîzîkî' divê ku ew di cih de li şûna wê bi têgîne metafîzîkî aqilek newê fahmkirin. Her ku wê, di wê temenê de wê, li ya nefîzîkî wê were lê hizirkirin wê di renekê de wê wê weke ku wê hebê wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê, di renekê de wê, têgihên bi wê rengê wê, werina fahmkirin.

Metafizik xosletên wê yên ku mirov wê li wê bi wê bihizirê wê di serî de wê, li ser temenê nepenîparêziyê bê. Li ser wê temenê wê, xwediyê aliyekê ku wê bi wê were wê were lê hizirkirin. Wekî din wê di temenekê mereolojîkî û ankû kosmogonîkî û hwd re wê, di renekê de wê bi wê re wê, li ser temenekê gerdûnî wê bi têgînên sermed û hwd re wê, bi hebûna gerdûnî û hwd re wê li wê were lê hizirkirin. Gotina gerdûnê di kurdî de wê wateya wê ya sereka wê ew bê ku wê, di xwe de wê xwediyê têgînek xwe domandinê, dewrûdayimiyê, jîyankirinek bi berdewamî û hwd. Li ser wê temenê wê xwediyê hinek têgînên ku wê di wê de wê bi wê re wê karibê ku ew li wê were lê hizirkirin.

Wê dema ku em di wê temenê de wê, bi wê re wê li wê dihizirin wê di awayekê de wê, têgîna sermediyê wê li ser çî temenê wê karibê bi etimolojîkî wê karibê were fahmkirin wê di serî de wê weke aliyekê wê yê din wê xwe bide dîyarkirin ku mirov wê were fahmkirin.

Têgîna sermediyê wê di xwe de wê, wateyek bi têgîna astê re wê bide dîyarkirin. Lê wekî din wê di wê de wê, wateya xwe domandina hebûnê wê wekî din wê bi têgînekê û wateyekê wê ji wê were fahmkirin. Di dewama wê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê, dikarê

wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman. Di nava xwezayê de wê, tişt wê bo ku ew xwe bide domandin wê pêwîstîya wê bi jîyanê û jîyan jî wê pêwîstîya wê bi temenê xwe jîyanê weke bi vejenî û hwd wê hebê. Di wê temenê de wê, xwe dewrûdayimkirin wê, di dewama wê, bi wê re wê, karibê wê fahmbikê. Li vir wê, gotina dewrûdayimiyê wê, di wê têngîna dewamiya wê gotinê de ku mirov wê bi temen bikê û wê fahmbikê wê baştirin wê weke ku wê têngînekê bi fahmkirinê wê bi xwe re wê bide me. Dewrûdayimiyê wê di rengê de wê weke ku mirov wê, dikarê wê di dewama wê de wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê, weke xosletekê xwezayê ku mirov di nava wê de bi zindiyî dijî û di temenekê de bi wê ve girêdayî ya li ser temenê jîyankirina xwe û hebûna xwe ya jîyanî û hwd. Di wê çerçoveyê de wê, di rengê de wê mijare hebûna xwezayî wê, li ser wê temenê wê, di rengê de wê, dikarê wê di awayekê de wê bi wê re wê fahmbikê.

Gelek mijarên bi wê rengê ên ku mirov wan di serdema navîn de dibîne wê bi awayekê wê li wan wê were lê hizirkirin wê temenê hizirkirina wan wê bi afirênê. Li ser wê temenê wê yê hebûnê e objeyî wê hebûna ku ew heya wê, çavkaniya wê di wê temenê de wê weke temenekê ontolojîkî ku wê li wê were lê hizirkirin.

Di felsefeya serdema navîn de bawerî û zanîn

Ku mirov ji kijan aliyê ve li felsefeyî di demên serdema navîn de li wê binerê wê bi zanînekê re wê derkeve li pêş. Li ser wê temenê wê, têkiliya bawerî û zanînê wê bi hev re wê di temenekê de wê were danîn û wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di pêvajoyên destpêkê ên serdema navîn de wê, têngînen ku wê derkevina li pêş wê li ser wê temenê bin ku wê, 'çawa bawerbikim ku bo ez zanibim' wê li wer wê re wê di rengê de wê pêşkeve. Zaneyên demê ên olî wê yên weke augustinus wê bi gotina 'bo ku ez zanibim bawer dikim' re wê, wê têkiliya zanîn û baweriyê wê, di wê temenê de wê, werênina ser ziman.

Li vir wê, di rengê de wê, hertimî wê di nava wê de wê aliyekê wê bi zêdeyî wê bê mijare gengêşyan. Ew jî wê ew bê ku wê zanîn wê bê zanîn li pêşya baweriyê ankû wê bawerî bê danîn li pêşya zanînê wê, ev wê, di derbarê wê de wê, di nava hizirvanên demê de wê, bi zêdeyî wê weke nûqteyek zêde giring wê were dîtin û wê li wê were lê hizirkirin.

Bi wê re wê, weke aliyekê wê yê din jî wê, çavkanya zanînê wê, çî bê wê li ser wê were lê hizirkirin. Li gorî thomasê aqinayî wê, çavkaniya zanînê wê azmûn bin. Di wê temenê de wê, li ser wê re wê, tiştên ku me

bi kirinê di nava jîyane xwe de wê ceriband wê, di temenekê de wê çavkaniya wê jî wê bi wê xwe re wê, di rengê de wê biafirênê.

Di demên destpêkê ên skolastiskê de wê, dibistanên di qasr û bawergehan de ku wê pêşkevin wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê bikirpênê û werênê ser ziman bê. Di wê demê de wê, weke aliyekê din jî wê tiştê din wê bi zêdeyî wê li ser wê temenê wê bi çerçoveya wê fêrbûna demê re wê pêşkeve. Wê berhemên demên kevnera û ankû yên ku ew di wê demê de dihên nivisandin wergerandina wan li zimanên din wê hin bi hin wê bi wê re wê temenekê hizirkirinê ê xort ku wê di wê çerçoveyê de wê li wê were hizirkirin wê bide afirandin. Di wê temenê de wê, wergerandinên ku wê di wê demê de wê ji ibni rûşd û ibni sina wê bibin û ankû wergerandinên ji aristo, platon û hwd dibînin wê bi wê re wê, temenekê hizirkî ê li ser têgihên weke yên mantiqê û hwd re wê biafirênê.

Li ser wê re wê, temenê hizirkirinên nû bi awayên din wê li deverên din wê bi wê re wê pêşkeve. Di nava felsefeya dema skolastiskê de wê, bi zêdeyî wê mijare hildana li dest a hebûna xwûdê bi felsefeyî û têkiliya xwûdê û gerdûnê û hwd wê, weke aliyna ku wê di wê temenê û çerçoveyê de wê li wan wê were lê hizirkirin bê. Di demên skolastiskê ên pêşî de wê, felsefe wê li ser temenê bi şîroveyên teolojikî û hwd re wê li ser wan aliyan û mijaran re wê pêşkeve. Wê di wê temenê de wê temen û çerçoveyek hizirkî a kûr wê hin bi hin wê bi wê re wê were afirandin. Di dema navîn a skolastiskê de wê, bi zêdeyî wê mijarên fenomenolojikî bi têkiliyên ontolojikî ên weke bi kûrbûnên bi mantiqê, matematikê û hwd re wê, bibê û wê di wê temenê de wê, li ser zanîna kosmolojikî û astronomikî û hwd re wê, ew wê bi wê re wê, bi kûrbûnekê re wê li wê were lê hizirkirin. Di dema navîn a skolastiskê de wê, bi zêdeyî wê, felsefeyek zêhnî wê di wê temenê de wê li ser temenê fahmkirina têkiliya bawerî û zanînê û hwd re wê bi wê re wê, derkeve li pêş. Lê di wê temenê de wê çawa wê, mijare têkiliya zanîn û baweriyê wê bi hevdu re wê, têkiliya wan wê were û pêşkeve wê, baxtê wê nîqaşkirinê di dema sêyem a dawî de wê, bi ji hev cihêbûna felsefe û baweriyê, û hwd re wê, di rengê de wê xwe bide diyarkirin. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, ev dem wê, di awayekê de wê li demên li dora bi ber dema ronansê ve çuyinê bê û wê, di wê demê de wê bi zêdeyî wê, di wê temenê de wê, rengê hizirkirinê wê bi wê re wê, bibê ku wê, êdî wê, zanîn û bawerî wê, weke du mijarên ku ew hevdu weke herê nakin wê werina li wan nerin û wê li ser wê temenê êdî wê ji hev

cihêkirina wan û ankû cihêbûna wan û di wê temenê her yekê bi serê xwe cihê û cihê li wan hizirkirina wan û hwd re wê, di wê temenê de wê, êdî wê bibê. Di wê temenê de wê, dema sêyem a skolastistiskê wê weke demek ji hev cihêbûna zanîn û baweriyê jî bê. Di wê temenê de wê zanîn wê weke aliyekê ku ew bi tenê û xwe li ser lingên xwe digirê wê êdî wê derkeve li pêş û wê bi serê xwe wê pêşkeve.

Di wê demê de wê êdî wê, aqil û mantiqê û ankû aqil û rasyonalism wê weke mijarên ku wê bi wê re wê li wan wê were lê hizirkirin. Di dema dawî a skolastistiskê de wê bi awayekê nû wê li gorî demê wê jinûve wê têgihên weke matematikê û hwd wê bi pêşî bi rêya têgînên mantiqê û hwd ên weke cebirê û hwd re wê derkeve li pêş. Piştî wê, di awayekê de wê bi zanîna wê re wê bi serê xwe wê weke mijarekê wê, di wê çerçoveyê de wê pêşkeve û wê, derkeve li pêş.

Di felsefeya skolastistiskê de wê, mijarên weke tékiliya mirov û xwûdê, xwûdê û gerdûnê, xilasiya mirov, bi zanebûna mirov, çawa jîyankirinê û hwd wê weke têgîn û pirsna ku wê werina pirsin û wê li ser wan re wê li wan wê were lê hizirkirin. Hizirkirinên platonvanên nû weke bi platinus û hwd re wê, di awayekê de wê mirov dibîne ku wê di destpêka demên skolastistiskê de wê, bi awayekê bandûrî wê di wê temenê û demê de wê bi bandûra wê re wê derkeve li pêş.

Di wê temenê de wê, di wê demê de wê, ji binî ve wê weke ku mirov wê dibîne wê mijare zanîne wê bi zêdeyî wê di reng û awayekê de wê, li ser temenê teorikî, kirinî, gotinî û hwd re wê derkeve li pêş. Aqil wê bo jîyanê û her wusa bo gihiştina rastiyê wê, di wê temenê de wê li ser du temanên wê li wê were lê hizirkirin. Di aliyê pêşî ê bo jîyankirinê de wê bi temenekê dîtbarî û serrûyî de wê çawa wê, mirov wê kirinên xwe wê di nava jîyanê de wê fahmbikê, li gorî çî û çawa wê fahmbikê û hwd wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê bide dîyarkirin.

Weki din wê di wê temenê de wê di nava jîyanê de wê hebûna mirov û jîyane mirov wê çawa wê were fahmkirn wê weke aliyekê din ku mirov wê dikarê wê bi wê re wê kifşbikê û wê werênê ser ziman bê.

Skolastisism wê di rengekê de wê, li baweriyê ku ew isewiti bê û ankû baweriyên nû ên weke islamê û hwd ku wê derkevin wê çawa wê, di temenekê baweriyî de wê, ji wan re wê, temenekê teoriyî û hwd wê biafirênê wê bi wê re wê werê dîtin. Wekî din wê di wê demê de wê, weke teoriyek baweriyî wê, pêşketina wê cihûtiyê jî li ser wê temenê divê ku mirov wê bi kirpênê û wê werênê ser ziman.

Çavkaniyên baweriyî ên ku ew li herê mê hena wê piştî ku ev baweri wê pêşkevin û wê bi felsefe bibin wê di awayekê de wê, di nava wan de wê, di awayekê de wê, werina bişavtin. Yan jî wê mirov dikarê wê bêjê ku wê di nava wan de wê, di rengekê ku ew ji wê sîd digirin û hwd re wê bîn hildan li dest.

Di wê temenê de wê, li ser temenekê ku wê weke ku wê hê di dema patristiskê de wê pêşkeve wê, bawerî wê xwe li hev wê bigirin wê, bi wê re wê bi temenekê baweriyî wê weke rêgezêk pêşketina xwe ku wê bibînin wê derkeve li pêş. Ev jî wê di wê temenê de wê, weke rêgezêk ku wê di demên piştê ên skolastisismê de wê xwe bide dîyarkirin. Li hev girtîbûna baweriyên wê, hinekî jî wê li ser wê temenê wê piştê wê pêşkeve û ev li hev girtîbûn wê di rengekê de wê heta wê asta li hev pêşxistina dijberiyê û hwd jî wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Dema ku em li ser wê temenê bi gotinekê jî bê bahsa felsefeya patristiskê bikin wê dikarin li ser sê temenan bi kurtasî wê werênina ser ziman. Dema pêşî wê weke dema li ser temenê danîşandina baweriyê û weke ya rastteqîn têgîna baweriyê hildana li dest û wê gihandina li şîroveyên felsefeyî û ankû li ser şîroveyên li ser felsefeyê re ku ew were pêşxistin bê. Di wê demê de wê, dema baweriyê a jî gnostisismê dîrketinê jî wê di awayekê de wê were dîtin. Di wê temenê de wê bi teorizekirina felsefeya 'yexwûdayîyê' û li ser wê temenê wê bi têgînek gerdûnî û rêgezî gihandina li şîroveyan û hwd re wê bibê bê. Dema din aê duyem jî wê, weke demek pêşketinê wê bi bandûra hizrên aristo, platon, platonvanên nû, û heta dibistanên weke yên iskenderiya û filosofên wê yên weke klement û origenes û hwd ku wê li ser temenekê hev girtinê, levkirinê û di nava xwe de bi wê rengê dîtina rêyek levkirinê û hwd bê. Di wê demê de wê, li ser wê temenê felsefeyî re wê, dema ku mirov li terminolojiya isewitiyê jî bînerê wê çerçoveya bi gotinên felsefeya demên kevnera ên li girêkê û mesepotamiya û hwd re ku wê were afirandin re wê bê hanîn li ser ziman. Di dewama wê de wê li ser wê temenê wê du dema sêyemîn de wê weke dema bi sazûmankirina di hizirkirina baweriyê û bi wê re wê, bi çerçoveya wê ya hizrî a hati afirandin re hizirkirin û di wê de bi kûrbûnê û hwd re wê were ser ziman.

Di nava hizirkirinên ku wê bi wan wê kûrbûn wê bibê de jî wê mijare mirovî û ya hebûnê a ku ew ji nebûnê dikarê bibê û ankû ji nebûnê nikaribê bibê û hwd wê weke aliyekê wê yê din ku wê, weke ku me li jor li ser temenê têgîna fîzîkê re wê hanî ser ziman wê bi wê temenê wê were lê hizirkirin û wê hizir wê werina hanîn li ser ziman. Mijare hebûnê wê,

di wê temenê de wê, di awayekê de wê pêvajoyên wê yên bûyinê, bi awayekê peresendinê di nava jîyanê de wê çawa wê bibin wê li ser vegetinên weke yên *adam û hawa* û hwd re wê, bi dîmenekê wê werina ser ziman. Li ser temenê ji xwe zêdebûnê, pêşketinê û mazinbûnê û hwd de wê di wê temenê de wê were lê hizirkirin.

Di wê temenê de wê, felsefeya serdema navîn wê di aslê xwe de wê di wê nûqtayê de wê hinek aliyên wê yên din ên giring wê xwe bidina dîyarkirin. Aliyên weke bi dogmayi di xwe de hizirkirinê û hwd ku wê derkevina li pêş wê çawa wê li ser temenekê di xwe de hizirkirinê û hwd re wê bi wê re wê bibê û wê, di wê de wê, modelên hizirkirinê ên demên kevnera ên felsefeyê wê werina bikarhanîn.

Felsefe ji temenekê xwezayî ku wê were dîrkinin û wê li ser temenekê bi wê rengê a dogmayi wê di wê de wê li wê ku wê were lê hizirkirin wê êdî wê bi wê re wê bibê û wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê dema patristiskê wê di wê çerçoveyê de wê bi zêdeyî wê weke dema afirandina dogmayên xwe yên li ser temenê çerçoveya baweriyê a ku ew dihê afirandin û pêşxistin re ku wê bibê.

Lê her çendî ku wê bi dogmayi wê were lê hizirkirin jî lê wê aliyekê din wê xwe bide dîyarkirin. Ew jî wê bi têgîna zêhnê û hişmendiyê û hwd re ku wê were fahmkirin bê. Di dewama wê de wê kevneşopîyek felsefeya xwezayî a demên kevnera wê ji temen ve wê weke aliyekê bi tevger ê gûharîner wê xwe bi wê re wê bi temen bikê û wê bide dîyarkirin. Ew jî wê ew bê ku wê çawa wê her tişt û hebûnên di jîyanê de ku ew werina şîrovekirin û fahmkirin. Her tiştê ku ew heya wê çawa wê were dîtin bi nerîna wê re ku wê ew wê were şîrovekirin wê di wê temenê de wê li hebûnên di jîyanê de ku ew hena wê ser wan re wê ew çerçovea wê êdî wê were pêşxistin. Wê di wê temenê de wê, ev kevneşopî wê piştî wê, di wê temenê de wê, di nava tiştê de wê bi mantiqî temenê hizirkirinên nû wê bi xwe re wê, di renekê de wê weke ku wê biafirênê. Têgîna felsefeya xwezayê a bi rêya çavdêriyan xwe gihandina nerîna felsefeyî wê di wê temenê de wê, weke şewayekê teolojikî a bi wê re ku wê li hebûnên li jîyanê hena ku wê bi wê re wê were nerîn jî bibê. Temenê ku wê di demên kevnera de wê bi felsefeyê, çandê, baweriyê û hwd re wê, bê afirandin wê di demên serdema navîn û destpêka wê de wê di wê çerçoveyê de wê weke temen û çerçoveyek berfireh a ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê. Mijarên weke yên gîyan û xwûdê wê, bi gotinê û felsefeyî ku wê demên kevnera wê ji demên piştî xwe re ji fahmkirinê re wê bihêlê wê, di wê demê de wê, serwer bin û wê, di wê

çerçoveyê de wê, ji aliyekê ve jî wê weke dema li gorî wan bi têngînî û felsefeyî jîyankirin û fahmkirinê jî bê. Civakên dema kevnera wê, di awayekê pirxwûdayî de wê xwediyê pergalek baweriyê bin. Ev pergale baweriyê wê, di awayekê hiyararşiyî de wê pêşî wê, were bi sazûmankirin û bi temenkirin di fahmkirinê de. Wê di wê temenê de ew hîyararşî wê, piştî wê di demên kevnera de wê, ji destpêka wê ya ji serî ve wê bi têngînên felsefeyê û alikariya wan ya bi rêgezî û hwd re wê, weke 'yekxwûdayî' wê êdî wê pêşkevin û wê serwerî demî bibin.

Felsefe wê di demên kevnera de wê, bi serê xwe wê, bi awayekê wê bê xwediyê pêşketinê. Lê wê di demên serdema navîn de wê, bi çerçoveya baweriyê re wê, di temenekê teolojîkî de wê çawa wê tenenekê wê yê hizirkirinê wê biafirênê û wê di wê de wê kûrbûnekê wê bi aqilê mirov re wê çêbikê wê erka wê hilde li ser milê xwe.

Li vir di aslê xwe de di dewama wê de ku miro bibibêjê têkiliya ol û felsefeyê wê di awayekê du dîmenî de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Li vir wê, felsefe jî wê bi awayekê du dimenî wê bi wê re wê were dîtîn. Di dîmenekê pêşî de wê li ser temen û felsefeya xwezayê re ku wê bibê û wê, di wê temenê de wê li ser temenekê temenê xwezayî bi aqil meşandinê re ku wê bibê re wê, werê dîtîn. Di dîmenê din ê duyem de jî wê, weke di temenekê hizrî û zêhnî de wê, weke dinava wê de wê, çerçoveya wê ya hizrî wê bi encamên felsefeyê re wê, bi temen û sazûman bikê. Wekî din wê di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê girîng wê werênê ser ziman ku wê, ji wê aliyê ve wê felsefe wê, weke aliyekê olî wê bi dîmenekê wê xwe bide dîyarkirin. Gotina 'felsefeya olî' wê hinekî wê piştî wê li ser wê temen û dîmenê re wê were avakirin û wê were hanîn li ser ziman.

Di wê temenê de wê, li ser wê temenê re wê, di aslê xwe de wê mirov nikaribê bêjê ku wê felsefe ji hizirkirina xwe wê di awayekê de wê ji wê dîrkeve. Lê wê, awayên wê yê hizirkirinê wê, di wê temenê de wê pêşkevin. Felsefeya zêhnî wê pêşketina wê di wê temenê de wê, di nava felsefeya serdema navîn de wê, li ser wê temenêbi kûrbûna felsefeya xwûde û şîroveyên wê yê gîyanî re wê bibê. Wê bi wê re wê, çerçoveya xwûde a şubjeyî û ankû bi aqilê şubjeyî ê bi wê hizirkirinê û hwd re wê li ser wê temenê wê bê afirandin û wê were hanîn li ser ziman. Xwûdayek ku ew dihizirê û hizrên xwe dihênê ser ziman û bi wê rengê ew di nava jîyanê de weke îdolekê ya bi hizirkirinên xwe re wê, di wê temenê de wê pêşkeve.

Hizirkirinên li ser xwûdê wê weke ku wê wê were dîtin wê di wan de wê bi zêdeyî wê li ser temenekê baweriyî wê re wê were lê hizirkirin. Li gorê Williamê ockhamî wê, hebûn û hevqirtinîya xwûdê, sermedî û hebûna wî ne bi derfet bê ku mirov wê pênasebikê û bi temenî wê fahmbikê. Li gorî wê, zanînen me wê weke hinek derpêşên baweriyî bin. Wê bi serwerîya pirtûka pîroz û kevneşopîya bawergehê re wê bi wan wê bibê. Lê disa wê li gorî william wê zanîn wê ji baweriyê wê cihê bibê û wê rêya xwe wê bibînê. Minaq wê di dewama wê de wê, johannes scottus eriguene wê ji hevye kirina felsefe û teolojiyê xwe dîr digirt. Li gorî wê baweri bi rastteqînîyên olî re xwe ku ew xwedî dikê wê, ew rastteqîn wê li ser temenekê aqilî re ku wê bibin û wê werina fahmkirin re wê bènê ser ziman.

Weke din wê zaneyekê din ê olî ê weke Anselmus ku wî bi gotinên xwe di wê warê de wateyek hanîya ser ziman bi gotinên weke 'Ez bawer dikim ku fahm bikim' re ku wê werênê ser ziman wê, bixwezê ku ew sînoren baweriyê bi aqil kifşbikê û werênê ser ziman.

Li vir di aslê xwe de wê, gotinên ku em divê ku em wan kifşbikin ên weke xwûdê, ol, gîyan û hwd wê weke gotinên ku wê hem wê hevdû pêşwazî bikin û hem jî wê weke gotinên ku em divê ku wan heryekê bi serê xwe wan hilde li dest û fahmbikê û werênê ser ziman bê. Di dewama wê de wê, bi encama pêvajoyên pêşketina aqil wê çerçoveyên olî wê pêşkevin û wê li ser wê temenê wê êdî wê, teoriyên teolojikî wê bèn pêşxistin. Ol wê weke çerçoveyek baweriyê a li dînyayê di nava jîyane civakî de ku wê were fahmkirin bê. Di aslê xwe de wê, gotina xwûdê û ya olê jî wê weke gotinna ku mirov wan ji hev cihê wan li wan bihizirê wan û werênê ser ziman bê. Wê li ser temenê olî re wê, gotina yazdaniyê ku wê weke navekê xwûdê bê wê, li şûn were hiştin û wê, ya xwûdê ku wê çerçoveya wê ya fahmkirinê wê bi rêgezî û teorikî wê zêdetirî wê were fahmkirin wê were û pêşkeve. Ol wê, weke sazûmanak baweriyê ku wê bi serê xwe wê karibê were fahmkirin bê. Wê dema ku wê li herêmên asya dîr wê, bahsa olan wê were kirin wê di temenekê pîr xwûdayî de ku wê bahs wê were kirin wê li ser wê temenê wê were dîtin ku wê, ol wê weke temenekê wan bê. Çendî ku ew pîr xwûda wê ew ol wê ya wan bê û wê, weke ew yên wê olê bin wê ne tenê wê ew yên wê olê bin. Wê ber vê yekê wê, ol wê weke temenekê epistemolojikî ê fahmkirinê ê bi serê xwe wê, di wê temenê de wê, bibê xwediyê çerçoveyek fahmkirinê a bi serê xwe jî.

Di aslê xwe de wê, ya ku wê di demên serdema navîn de wê pêşkeve wê, di awayekê de wê, li şûna gotina xwûdê û felsefeya wê, wê gotina olê û teoriya wê ya civakî û baweriyê bê. Wê, di wê temenê de wê, ew wê bi wê re wê derkeve li pêş. Di awayekê de wê, her olek wê weke bi xwûdayekê re wê were bi navkirin wê ji wê ola wî xwûdayê zêdetirî wê, weke hizir û çerçoveya wê pirtûka pîroz û hizirvanên wê yên bi baweriyî ku ew dihênina ser ziman û bi wê rengê didina jîyankirin bê. Wê, di wê temenê de wê, di rengekê civakî de wê, xwe bide dîyarkirin.

Ol wê, ber çî wê di wê demê de wê bi zêdeyî wê derkeve li pêş? Di aslê xwe de wê pirsê pirsirin û li bersiva wê lêgerîn wê, weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman bê. Olê wê, bi serê xwe wê weke çerçoveyek têgînî a teorikî bi rêgezî û hwd re wê, fahmbikî û wê werênê ser ziman wê, li gorî wê rengê pêşketina wê ya ku ew dibê wê, weke ku wê baştirîn wê bide fahmkirin. Di nava olê de wê, bi sazûmana wê re wê hem hizrên bi navê xwûdê ku ew dihên ser ziman û hizrên zaneyên wê yên olî û hwd ku wê werina ser ziman wê navaroka wê pêşbixin. Wê li ser wê temenê wê çerçoveyek hizirkî wê bi xwe re wê biafirênin. Ya ku wê, di wê temenê de wê, teoriyek xwûdayî wê, di nava jîyanê de wê bi temenê wê re wê demezrênê û serwer bikê wê ne xwûdê lê wê ol bê.

Di wê temenê de wê, di nava jîyanê de wê ol û bawerî wê di rengekê de wê derkevina li pêş. Wê dema ku em têgîna baweriyê j inava ya olê dûrbikin wê sazûmana teorikî a olî wê bi serê xwe wê weke çerçoveyek qalibî a hizirkî ku ew bi wê rengê hatiya hizirkirin wê di rengekê de wê bimênê. Bawerî wê, di wê temenê de wê, bi têgînên olî û sazûmana wê re wê, di ahengekê de û ku wê beremberê hev wê li hev wê xwediyê bandûrê bin wê di wê temenê de wê, bi wê re wê, di rengekê de wê, werina dîtin.

Di gotina xwûdê û felsefeya wê ya serdema navîn de wê, ev hersê alî wê di dîmenekê de wê weke ku wê di zikhev de wê bi wê re wê werina lê hizirkirin û di zane min de wê hinekî jî wê wê gotinê wê kompliketir wê bikê jî wê di awa û rengekê de wê weke ku em wê dibînin û kifşdikin jî wê awayekê de wê weke ku wê ev bê.

Di wê çerçoveyê de wê, dema ku em bi têgînek mantiqî wê li wê dihizirin wê di aslê xwe de wê weke ku em wê dibînin wê di wê çerçoveyê de wê, di wê temenê de wê hem gotinê xwûdê jî, hem gotina baweriyê û hem jî ya olê wê cihê û cihê wê bina xwediyê temenekê sazûmanî di şêwayekê fahmkirinê de. Wê di wê temenê de wê bi wê re

wê, êdî wê pêşkeve. Gotina olê wê ji aliyê civakî ve wê, taqabûlî sazûmana wê ya civakî wê bikê, ya baweriyê wê taqabûlî kevneşopî û rewîstê û ya xwûdê jî wê taqabûlî kes û keseyetiyê û pêvajoyên wan ên pêşketinê wê bikê.

Di serdemên navîn de wê, di nava jîyanê de wê pêşketin û serwerîya bawergehan wê li ser wê temenê û wê sê-dîmeniya bi olê, baweriyê û xwûdê re ku mirov wê fahmbikê wê weke temenekê afrîner wê, di wê çerçoveyê de wê, weyn wê bileyizê. Wê têkiliya çerçoveya pêşketina skolastisismê û bawergehê wê li ser wê temenê û bi wê fêrbûna bi sazûmanî û hwd re wê, bi wê re wê, di awayekê de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Lê ev dever wê weke deverta ku mirov di dîmenekê pirrdîmenî de wê, dikarê wê fahmbikê bê. Wê, di wê temenê de wê, di regekê de wê, bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. biqasî gotina xwûdê, olê û baweriyê wê ya bawergehê wê di wê rengê de wê bi giringiyekê wê xwe bide diyarkirin û wê derkeve li pêş. Ev her çav gotin jî wê weke gotinna ku ew di xwe de wê bi sazûmanekê wê di zikhev de û wê bi hevdû re wê pêşkevin û wê di wê temenê de wê, weynek wan ya bi hevdû re ku ew bi wê re ew ji hev dirabin wê hebin.

Wê dema ku e, sazûmana hizirkirina felsefeya serdema navîn wê li ser wê temen û pêvajoyên wê yên fahmkirinê em dikin ku wê fahmdikin em wê dibînin ku wê weke pêwîstîyekê bi fahmkirinê re wê ew bê ku ev gotin her yekê bi sazûmana xwe ya felsefeyî, teorikî û hwd re ku werina hildan li dest û ji hev derxistin. Ev gotin wê ber ku wê çendî wê bi hevdû re wê, weke ku wê bi hesanî wê were dîtin wê di çerçoveyek olî de wê, regekê fahmkirina olî wê bi sazûmanî wê bi xwe re wê, werênê li holê ku mirov wê bibîne lê wê ji wê zêdetirî jî wê ev dîmen wê hinek aliyên wan ên din jî wê bi fahmkirinê re wê, hebê ku mirov wê, werênê ser ziman bê. Çerçoveya olî wê, bi felsefeyê re wê, were ser ziman di wê de ya ku wê levnekê wê, pergale baweriyê bê. Di wê dîmenê de wê bawerî wê, weke çerçoveyek pêşhizî û pêşdîtî a bi xwe re bê. Lê gotina xwûdê wê bi weke gotinek gnostikî ku ew dihizirê di wê temenê de wê, heta ku ew hizirên wê newina ser ziman wê ne bi wê çerçoveya baweriyê re bê. Piştî ku ew hat ser ziman wê êdî wê ew wê weke ku wê bi wê re bê.

Di aslê xwe de wê ya bawerî û bawergehê jî wê di dîmenekê fahmkirinê de wê karibin bibina xwediyê hizirna ji hev cihê. Di wê temenê de wê, çendî ku wê di dîmenekê de wê weke ku wê li gorî wan têgînên bawerîkirî wê bibê jî lê wê di wê de wê hizirkirin wê bi temenê fêrbûnê û hwd re wê, di dîmenekê din de wê bi wê re wê bibê. Di wê temenê de wê

bi wê dîmenê xwe re wê, ya ku wê ji temenê gotina baweriyê wê aktivtir wê ya bawergehê bê.

Bawergeh wê di wê dîmenê de wê ne tenê cihê weke yê ku ew di wê de were bawerkirin wê di dîmenekê de wê bibê û wê bimênê. Wê di dîmenekê din de wê weke devera ku ew di wê de dihê hizirkirin û ankû were hizirkirin jî bibê. Li ser wê dîmenê hizirkirinê re wê dîmenê din ê bi fêrbûnê re ku wê derkeve li pêş wê dikarê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Li ser wê temenê û çerçoveya fahmkirinê re wê, dema ku em li serdema navîn bihizirin wê demê wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê weke demek bi sazûman a di wê temenê de wê, derkeve hemberî me. Di dîmenekê pirrdîmen de wê ew wê, pergaliya wê di wê rengê de wê, bi wê re wê bibê û wê, bi wê çerçoveya wê ya zêhnî û sazûmanî re wê, xwe di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Çavkanî:

- *Schoedinger, Andrew B., ed. (1996). *Readings in Medieval Philosophy*. New York: Oxford University Press
- *Marenbon, John (2007). *Medieval Philosophy: An Historical and Philosophical Introduction*. London: Routledge
- *Boyce, Mary (2001). *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices*. Psychology Press
- *Gale, Monica R. (1994): «The Cultural Background», *Myth and Poetry in Lucretius*. Cambridge University Press
- *Livingstone, David N. (2002), *The Dying God: The Hidden History of Western Civilization*, Writers Club Press
- *Moulton, James Hope (1917), *The Treasure of the Magi*, Oxford: Oxford University Press
- *MacCulloch, Diarmaid(2009), *A History of Christianity: The First Three Thousand Years*. London, Allen Lane.
- *Woods, Thomas E. (2005). *How the Catholic Church Built Western Civilization*. Washington, DC: Regnery
- *Tobiassen, T., Elstad, H. og Norderval, K.M. (2006): *Kristendommen og kunst i vesteuropeisk kultur. Bilder og arkitektur*. Fagbokforlaget
- *MacMullen, Ramsay (2006). *Voting About God in Early Church Councils*. New Haven, CT: Yale University Press
- *Gill, Robin (2001). *The Cambridge companion to Christian ethics*. Cambridge, UK: Cambridge University Press
- *Woodhead, Linda (2004). *Christianity: A Very Short Introduction*. Oxford [Oxfordshire]: Oxford University Press
- *Metzger, Bruce M(1993)., Michael Coogan (ed.). *Oxford Companion to the Bible*. Oxford University Press
- *Grant, Edward (1994). *Planets, Stars, & Orbs: The Medieval Cosmos, 1200–1687*. Cambridge, UK: Cambridge University Press
- *Grant, Edward (2001). *God and Reason in the Middle Ages*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

*Denley, Peter (1998). "The Mediterranean in the Age of the Renaissance, 1200–1500". In Holmes, George (ed.). *The Oxford Illustrated History of Medieval Europe*. Oxford, UK: Oxford University Press

*Kamen, Henry (2005). *Spain 1469–1714* (Third ed.). New York: Pearson/Longman

*Lindberg, David C. (2003). "The Medieval Church Encounters the Classical Tradition: Saint Augustine, Roger Bacon, and the Handmaiden Metaphor". In Lindberg, David C.; Numbers, Ronald L. (eds.). *When Science & Christianity Meet*. Chicago, IL: University of Chicago Press

*Loyn, H. R. (1989). "Jews". In Loyn, H. R. (ed.). *The Middle Ages: A Concise Encyclopedia*. London: Thames and Hudson

*Loyn, H. R. (1989). "Scholasticism". In Loyn, H. R. (ed.). *The Middle Ages: A Concise Encyclopedia*. London: Thames and Hudson

*Peters, Ted (2005). "Science and Religion". In Jones, Lindsay (ed.). *Encyclopedia of Religion*. Vol. 12 (Second ed.). Detroit, MI: MacMillan Reference.

•

Abdusamet Yigit, kurdistan, cizirabota, 2013